

T eorija in P raksa

Iz vsebine:

MARIJAN BRECELJ

O delu republiške skupščine

ZDENKO ROTER

Politika in religija

RAFAEL CRV

Ekonomičneje izkoriščajmo
delovna sredstva

KULTURA

IN KULTURNA POLITIKA

3

L J U B L J A N A V M A R C U 1965

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

Adolf Bibič, Bogdan Cepuder, Stane Kavčič, Sergej Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Zdenko Roter, Janez Stanovnik, Vida Tomšič, Vinko Trček, Joža Vilfan, Jože Zakonjšek, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK :

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :

Stane KRANJC

Tehnični urednik : Janez KOROŠEC, lektorja : Mojca MOČNIK,
Janez SRŠEN, oprema : ing. arh. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :

Ljubljana, Titova c. 102, tel: 31 13 77 int. 238

Letno izide 12 številčk. Celoletna naročnina 2000 din, polletna 1000 din,
posamezni izvod 200 din

Tekoči račun 600-15-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik II. 1965 št. 3 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- VLADO VODOPIVEC: Strah pred resničnostjo 355
MARIJAN BRECELJ: O delu republiške skupščine 359
ZDENKO ROTER: Politika in religija 367
RAFAEL ČRV: Ekonomičneje izkoriščajmo delovna sredstva 385
- AKTUALNI INTERVJU:
Kultura in kulturna politika — Odgovarjajo: BRANKO BABIČ, DANE DEBIČ, RADO JAN, DRAGO SELIGER 398
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
DOLFE VOJSK: Delitev dohodka v zdravstvenih zavodih 419
JOŽE ŠTER: Dijaški in vajenski domovi 430
M. LESKOVIC — B. ZORAN: Na rob ankete 437
ELENA PUHAR: Dileme šolstva v ZDA 441
CVETKA ŽNIDARŠIČ: Komunisti in samoupravljanje 451
FRANCE VIDERVOL: Materialni položaj občin 460
- ODMEVI:
JOŽE VALENTINČIČ: Še o političnem šolstvu 469
MARKO KERSEVAN: Studentije in angažiranje ter... 477
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
MIKLÓS ALMÁSI: Alienacija in socializem 482
- MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:
BRANISLAV DADIČ: Enotnost akcije — dilema francoske levice 495
- PRIKAZI, RECENZIJE, ANOTACIJE:
FRIEDRICH ENGELS: »Izbor iz ranih radova« (Vlado Srak) 507
Zbornik »Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama« (Janko Rupnik) 511
MIHA RIBARIČ: Posvetovanje o »Sociološkem raziskovanju komune« 515
Anotacije tujih revij 516
BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLANOKOV 521

CONTENTS

VLADO VODOPIVEC: Afraid of Reality	355
MARIJAN BRECELJ: On the Work of the Assembly	359
ZDENKO ROTER: Politics and Religion	367
RAFAEL ČRV: Means of Production should be used more Economically	385
THE INTERVIEW:	
The Culture and the Cultural Policy — Answers given by: BRANKO BABIĆ, DANE DEBIĆ, RADO JAN, DRAGO SELIGER	398
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
DOLFE VOJSK: Income distribution in Health Institutions	419
JOZE ŠTER: Boarding Houses for Pupils and Apprentices	430
M. LESKOVIC — B. ZORAN: Some notes About the Questionary	437
HELENA PUHAR: A Dilemma in the USA School System	441
CVETKA ŽNIDARSIĆ: Communists and Selfgovernment	451
FRANCE VIDERVOL: The Economic Situation of the Commune	460
ECHOES:	
JOZE VALENTINČIĆ: Further Thoughts about Political Education	469
MARKO KERSEVAN: Students, their Engagement, and ...	477
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
MIKLÓS ALMÁSI: Alienation and Socialism	482
INTERNATIONAL WORKERS MOVEMENT:	
BRANISLAV DADIĆ: Unity of Action — the Dilemma of the French Left	495
REVIEWS:	
FRIEDRICH ENGELS: »A Selection from Earlier Works« (Vlado Sruk)	507
»Political Systems and Movements of the Developing Countries (Janko Rupnik)	511
МИХА РИБАРИЋ: A Consultation on »Sociological Research of the Commune«	513

СОДЕРЖАНИЕ

ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Страх перед реальностью	355
МАРИЯН БРЕЦЕЛЬ: О работе Скупщины республики	359
ЗДЕНКО РОТЕР: Политика и религия	367
РАФАЕЛ ЧРВ: Сделает экономичнее пользоваться орудиями производства	385
АКТУАЛЬНЫЙ ИНТЕРВЬЮ:	
Культура и культурная политика; отвечают Бранко Бабић, Дане Дебић, Радо Ян, Драго Селигер	398
ОБЗОРЫ, ГЛОССЫ, КОММЕНТАРИИ:	
ДОЛФЕ ВОЙСК: Распределение дохода в лечебных заведениях	419
ИОЖЕ ШТЕР: Общежития учеников и подмастерьев	430
М. ЛЕСКОВИЋ-Б. ЗОРАН: Заметки о анкете	437
ХЕЛЕНА ПУХАР: Вопросы школьного дела в США	441
ЦВЕТКА ЖНИДЕРШИЋ: Коммунисты и самоуправление	451
ФРАНЦЕ ВИДЕРВОЛ: Экономическое положение коммуны	460
ОТКЛИКИ:	
ИОЖЕ ВАЛЕНТИНЧИЋ: Еще о политических школах	469
МАРКО КЕРШЕВАН: Студенты, ангажированность и ...	477
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
МИКЛОС АЛМАСИ: Алиенация и социализм	482
МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:	
БРАНИСЛАВ ДАДИЧ: Единство акции дилемма французских левых	495
ОЧЕРКИ РЕЦЕНЗИИ И ПРИМЕЧАНИЯ:	
ФРИДРИХ ЭНГЕЛЬС: »Выбор из произведений раннего периода« (Владо Срук)	507
»Политические системы и движения в неразвитых странах« (Янко Рупник)	511
МИХА РИБАРИЋ: Совещание о »социологическом изучении коммуны«	513

Strah pred resničnostjo

Pragmatistična moralka je bila vedno v nasprotju s prizadevanji odkrivati in spoznavati družbeno resničnost. Kajti po tej moralki je merilo dopustnosti in upravičenosti človeškega ravnanja samo neposredna korist postavljenim političnim ciljem. Ker pa je dopustno, in moralno samo, kar je resnično, je potrebno subjektivno postavljenim političnim postulatom podrediti tudi spoznanje resnice o svetu, o človeku in družbi.

Moralni subjektivizem in pragmatizem si je zato vedno, ko je skušal devalorizirati v zavesti ljudi utrjene živiljenjske in moralne vrednote, prizadeval z vsemi mogočimi sredstvi v ljudeh tudi anestezirati napor in občutek za spoznavanje resničnosti. V sedemnajstem stoletju je bila ta moralka idejno orožje jezuitov, ki so se postavili na čelo boja proti vrednotam, katere so obudili in utrjevali v zavesti evropskih ljudi revolucionarna gibanja iz dobe renesanse in humanizma in njih glasniki in ideologi. Politična praksa v obdobju meščanskega družbenega reda se je je trdo oklepala, čeprav je ni vedno izrecno priznavala, zlasti v krizah in spopadih, ko je bila nasproti revolucionarnim tokovom in novo nastajajoči družbeni resničnosti brez moči.

Znova je tej pragmatistični moralki dal veljavo v revolucionarnem delavskem gibanju birokratizem, ki jo je v obdobju stalinizma razvil do najbolj absurdnih razsežnosti. Toda prav na področju moralnega pragmatizma je stalinizem začel leta 1948 izgubljati bitke in doživljati poraze. Ostal pa je sestavni del in atribut birokratizma z vsemi svojimi značilnostmi, kjerkoli se ta v sodobnem svetu pojavlja do današnjih dni.

Nadose neprepričljivo in neutemeljeno bi bilo trditi, da smo mi s pragmatistično moralko opravili: kot breme podedovane preteklosti je globoko zakoreninjena v vsem našem načinu mišljenja in v vsej naši podedovani kulturi. Zavedno ali podzavedno se vračamo k njej in jo znova oživljamo, kadar se z občutkom nemoči srečujemo s problemi naše protislovnosti sedanosti. Poraja pa se tudi na naših »lastnih« tleh in ne samo kot ostanek preteklosti. Kot zakonita posledica vedno znova nastajajočih protislovij našega sistema življenja: objektivnih meja, ki jih postavlja pred nas stvarnost in ob katere zadevamo subjektivno ne dovolj pripravljene ali pa sposobni, da jih razklenemo na način, ki zares zagotavlja osvobajanje družbe in človeka, s sredstvi in po poteh, ki odgovarjajo tem ciljem.

V procesu osvobajanja človeka in njegovega dela smo tudi normativno in ne samo politično deklarativno postavili vrednost delovnega človeka, spoštovanja njegovih pravic, razvijanja svobodne človeške osebnosti na prvo mesto v naših družbenih in političnih prizadevanjih. Toda resnični in konkretni državljan je sredi neizprosne in krute vsakdanosti mnogokrat še zelo daleč od te politične vizije: brez krivde kriv se, ko rešuje svoja najbolj eksistenčna vprašanja, vedno znova zapleta v mreže birokratskih nepopustljivosti, tehnokratskih omejenosti, uradniških brezdušnosti in funkcionar-skih vzvišenosti.

Potrebno je samo prelistati po analih naših sodišč, prisluhniti ljudem, ko postajajo po hodnikih sodišč zaradi svojih stanovanj, zaradi delovnih sporov in zaradi drugih pravic, ki so jim bile nezakonito odvzete, treba jim je prisluhniti, ko iščejo svoje pravice po občinskih uradih ali uradih za socialno zavarovanje, ko se zatekajo na urade za prošnje in pritožbe, na sindikalne in druge organizacije, kjer pričakujejo, da bodo dobili pomoč v svojih vsakdanjih stiskah. Komaj je mogoče npr. verjeti, da se mora danes delovni človek boriti z zavodom za socialno zavarovanje za priznanje svoje nepri-zadete delovne sposobnosti, ki mu jo ta odreka po posredovanju vodilnih ljudi iz podjetja, ki so se hoteli tako znebiti neljubega človeka; da mora delavka srednjih let po porodniškem in daljšem bolniškem dopustu takoj, ko se je vrnila na delo, za kazen, ker je bila bolna in je še vedno boleha, na drugo delovno mesto, v prostore, ki očitno ogrožajo njeno zrahljano zdravje, in zato, da odstopi svoje prejšnje delovno mesto mlajši in prikupnejši delavki; da mora nekdo v gradbenem podjetju v štiriindvajsetih urah zapustiti svoje delovno mesto, ker si je dovolil javno ironizirati strokovni profil

nekaterih vodilnih uslužbencev, ki so se zbrali po medsebojnem poznanstvu v vodstvu podjetja in ki so slučajno vsi kvalificirani za prosvetno, šolsko, ne pa gradbeno stroko. To so vsakdanji resnični in ne najbolj kričeči primeri. Toda najusodnejše je to, da možna pot za popravo storjenih krivic ni kratka, in ne lahka ter celo ne vedno povsem zanesljiva.

Vse to je naša resničnost. In še več kot to, toda z njo se v našem tisku le redko srečujemo: ali zato, ker nam taki dogodki in primeri pačijo našo predstavo o njej, ali zato, ker se bojimo, da bi ljudem vzeli vero in zaupanje v tisto resničnost, ki si jo želijo, ali zato, ker se slepimo, da resnično življenje ni življenje tisoč in tisoč posameznikov, da to niso njihove tegobe in uspehi, temveč da so slika tega življenja: številke, odstotki, grafikoni in pokazatelji v kontekstu suhoparnih in včasih komaj razumljivih besedi. Morda tudi zato, ker nam ni do tega, da bi tovegali spopad s silami, ki imajo družbeno veljavo in politično moč.

Od te resničnosti bežimo na periferijo, se ogrevamo za nenavadne in izjemne dogodke, ki razonemajo domišljijo, se na dolgo ustapljammo in danes že dragocen papir uporabljamo za reklamiranje sodobnih idolov, popevkarjev, junakov ringa in nogometnih igrišč. V visokih nakladah ponatiskujemo slabe in grozljive zgodbe, kot da smo si zadali nalogo, da tisoče in tisoče bralcev čim varneje popeljemo in jih čim dalj zadržimo v neresničnem, umišljenem svetu, v katerem je zanesljivo mogoče pozabiti na vsakdanjost, sredi katere živimo. Samo nekoliko je treba pogledati, kaj vse je mogoče dobiti za malo denarja v časopisnih kioskih, pa so prizadevanja, da ljudem čim bolj ohromimo občutek za resničnost, otipljivo dokazana. (Seveda ne mislim na vse tiste publikacije, ki so vsakemu delovnemu človeku potrebne, ker ga odpočijejo in razvedre. Toda gre za okus, mero in kulturo, ki postavljajo meje. Te meje pa so že nekaj časa vse bolj zabrisane.)

Seveda ima ta podoba še drugo plat. Nedavno sem imel v rokah nekaj pisem iz kratkega razdobja nekaj tednov, ki jih je prejelo uredništvo »Delavske enotnosti«, ki pogosto s kritičnimi glosami, prikazi in reportažami izpostavlja javni kritiki negativne pojave v medsebojnih odnosih nekaterih gospodarskih organizacij. Med temi pismi so bila pisma tovarne »Planika« v Kranju, tovarne »Vega« v Ljubljani, podjetja »Elektroindustrija« Maribor in druga. Ni najbolj zanimivo, da so pisma žaljiva, da skrajno ponižujejo novinarja, ki si je dovolil kritično pisati o odnosih v podjetjih. Niti ni najbolj zanimivo to, da v bistvu pisma ne demantirajo glavne vsebine kritike. Značilno in zanimivo je, da prizadeti najodloč-

neje zahtevajo, in pri tem grozijo s tožbo, objavo svojih sestavkov, v katerih s poplavo besed in števil dokazujejo, kako že leta nazaj presegajo proizvodni plan, kako narašča vrednost bruto produkta, kakšne uspehe in težave imajo v gospodarskih organizacijah (kar vse s kritiko medsebojnih odnosov seveda nima nobene neposredne zveze). Zanimivo in značilno je, da prizadeti nepreklicno in odločno zahtevajo, da tisk objavlja o medsebojnih odnosih le tiste podatke, ki jih bo dobil od uslužbencev podjetja, ki so za to posebej pooblašteni. In naposled je zanimivo, da z ogorčenostjo in prizadetostjo očitajo tisku nepopravljivo politično in gospodarsko škodo, ki jo povzroča ugledu podjetja z objavljanjem takih kritičnih sestavkov, katerih vsebina, ponavljam, ni demantirana.

Seveda, gre za, kot pravimo, birokratsko prizadetost zaradi kritike. Toda za tem so v bistvu še določena moralna pojmovanja: stvari prikazovati v drugačni luči, kot so, pačiti resnično podobo in odvrčati javno pozornost od resničnih problemov na povsem drugotne, z izgovorjenim ali neizgovorjenim argumentom, da resnično prikazovanje stvari lahko ogroža gospodarske in politične cilje.

Gre za nevero v človeka in za strah, da bi ga mogle moralne vrednote, ki jih z besedami priznavamo, odvrniti od zastavljene politične poti. Torej za nevero in strah pred resničnostjo, ki sta pogoj za pragmatistično moralko od sedemnajstega stoletja naprej do današnjih dni.

Kongres ZKS se v tem mesecu razpravljal predvsem o položaju delovnega človeka v vseh njegovih razmerjih. Ob tem bi moral odgovoriti tudi na ta, vsekakor ne obrobna vprašanja naše vsakdanjosti.

VLADO VODOPIVEC

MARIJAN BRECELJ

O delu republiške skupščine

Nova ustava označuje Socialistično republiko Slovenijo kot državno socialistično demokratično skupnost ljudstva Slovenije, ki temelji na oblasti delovnega ljudstva in na samoupravljanju. Izhajajoč tedaj iz samoupravljanja kot osnovnega načela našega družbenoekonomskega in političnega sistema, je nova ustava dala republiški skupščini ne samo pomen najvišjega organa oblasti, ampak tudi organa družbenega samoupravljanja v okviru pravic in dolžnosti republike. Še natančneje: kot organ družbenega upravljanja opravlja skupščina tudi funkcijo najvišjega organa oblasti. Ta znana ustavna načela je potrebno predvsem upoštevati, če želimo oceniti delo republiške skupščine v kratkem času preteklih dveh let in spoznati, koliko postaja pomembna kot organ samoupravljanja republiške družbene skupnosti kot organski sestavni del celotnega demokratičnega sistema samoupravljanja v republiki. Gre za začetno razdobje vraščanja novega skupščinskega sistema v celoten družbeni samoupravni organizem. Zato je prav, da se ognemo prenagljenim in avtoritativnim ocenam. Potrebno pa je sistematično spremljati delo skupščine in preizkušati njeno vsakodnevno prakso, da bi spoznali koliko in kako hitro se uveljavlja z novo ustavo vpeljani koncept celotnega skupščinskega sistema.

Iz prejšnjega skoraj docela zakonodajnega predstavniškega telesa ter izvrševalca splošnega nadzora nad poslovanjem uprave se skupščina že razvija v organizem, ki si ustvarja pogoje za določanje splošnih načel, ciljev in smeri republiške politike na posameznih področjih javnega življenja, že prevzema nase nalogo odgovornega činitelja v re-

publiki, kjer se razrešujejo vprašanja, ki nastajajo pri izvajanju politike, uveljavlja se kot organ, ki svetuje in priporoča družbenopolitičnim skupnostim ter delovnim organizacijam, kako ravnati, da bi sprejeto politiko uresničevali v njihovo korist in v korist celote. Razprave v skupščini postajajo izraz javnega mnenja, kar je za preudarnost in uspešnost skupščinskih odločitev zelo pomembno.

V okviru teh splošnih ugotovitev, ki zastavljajo seveda vrsto vprašanj, od katerih vsako zase terja poseben odgovor, pogledjmo, kako je začela republiška skupščina izvajati svojo zakonodajno funkcijo in kako se razvija njeno delo, kadar izpolnjuje druge svoje naloge, ki niso zakonodajne narave.

Če primerjamo sedanje delo skupščine s prejšnjim, smemo reči, da gre za pomembno evolucijo, in sicer za evolucijo v tem smislu, da prevzema skupščina pri izpolnjevanju zakonodajnih nalog mnogo večjo resnično odgovornost. Vsa teža zakonodajnega dela je slonela v prejšnjem času pretežno na izvršnem svetu in njegovih organih. Sedaj pa je v tem pogledu prišlo že do pomembne spremembe. Ne gre le za večjo pobudo skupščine pri zakonodajnem delu, ampak predvsem za pridobitev mnogo boljših organizacijskih in delovnih pogojev, ki usposabljaajo skupščino za temeljitejše proučevanje vsega zakonskega gradiva, ki pride v poštev.

Struktura sedanje skupščine, v kateri so poleg republiškega zbora kot splošnega političnega predstavniškega organa še štirje zbori delovnih skupnosti (gospodarski, prosvetno-kulturni, socialno-zdravstveni, organizacijsko-politični), omogoča skupščini, da opravlja zakonodajno funkcijo z neposrednejšo odgovornostjo do samoupravne baze, to se pravi, do družbenopolitičnih skupnosti v komunah in do delovnih organizacij z vseh področij javnega delovanja. Načelo dvodomnega sistema, kar pomeni, da mora o vsakem zakonskem predlogu enakopravno sklepati poleg republiškega zbora tudi ustrezní zbor delovne skupnosti, pomembno izpopolnjuje zakonodajno funkcijo skupščine v pogledu njene odgovornosti. Neposredna vključitev delegatov delovnih organizacij in drugih samoupravnih organizmov ter njihova aktivnost v zakonodajnem delu, na podlagi interesov te samoupravne baze, daje republiški skupščini večje poročstvo za sprejemanje pretehtanih zakonodajnih aktov.

V utrjevanju načela o enotnosti oblasti in družbenopolitični odgovornosti skupščine kot najvišjega organa oblasti in samoupravljanja v republiki, odreja nova ustava izvršnemu svetu vlogo stalnega organa skupščine, ki mu je zaupana politično izvršilna funkcija. Naravno je, da bo ta najpomemb-

nejši organ skupščine, ki je odgovoren za izvajanje sprejete politike, tudi v prihodnje med prvimi pobudniki skupščinske zakonodajne dejavnosti. In če opravlja to svojo funkcijo kot sestavni del celotnega skupščinskega organizma, omogoča ostalim skupščinskim organom, da celotno zakonodajno delo že v pripravljalnem postopku tako izpopolnjujejo in poglobljajo, da morejo republiški zbori sprejemati premišljene odločitve. Tak način dela že uvajamo. Predsedstvo skupščine, skupščinski odbori in komisije, skupine poslancev, posamezni skupščinski funkcionarji in poslanci na eni in izvirni svet, organi uprave, republiški zavodi in ustanove, posamezni strokovnjaki in javni delavci na drugi strani se v zvezi z zakonodajnim delom poprej posvetujejo, izmenjavajo si poročila in analize, si posojajo potrebno literaturo itd., tako da so predlogi zakonov ali drugih skupščinskih aktov, ki jih dobi skupščina v obravnavo, že plod take temeljitejše poprejšnje priprave. To je vsekakor ena izmed pomembnih poti, kako zagotoviti že v pripravljalnem postopku večjo resnično odgovornost skupščine pri opravljanju njene zakonodajne funkcije. Razumljivo je, da lahko skupščinski zbori na podlagi tako pripravljenih predlogov odločajo lažje in z večjo gotovostjo.

Toda, ko gre za važnejša vprašanja, ko je potrebno z zakonom ali drugim avtoritativnim skupščinskim aktom poseči v urejanje družbenopolitičnih in ekonomskih odnosov, je nujno z ustrežno metodo dela zborov samih zagotoviti, da bo sleherni poslanec mogel prevzeti resnično odgovornost za take odločitve. Že dosedanje izkušnje kažejo, da je v takih primerih primerna poprejšnja načelna razprava. Načelna razprava naj odloči, ali je za ureditev ustreznega vprašanja potreben normativni akt skupščine ali ne, in če je potreben, kakšna osnovna vprašanja naj razreši. Dosedanja praksa kaže, da ne more skupščina s potrebno odgovornostjo in premišljeno stjo razpravljati in odločati o pomembnih vprašanjih, če ji je predložen dokončen zakonski predlog s podrobno izdelanim in pravno prečiščenim besedilom, ne da bi se mogla s problemom, ki naj ga razreši zakon, poprej seznaniti in ga načelno obravnavati. Poprejšnja načelna in splošna razprava nujno usmerja tako poslance same kakor vse pristojne izven skupščine, da se za problem, ki pride na dnevni red, zanimajo, in da jih tako moralno zavezuje zavzeti ustrezno stališče. Ko si moramo tedaj prizadevati, da z delovno metodo v skupščinskih zborih samih dosežemo čimvečjo resnično odgovornost poslancev za njihove odločitve in čimvečjo preudarnost in realnost pri reševanju vseh tistih vprašanj, ki po-

membno posegajo v urejevanje našega družbenopolitičnega in ekonomskega življenja, potem bo potrebno izpopolniti dosedanje delo v tem smislu, da bo poprejšnja načelna in splošna razprava postala praksa v poslovanju celotnega skupščinskega organizma. Tako si bo skupščina v mnogočem olajšala delo pri dokončnem odločanju o zakonskih predlogih, kjer je potrebno spoštovati formalnopravni del postopka.

Poleg zakonodajnega dela ima skupščina še široko področje drugih nalog. Tu se uveljavlja njena funkcija organskega sestavnega dela celotnega demokratskega mehanizma samoupravljanja, ki skupščino upravičuje in zavezuje, da na republiški ravni nastopa kot pobudnik urejanja in razreševanja različnih vprašanj in problemov. Pri opravljanju take njene funkcije se vprašujemo, s kakšnimi sredstvi razpolaga skupščina, da bo njena družbena intervencija čim uspešnejša.

Razvojna stopnja, ki smo jo dosegli pri graditvi sistema samoupravljanja, terja, da z vsemi možnimi sredstvi podpremo nadaljnje utrjevanje samoupravnega organizma, zlasti v njegovih osnovnih enotah, to je delovnih organizacijah — enako v gospodarskih kakor na področju družbenih služb — in seveda v komuni sami. Samoupravljanje razumemo v tem smislu, da čimveč stvari, ki zadevajo odnose delovnih ljudi, njihov materialni in družbeni položaj, osebni in splošni standard in še veliko drugega, urejajo prav ti neposredni nosilci samoupravnih pravic. Organi družbenega upravljanja v višjih družbenopolitičnih skupnostih morajo pri tem intenzivno pomagati osnovnim samoupravnim enotam, prav tako pa usklajevati njihove interese v širši družbenopolitični skupnosti.

Ta že sprejeta načela terjajo od republiške skupščine, da tako uveljavlja svojo družbeno vlogo, da bo, kot rečeno sposobna ob vsem spoštovanju samoupravnih pravic delovnih ljudi v delovnih organizacijah in v komuni izpolnjevati nalogo avtoritativnega posredovalca in usklajevalca medsebojnih interesov. Že sama sestava skupščine, v kateri sodelujejo predstavniki občanov iz občine ter predstavniki delovnih ljudi, iz delovnih skupnosti, omogoča skupščini, da varuje in krepi demokratični sistem samoupravljanja. Delegati občanov in delovnih ljudi iz delovnih skupnosti morajo tedaj uvrščati na dnevni red skupščinskega dela vsa vprašanja z vseh področij, kakor se kažejo v svoji večji ali manjši problematiki in intenzivnosti v življenju in delu občanov in samoupravnih organizacij. Notranja organizacija republiške skupščine pa tudi ustrezna organizacija občinskih skupščin in samih delovnih organizacij mora biti poslancem vsebinska, organiza-

ejska in strokovna pomoč, da bodo sposobni izpolnjevati te svoje pomembne naloge.

Zbori republiške skupščine imajo za izpolnjevanje takih svojih nalog določena sredstva, ki jim jih daje že sama ustava. V mislih imamo predvsem skupščinska priporočila, ki jih izdaja skupščina kot organ samoupravljanja republiške družbene skupnosti. Če naj se zavzemajo stališča do vprašanj, ki izvirajo iz problematike, kakršna se kaže v tako imenovani samoupravni bazi, in če taka problematika, analizirana s stališča potreb in interesov republiške skupnosti kot celote, dozori do določenega mnenja, do določenega političnega stališča, do spoznanja, da je potrebna družbena intervencija, potem je dolžna skupščina to storiti v obliki, ki naj zagotovi uspeh.

Nič manj kot pri zakonodajnem delu, ni skupščina dolžna z vso natančnostjo in odgovornostjo pripravljati izdajanje priporočil. V določenem smislu gre tu pravzaprav za še občutljivejša vprašanja. Ko je zakon izdan, ga je treba izvajati in spoštovati, sicer se uporabijo sankcije. Priporočilo ni zakon, zato prisilnih sredstev za njegovo izvajanje ni in ne more biti. Če je priporočilo kot instrument potrebne družbene intervencije, — in kot takega smo ga sprejeli — potem je potrebno zagotoviti, da se tisti, komur je namenjeno, ravna po njem. Toda skupščinsko priporočilo bo pomenilo moralno in družbeno obveznost samo takrat, če bo odsev realnih potreb in realnih možnosti. Za tako vsebino priporočila odgovarja seveda skupščina sama. Če bo pri družbeni intervenciji izhajala iz brezkompromisnega stališča nenehno razvijati samoupravljanje kot edino stvarno podlago našega celotnega družbenoekonomskega in političnega sistema in če bo vsako svojo odločitev konkretno uskladila s temi načeli, potem bo lažje presojala občo družbeno koristnost in primernost nameravanih priporočil. Ustvariti potrebne pogoje za premišljene odločitve pa seveda ne pomeni samo sprejemati obča načela, ampak pomeni zelo konkretno in podrobno delo, s katerim je potrebno poprej razjasniti in oceniti politično, ekonomsko in strokovno stran problema, ki naj se razreši.

Končna usoda skupščinskih priporočil pa je seveda v rokah samoupravnih organov komune, delovnih organizacij, organov uprave in vseh drugih samoupravnih organizmov, ki opravljajo posle z vseh področij javnega življenja. Avtoriteta in uspešnost takih skupščinskih aktov bosta zagotovljeni samo takrat, če jih bodo sprejele te osnovne samoupravne enote kot svojo moralno in družbeno politično obveznost. Dosedanja sicer še skromna praksa nas že opozarja, da bo

potrebno prav temu posvetiti mnogo več skrbi. Ne gre za to, ali je vselej in povsod mogoče opraviti vse in tako, kakor priporoča skupščinski akt, ker pač nihče ni mogel in tudi v prihodnje ne bo mogel pribijati stvari do kraja popolno in nepogrešljivo, posebno ne v tako burnem življenju, kakršnega živi naša današnja družba. Toda kakor je dolžnost skupščine, da izdaja z vseh strani pretehtana priporočila, tako je dolžnost vseh samoupravnih enot, h katerim se skupščina obrača, da ta priporočila v organih samoupravljanja obravnavajo in odločajo o načinu realizacije. Ne moremo reči, da so do sedaj vsi tako ravnali. Morali bi sprejeti kot družbeno normo dolžnost tako občinskih skupščin kakor tudi vseh organov delavskega in družbenega samoupravljanja v delovnih organizacijah, zavodih, ustanovah in društvih, da obvezno razpravljajo in sklepajo o priporočilu, ki jim ga skupščina pošlje. S takim delom, ko gre za neposredno konfrontacijo priporočila z resničnimi razmerami v samoupravni enoti in ko se preizkusi s potrebno odgovornostjo konkretna možnost njegove realizacije, bo šele mogoče taki družbeni intervenciji republiške skupščine zagotoviti ustrezno avtoriteto. V tem pogledu imajo zelo pomembno in neposredno vlogo poslanci zborov delovnih skupnosti, ki kot delegati delovnih ljudi iz samoupravnih organizacij prevzemajo odgovornost za celotno politično smer in za konkretne odločitve, ki jih sprejemajo. Njihova aktivnost v delu skupščinskega zbora, ko le-ta pripravlja priporočilo ali drug skupščinski akt, in njihova zadolžitev v ustreznih delovnih organizacijah pomagati k uresničitvi sprejetih priporočil, mora biti temeljno poročstvo za usposabljanje skupščine na tem področju svojega poslovanja.

V zvezi z razvijanjem nalog skupščine je bilo potrebno posebej poudariti institucijo priporočila, ker je — poleg zakonov, deklaracij in resolucij — skupščinski akt te vrste najbolj značilen za novo vlogo skupščine in ker ji daje uspešno sredstvo za usmerjanje politike z namenom usklajevati interese samoupravnih organizmov v republiški družbeni skupnosti. Nadaljnja praksa bo nedvomno pokazala skupščini še druge in nove načine dela, ki ji bodo omogočili aktivno posegati v razreševanje problemov z različnih področij javnega dela. Že zdaj pomenijo razprave o posameznih vprašanjih — brez sprejetja teh ali onih aktov — spodbudo, da odgovorni rešujejo določene probleme. Razprave so hkrati opozorilo na posamezne pojave, vsebujejo kritiko določenih postopkov organov in organizacij ter podobno. Skupščina se usposablja kot najpomembnejša javna tribuna v republiki, ki je ne bi

smeli omejevati nikaki formalno-pravni pomisleki in ne — morda še vendarle tu in tam — živa konservativna predstava o parlamentu. Metodo dela in potrebna sredstva za utrjevanje skupščine v taki njeni obče družbeni funkciji bo morala, kot rečeno, izpopolnjevati bodoča praksa.

V tej zvezi kar je bilo rečeno glede zakonodajnega in ostalega dela v skupščini, je morda prav opozoriti še na nekatera vprašanja, ki zadevajo notranjo organizacijo republiške skupščine.

Dosedanje izkušnje kažejo, da je delo stalnih odborov republiškega zbora zelo pomembno za funkcioniranje celotne skupščine.

Notranja organizacija republiške skupščine je takšna, da v okviru republiškega zbora kot občepolitičnega predstavniškega telesa skupščine obstajajo stalni odbori, ki pokrivajo vsa delovna področja skupščine. V teh stalnih odborih sodeluje več poslancev republiškega zbora, ki jim je opravljanje poslanskega mandata osnovna zaposlitev. Zbori delovnih skupnosti imajo vsak samo po en stalni odbor z nalogo, da pripravlja predloge zakonov in drugih skupščinskih aktov za svoje zборе. Za pripravo ostalih predmetov, ki prihajajo na dnevni red, obstajajo občasni odbori oziroma skupine poslancev. Že po dosednji praksi so stalni odbori republiškega zbora delno opravljali posle za skupščino kot celoto, to se pravi, da so njihove razprave in raziskave, njihova poročila in analize posameznih problemov uporabljali tudi zbori delovnih skupnosti. (Treba je namreč računati s tem, da morajo ostati poslanci zborov delovnih skupnosti med svojim mandatom v delovnem razmerju, to se pravi, da so zaposleni s svojim rednim poklicnim delom. Taka narava poslanca zbora delovne skupnosti terja od skupščine ustrezno organizacijo dela teh zborov, kakor terja od delovnih organizacij, da docela omogočijo takemu poslancu — svojemu delegatu — potrebno aktivnost pri delu v skupščini). Prav tako uveljavljamo obravnavo posameznih vprašanj, ki so na dnevnem redu skupščine, v stalnih odborih republiškega zbora skupno z ustreznimi stalnimi ali začasnimi odbori zborov delovnih skupnosti. Praksa tedaj usmerja nadaljnje izpopolnjevanje notranje organizacije skupščine v že nakazano smer, to se pravi, v krepitev stalnih odborov republiškega zbora in v izpopolnjevanje njihovih delovnih metod. V mislih imamo predvsem to, da se pri pripravljanju gradiva za skupščinske zборе odbori čim obširneje in čim konkretnije posvetujejo z vsemi, ki pridejo v poštev, začevši od organov in institucij izvršnega sveta, organov uprave pa do organizacij in ustanov

z ustreznega področja. Prav tako kaže izkušnja, da je potreben v mnogih primerih neposreden stik poslancev z delovnimi organizacijami v gospodarstvu in v družbenih službah, v organih komune in njenih institucijah, da bi že v pripravljalnem postopku čimbolj preizkusili smotrnost predlaganih skupščinskih odločitev. Posvetovanja skupščinskih organov, posameznih funkcionarjev in poslancev z znanstvenimi in strokovnimi institucijami ter z javnimi delavci in strokovnjaki so bila in so dragocena pomoč pri pripravljanju skupščinskega gradiva.

Pri uveljavljanju skupščine v njeni zakonodajni in splošno družbeni funkciji je zelo pomembna aktivnost poslancev zborov delovnih skupnosti, ko ti poslanci nastopajo kot delegati delovnih ljudi v delovnih skupnostih. Spričo njihove stalne zaposlitve je nujno, da jim organizacija znotraj skupščine čimbolj pomaga. Večji del teh dolžnosti morajo prevzeti stalni odbori republiškega zbora. Njihovo delo se tedaj ne more osredotočiti samo na potrebe republiškega zbora, ampak mora služiti skupščini kot celoti, in to ne samo pri pripravi in obdelavi gradiva, ki je namenjeno razpravam v zborih, ampak prav tako pri spremljanju, kako izvajamo celotno politiko. Brez potrebnih in sistematično pripravljenih informacij o tem (razume se, da stalni skupščinski odbori ne morejo biti edini vir teh informacij), poslanec ne bi mogel uspešno opravljati svoje odgovorne funkcije.

Za izpopolnjevanje organizacije skupščine in metod njenega dela bodo vsekakor potrebna nadaljnja prizadevanja. Za te naloge in za vse druge, ki so v zvezi z zaželenim razvojem celotnega skupščinskega sistema, pa je še nadalje osnovna skrb, kako sestaviti skupščino, da bo resničen odsev naših družbenih sil in odnosov med njimi, ter zaupati poslanski mandat človeku s takimi moralnopolitičnimi in družbenimi kvalitetai, da bo sposoben povsem zagotoviti skupščini izpolnitev njene odgovorne družbene vloge.

ZDENKO ROTER

Politika in religija

Politika in religija sta medsebojno povezani torišči človekovega življenja in zgodovine. Obe sta človeški proizvod. Človek odtujaše svoje ustvarjalne moči v religijo. »Religija je *fantastična uresničitev* človeškega bistva, ker človeško bistvo nima nobene prave stvarnosti.« (Marx, »H kritiki Heglove pravne filozofije«). Tudi politika je oblika *človekove* odtujitve, kadar nastopa in se organizira kot politična sila. »Šele takrat, ko se stvarni individualni človek povrne v sebe abstraktnega državljana in kot individualni človek postane *generično bitje* v vsem svojem empiričnem življenju, v svojem individualnem delu, v svojih individualnih odnosih, šele ko človek spozna in organizira svoje, *forces propres* kot *družbene* sile in zaradi tega ne bo več ločil od sebe družbene sile v obliki *politične* sile, šele takrat bo končana človekova emancipacija«. (Marx, »Prispevek k židovskemu vprašanju«.)

Mnenje, ki religijo smatra *samó* za človeku tujo stvar, za zavest, ki človeka *samó* ovira pri njegovem ustvarjalnem delu, v njegovih težnjah po osvoboditvi iz *vseh* spon, ki ga ovirajo v njegovem samouresničevanju, vsaj posredno predpostavlja *stvarnika* religije *izven* konkretnega, zgodovinskega človeka, pa naj bo ta stvarnost preteklost ali v končni posledici nekakšno bitje izven človeka, nadčlovek. »Toda *človek* ni nikakršno abstraktno, izven sveta ždeče bitje. Človek, to je *svet* ljudi, država, družba. Ta država, ta družba producirata religijo, sprevrnjeno *zavest sveta* zato, ker sta sprevrnjen svet.« (Marx, »H kritiki Heglove pravne filozofije«.)

Religija in politika sta torišči človekovega bivanja in delovanja tudi v socialistični družbi. Zato se upravičeno za-

stavlja vprašanje odnosa med njima tudi v teh konkretnih zgodovinskih okoliščinah. Vprašanja njenega odnosa ni mogoče zastaviti niti z zahtevo, da zmaga politika nad religijo, niti religija nad politiko. »Odprava religije kot iluzorne sreče ljudstva je zahteva njegove resnične sreče. Zahteva, da bi se ljudstvo odreklo iluzijam o svojem stanju, je zahteva, da bi se odreklo stanju, ki potrebuje iluzije. Kritika religije je torej v kali kritika solzne doline, ki ji je religija svetniški sij.« (Marx, »H kritiki Heglove pravne filozofije«.) Kritika te »solzne doline« pa seveda vključuje tudi odpravo politične sile, ki je človeku odtujena, ki deluje v njegovem imenu in namesto njega. Odprava tako pojmovane *politike in religije* pa je lahko samo proces, ki ni odvisen od ustvarjanja idealnih shem o urejeni in humanizirani družbi, marveč predvsem od resnične vzpostavitve takšne družbe.

»Najbolj banalno«, kakor pravi poljski filozof Leszek Kolakowski, »izmed vseh možnih dejstev, ki se verujoči kakor tudi neverujoči najteže sprijaznijo z njim, in hkrati dejstvo, ki terja bolj kot vsa druga, da se z njim sprijaznimo, pa je, da verujoči in neverujoči sestavljajo isto družbeno skupnost, isto kulturo in da izvirajo v bistvu iz iste tradicije. Tudi fizično so enako zgrajeni. Ta okoliščina je vredna premisleka.« (L. Kolakowski, »Male teze de sacro et profano«.) To velja tudi za našo družbeno skupnost.

Ustrezni razjasnitvi »okoliščine, ki je vredna premisleka«, se je mogoče približati, če skušamo poiskati odgovore na naslednja vprašanja in dileme, ki jih vsebujejo.

I. Kako zavestne sile socialistične družbe pojmujejo religijo v socialistični družbi? Ali jo pojmujejo *zgolj* kot ostanek preteklosti, kot zaostalo zavest, *zgolj* kot produkt starih družbenih struktur ali vidijo njene korenine tudi v novih družbenih strukturah in odnosih?¹

II. Kako se izoblikujejo odnosi med državo v socialistični družbi ter cerkvami kot organiziranimi oblikami religije? Ali država smatra cerkveno organizacijo za svojo dopolnilo in jo skuša vključiti v instrumentarij svoje notranje in zunanje politike ter s tem vzpostaviti nov medij med seboj in državljanji? Ali se država *dosledno* emancipira od religije kot država tako, da se emancipira dosledno od *kakršnekoli* oblike *državne* religije ter se pri tem zaveda, da »politična eman-

¹ O virih religiozne zavesti v socialistični družbi sem razpravljal v članku *Socialistična družba in religija* (Teorija in praksa, št. 6/1964), zato se v nadaljevanju tega prispevka ne vračam k njim.

emancipacija od religije ni izvedena, neprotislovna emancipacija od religije, ker *politična* emancipacija sama ni izveden, neprotisloven način ljudske emancipacije.« (Marx, »Prispevek k židovskemu vprašanju«.)

III. Kakšno »politiko« uveljavljajo zavestne sile socialistične družbe v svoji družbeni akciji do religije, religioznih ljudi in do cerkvenih organizacij? Ali omogočajo ne samo formalno, marveč tudi dejansko, vernim ljudem vsestransko vključevanje v progresivno družbeno aktivnost za spremi-njanje pogojev (materialnih in duhovnih) človekovega življenja? Kako vrednotijo činitelje laizacije, humanizacije družbenega življenja in družbenih odnosov?

Odnosi med cerkvijo

in državo v socialistični družbeni skupnosti

Religije ni mogoče označevati zgolj kot dodatek politike, na sredstvo politike za doseganje njenih ciljev, ne glede na to, za kakšno politiko gre. Možna je seveda simbioza med politiko in religijo, tako da politika sankcionira religijo, religija pa politiko. Toda to stanje vzbuja le videz urejenosti in slej ko prej privede do odkritih konfliktov in nazadnje do emancipacije religije od politike in politike od religije. To je zakonitost družbenega razvoja, zakonitost, ki jo potrjujejo številni znani zgodovinski primeri. *Ti procesi so najočitnejši na področju odnosov med cerkvijo in državo.* Zato je bilo zahteve po ločitvi cerkve od države in politike slišati — in videti njih uresničevanje — že pred marksizmom in socializmom.

Povedali smo že, kako je po našem mnenju treba presojati izvor in obstoj številnih religioznih institucij in organizacij v sodobnem svetu. Religije niso le stvar osebnega prepričanja; le stanje individualne zavesti, marveč človek ustvarja tudi cerkve kot svoje človeške institucije, ki pa s procesi profesionalizacije posebnega sloja »posvečevalcev religije« dobivajo tudi svojo lastno notranjo dinamiko. Če jih je človek sprva ustvaril zato, da bi zadovoljevale njegove čisto konkretne človeške potrebe (vzemimo za zgled samo prvotne krščanske občine), so se kasneje te institucije mnokrat osamosvojile in nastopale tudi zoper svojega ustvarjalca — človeka, ga naredile odvisnega od sebe, ga skušale uporabljati za svoje čisto specifične in profesionalne interese, čeprav so kljub temu še ohranile funkcijo (v večji ali manjši meri) zadovoljevanja njegovih religioznih potreb.

Kadar imajo socialistična država in zavestne sile, ki so uveljavile revolucionarne spremembe, na področju religije pred očmi spoznanje, da je religiozna zavest tudi v socialistični družbi samonikel, *objektiven pojav*, ki ima svoje korenine, potem seveda to spoznanje terja tudi, da priznamo religiozne institucije za človeške institucije, ki jih je človek ustvaril za zadovoljevanje svojih potreb. Iz tega spoznanja izhaja tudi prepričanje, da bi bila vsaka administrativna odprava religije in religiozних institucij (kolikor seveda res gre za take institucije, ne pa npr. za politične organizacije na religiozni osnovi) popolnoma iluzorna, in še več — da bi bilo to tudi v bistvu antihumano dejanje, naperjeno zoper konkretnega zgodovinskega človeka, njegove potrebe in interese. »Med bojem nam je bila seveda stalno pred očmi vodilna misel, da ima vprašanje religije neovrgljiv pomen za naše ljudstvo in da tega vprašanja kakor tudi vprašanja cerkve in njenih odnosov do države — ni mogoče urediti z dekretom, ker so takšne odločitve vedno doživele neuspeh in škodile skupnosti, obči ljudski stvari.« (Tito, »Graditev nove Jugoslavije«, I.)

Trije temeljni razlogi govorijo za demokratični in progresivni značaj emancipacije religije od politike in nasprotno:

1. Če je človek, njegovo osvobajanje, uresničevanje človeških pravic (v katerih so zajete politične, socialne, samoupravne in druge pravice), temeljna naloga naprednih zavestnih sil na sedanji etapi človeške zgodovine, kriterij zgodovinskega napredka, potem je dosledno uveljavljanje človekove pravice do svobode vesti in veroizpovedi sestavni del teh naprednih prizadevanj, *nujna stopnja* za nadaljnje človekovo osvobajanje. Omogočiti je treba na eni strani, da ima vsakdo pravico in vso svobodo, da izpoveduje katerokoli religijo ali da ne izpoveduje nobene, tj. da je ateist, na drugi strani pa to, da ga nobena, ne državna ne družbena institucija ne ovira pri uveljavljanju teh pravic. Človek se mora kratko malo politično emancipirati od religije, religija mora prenehati delovati kot sredstvo za duhovno in politično nasilje nad človekom. »Človek se *politično* emancipira od religije tako, da jo iz javnega prežene v privatno pravo. S tem neha biti duh *države*, v kateri človek — čeprav na omejen način, v posebni obliki in na posebnem torišču nastopa kot generično bitje v skupnosti z drugimi ljudmi; s tem je (religija op. p.) postala duh *meščanske družbe*, torišča egoizma, *bellum omnium contra omnes*. Ni več bistvo skupnosti, marveč bistvo razlike. Postala je izraz ločevanja (odvrčanja)

človeka od njegove skupnosti, od samega sebe in od drugih ljudi — kar je *prvotno* tudi bila. Je samo še abstraktno izpovedovanje posebne sprevernjenosti, privatne muhavosti, svojevölje. Neskončna razdrobljenost religije v Severni Ameriki npr. ji da že *navzven* obliko povsem individualne zadeve. Potisnjena je v številne zasebne interese in pregnana iz skupnosti kot skupnosti. Toda ni si treba delati utvar o meji politične emancipacije. Razdelitev človeka na *javnega in privatnega človeka*, premestitev religije iz države v meščansko družbo, ni stopnja, marveč dovršitev politične emancipacije, ki *stvarne* religioznosti prav tako ne odpravlja, pa tudi ne teži za tem, da bi jo odpravila. Razdelitev človeka na žida in državljana, na protestanta in državljana, na religioznega človeka in državljana... to je *politični* način emancipiranja od religije.« (Marx, »Prispevek k židovskemu vprašanju«). Marx je svoje misli povzemal sicer iz takratnih konkretnih nemških razmer, ki še niso bile doživele meščanske revolucije. Vendar imajo njegove teze obči pomen in smisel tudi za socialistično revolucijo, ki mora praktično vzpostaviti, glede na konkretne okoliščine konkretne dežele, vsa meščanska demokratična načela, ki pomenijo glede na prejšnje stanje napredek v procesu človekovega osvobajanja. Tako je bilo tudi v jugoslovanski socialistični revoluciji.

Procesi človekove politične emancipacije od religije seveda ne potekajo brez ovir, se ne uresničijo kratko malo s tem, da država razglasi vero za privatno zadevo državljanov. Profesionalne skupine v cerkvah marsikdaj poizkušajo razglasiti svoje, zasebne interese kot božje, cerkvene interese in pozivajo verne ljudi, naj jih podpirajo v njihovih oblastniških, političnih težnjah. Pripadnost k verski skupnosti združujejo s pogojem, da morajo verniki aktivno sodelovati v različnih akcijah zoper novo oblast, ki jo razglasijo za satansko, nemoralno in protičloveško. Verska prepričanja ljudi skušajo istovetiti s svojimi političnimi, osebnimi ali institucionalnimi interesi. Vsa ta prizadevanja povzročajo spet politizacijo religije ne glede na formalno-pravna načela, ki jih socialistična družbena skupnost uveljavi. To je bil splošen pojav v letih po revoluciji tudi pri nas. (Posamezni primeri pa so možni tudi v sedanjem času.) Zavestne sile in država nastopijo proti tem prizadevanjem z zakonitimi sredstvi. Ne glede na politični značaj lahko ti spopadi dobijo *videz* verskega boja, ki lahko tudi praktično ovira obča napredna prizadevanja.

Nič manj škodljivo, politično kratkovidno ter protičloveško pa je tudi vsako administrativno, ideološko ali poli-

tično nasilje nad človekovim notranjim verskim prepričanjem in javnim izražanjem verskih čustev. Takšni nazori in praksa, ki smo jih lahko pogosteje srečali prva leta po vojni in kdaj pa kdaj naletimo na njih tudi zdaj, izvirajo po eni strani iz iluzije, da pomeni politična emancipacija človeka ter ustanovitev demokratične države vrhunec, konec človeške emancipacije, skok »iz carstva nujnosti v carstvo svobode«, po drugi strani pa prisojajo politiki, politični in idejni sili nekakšno magično, celo nadnaravno moč, ki lahko religioznega človeka na mah preusmeri in osvobodi verskih prepričanj. V bistvu pa ga takšna praksa zapostavlja, reducira na državljana drugega reda, je nezaupljiva do njega, ga prikrajšuje za njegove pravice in navsezadnje odvrča od odkritosrčnega in zavzetega prizadevanja za graditev novih družbenih odnosov. »Toda kdor se spusti v gonjo proti religiji, ji pomaga s tem do mučeništva in ji tako podaljšuje življenje.« (F. Engels, »Anti-Dühring«.) Vsaka dušitev izražanja verskega prepričanja zadene na oster protest vseh vernih ljudi, ne glede na njihovo stališče do socialistične družbe. Dušitev verske svobode krepi potrebo po verskem izživljanju in hkrati verne ljudi odvrča od boja za socialistično graditev. To se je pokazalo tudi pri nas, v tistih družbenih okoljih, kjer je občasno nastalo *vzdušje* družbenega pritiska proti izražanju verskega prepričanja. S čedalje večjo demokratizacijo našega življenja se je le na videz povečalo tudi število vernih ljudi. Demokratizacija je pripomogla tudi, da se je precej zmanjšalo število ljudi, ki so s pripadnostjo verski skupnosti posredno izražali svoje politično nerazpoloženje do socialistične družbene ureditve. Popolnoma jasna je postala meja med ljudmi, ki so samo verniki, in ljudmi, ki skušajo svoje politično nerazpoloženje obleči še v religiozni plašč. Človekova religiozna zavest ne zasluži, da se z nepremišljenimi, administrativnimi ali idejno-prisilnimi ukrepi krepi občutek negotovosti, nemoči in strahu. Če takšna praksa prevladuje, je treba računati z vsemi implikacijami, tudi s tem, da se bodo religiozni ljudje umaknili v sfero ilegalne pobožnosti, ki ima lahko samo videz ateistične metamorfoze. Vsi, ki se zavzemajo za takšen posreden ali celo neposreden (takšni so redkejši) »boj« zoper religijo in nastopajo proti demokratizaciji tudi na tem področju, ne glede na njihove subjektivne namene, bistveno ovirajo vključevanje vernih ljudi v splošno prizadevanje za snovanje nove, humane družbene skupnosti.

»V katoliški cerkvi so tudi — katoliške *ljudske množice*. In slovenske katoliške množice — so *sestavni del* Osvobodilne fronte in *nosilec nove oblasti*. Slovenske katoliške množice so

tvorec naše svobode, njenih okoliščin in njenih pogojev.« (B. Kidrič, »Zbrano delo«, II.) — »Gre za dve stvari — prvič, zagotoviti vsem državljanom svobodo vesti, in drugič, zagotoviti, da verska čustva ne bodo nikogar ovirala pri sodelovanju v socialistični graditvi.« (E. Kardelj, »Problemi socialistične graditve«, II.)

2. Pogoj za ustanovitev demokratične države je *ločitev* države od cerkve, njena emancipacija od religije. »Politična emancipacija Židov, kristjanov, *religioznega* človeka nasploh, je *emancipacija* države od židovstva, od krščanstva, od religije nasploh. V svoji obliki, na način, ki je lasten njenemu bistvu, se država emancipira od religije kot *država*, kadar se emancipira od *državne religije*, to je takrat, ko država kot država ne prizna nobene religije, marveč nasprotno, kadar država prizna sebe za državo.« (Marx, Prispevek k židovskemu vprašanju.) Ločitev cerkve od države je torej bistveno povezana z možnostjo, da zagotovi resnično in popolno svobodo vesti in veroizpovedi. Ločitev cerkve od države je *politično* poroštvo, da bo preprečena diferenciacija državljanskih in družbenih pravic po veri, in omogoči, da postane versko prepričanje v celoti osebna in zasebna zadeva posameznika. Demokratična država se konstituira le takrat, kadar prevzame (in to je nujno tudi v prvi fazi graditve socialistične družbe) vse bistvene družbene funkcije, izmed katerih je v preteklosti mnoge opravljala cerkev z državno sankcijo. Demokratična država ne potrebuje za svoj obstoj in delovanje nobene verske ali cerkvene sankcije. Ločitev cerkve od države ustvari možnost, da se odpravi vsakršen politični vpliv cerkve na državo in vloga cerkve v političnem življenju ter v državno-samoupravnem mehanizmu. Ustvarijo se pogoji za odpravo vmešavanja cerkve v vsa področja javnega in družbenega življenja, ki postanejo torišče države oziroma samoupravnih organov, delujočih na teh področjih. Logična posledica ločitve cerkve od države je zato ločitev cerkve od šole. *Prosveta, kultura, znanost, gospodarstvo in vsa druga področja družbenega življenja v socialistični družbi se morajo razvijati svobodno, upoštevajoč le interese človeka ter družbene skupnosti in njun nemoteni razvoj.* (Izločitev cerkvenih institucij iz teh področij je pogoj zato, da se bo iz njih z razvojem samouprave umikala tudi država!)

Ločitev cerkve od države (ne nasploh, marveč v čisto konkretnem prostoru in času) pa seveda pomeni *določen odnos*, predvsem življenjski in ne formalno-pravni. Skupni obstoj dveh socioloških tvorb v istem geografskem okolišu, soci-

alistične države na eni strani ter družbenih oblik organiziranih religij na drugi, povzročča različne procese urejanja medsebojnih odnosov, ki so lahko popolnoma urejeni (sožitje), delno urejeni ali pa izrazito konfliktni. Če glede splošnih načel položaja verskih ustanov v socialistični državi v glavnem ni različnih mnenj (kolikor zanemarimo nasprotovanje profesionalnih skupin verskih ustanov, ki se zlasti v prvih letih po revolucionarnih spremembah upirajo podrediti se takemu položaju), pa se začenjajo *nesporazumi in različna mnenja* glede vprašanja *konkretnih* odnosov med ločeno cerkvijo in državo, v vprašanjih praktične politike državnih ustanov do cerkvenih. Omenjam le nekatera, o katerih mislim, da so za naše stanje na tem področju bistvenega pomena.

Progmatistična koncepcija o koristni uporabnosti številnih verskih ustanov (ker združujejo visok odstotek vernega prebivalstva vseh starosti in vseh narodov ter narodnosti) za socialistične *politične* cilje izvira iz prepričanja, da je mogoče uresničiti svobodno delovanje verskih skupnosti v socialistični državi le tako, da se verske ustanove neformalno, a vendarle temeljito podredijo socialistični politični akciji. Pristaši te koncepcije menijo, da je bila ena najbolj negativnih funkcij cerkva pred vojno v naših razmerah sicer njihova povezanost z reakcionarnimi političnimi strankami, v socialistični državi pa da gre za to, da *cerkve strežejo napredni, socialistični politiki*. Zato morajo zavestne sile težiti za tem, da potem, ko iz cerkva odpravijo negativno politiko, pritegnejo cerkvene organizacije in njihove predstavnike, da *kot cerkveni predstavniki* vplivajo na verne ljudi glede njihovega vključevanja v razne družbene in politične akcije in tako ali nepretrgoma ali pa vsaj ob posebnih priložnostih nastopajo kot *zaveznik socialistične politike*. (Takšne okoliščine smo imeli v preteklih letih npr. ob volitvah, ko so politični aktivisti prigovarjali duhovnikom, naj vplivajo s svojo avtoriteto, da se bodo ljudje volitev udeležili in seveda volili »pravilno«.) Ta koncepcija postavlja med politiko in človekom spet nov medij in s tem zavira neposredno vključevanje človeka v družbeno prakso. Takšna koncepcija znova (v imenu nekakšnih »višjih« ciljev) povezuje religijo in politiko in tako zavira njuno medsebojno emancipiranje in emancipiranje človeka od religije. Vključuje, čeprav ne formalno, cerkvene organizacije v mehanizem družbenopolitičnega sistema, ne glede na to, da deklarativno še vedno ostaja pristaš ločitve cerkve od države. V bistvu hoče spet *politično angažirano cerkev* in marsikdaj meni, da je treba urejanje odnosov med državo in cerkvijo podrediti temu kriteriju. S tem pa objektivno zavira tudi

resnično *politično nevtralizacijo* cerkve, njeno nevtralizacijo kot medija med oblastjo in človekom, ter njeno uveljavljanje kot človeške ustanove, ki naj rabi izključno in samo za zadovoljevanje človekovih verskih potreb.

Koncepcija zapostavljanja, omalovaževanja cerkvenih organizacij prikazuje cerkve kot institucije, ki so a priori sovražno razpoložene do socialistične družbene ureditve, ki jih je treba ob vsaki priložnosti omejevati v njihovem delu, zapostavljati, zasmehovati ter tako onemogočiti pri vernih ljudeh. Tako bi bila dosežena prva stopnja »osvoboditve« človeka od religije. Ta koncepcija sloni na izkušnjah preteklosti, ko je bila večina verskih ustanov v službi reakcionarnih političnih sil in je večina profesionalnih pripadnikov cerkva nastopala politično *negativno*, pa naj gre za razmere predvojnega kapitalističnega Jugoslavije, za medvojno revolucionarno obdobje ali za prva leta nove Jugoslavije. Pri tem seveda pozablja na učinke objektivno spremenjenega položaja cerkvenih organizacij, ki so zaradi demokratičnih ukrepov izgubile prejšnje materialne in duhovne privilegije, pozablja na učinek objektivnih procesov v svetu na metamorfozo politične in socialne doktrine cerkva in končno tudi na vpliv socialističnih družbenih procesov na pripadnike cerkvenih organizacij, pa naj imajo v njih podrejen ali nadrejen položaj. Ne upošteva tudi naporov tistih skupin profesionalnih pripadnikov cerkva, ki so že ves čas težili za ločitvijo cerkve od politike ter si prizadevali prilagoditi delovanje verskih organizacij možnostim in pogojem, izvirajočim iz socialistične družbene ureditve. Zanimarja temeljno spoznanje, da so cerkvene organizacije človeške stvaritve ter zato sestavni del vsake družbene skupnosti, kjer obstajajo in delujejo. Ta koncepcija nujno ustvarja prakso in ozračje političnega pritiska na cerkvene organizacije ter stalno stanje konfliktnih odnosov med cerkvijo in državo; s svojim ravnanjem ohranja religiozne institucije kot institucije politične opozicije zoper socialistično družbeno ureditev.

Kot nasprotno tema koncepcijama navajam realistično koncepcijo, izvirajočo iz bistva socializma kot humane družbe; ta koncepcija je v praksi že rodila dobre sadove. To je koncepcija, da je tudi v socialistični družbi mogoče uveljaviti *politiko sožitja med državo in cerkvami* (poseben problem je seveda razmerje med marksistično in versko *ideologijo*, ki ga v tej zvezi ne načenjам). To sožitje predpostavlja spoznanje in priznanje cerkvenih organizacij in predstavnikov, da se dokončno odrejajo *praksi vmešavanja v po-*

*litične zadeve*² ter da se bodo poslej posvečali *opravljanju* tistih funkcij, ki izvirajo iz verskih potreb vernih ljudi (pravica do opravljanja teh funkcij vključuje seveda tudi vsa ustrezna sredstva, od verske vzgoje, verskega tiska do nemotenega opravljanja verskih obredov, opravil ter možnosti vzdrževanja vseh institucij cerkve, potrebnih za njeno *versko* delo). Tako pojmovano sožitje pa predpostavlja tudi spoznanje in priznanje državnih in samoupravnih organov, da se odrekajo vsakemu vmešavanju v *notranje* zadeve cerkva, da so pripravljeni omogočati jim svoboden razvoj v okviru ustave in zakonov, se ne postavljati za posrednike med cerkvami in vernimi ljudmi ter hkrati omogočati, da se bodo profesionalni pripadniki cerkva kot državljani in občani, *kot posamezniki*, glede na svoje prepričanje in interese, normalno vključevali v družbeno življenje naše socialistične skupnosti. Uresničevanje sožitja med državo in cerkvijo je potemtakem lahko posledica neprestanih prizadevanj *na obeh straneh*.

3. Dosledna emancipacija politike od vere prav tako omogoča svoboden razvoj in delovanje cerkvenih organizacij; odpravlja položaj, v katerem so delovale le kot sredstvo in suženj politike. Mislim, da je v jedru te teze izraženo mnenje B. Kidriča: »Razen cerkvene oblasti danes nihče ne predpisuje, kaj naj v cerkvah molijo, kako naj opravljajo obrede. Spomnimo se razmer v stari Jugoslaviji, ko je, recimo, vodstvo klerikalne stranke dajalo višjemu in nižjemu kleru navodila, kako naj cerkve uporablja v politične namene. Kakor veste, danes takih navodil s strani Osvoobodilne fronte ni. Kdaj je bila cerkev bolj svobodna v pogledu politične neodvisnosti — v stari Jugoslaviji ali danes?!... Glede resnične politične neodvisnosti vere in cerkve, cerkev še nikoli ni bila tako svobodna, kot je svobodna danes pri nas...« (Zbrana dela, II.) To spoznanje je kajpak v veliki meri odvisno od tega, kako profesionalni pripadniki cerkva pojmujejo svobodo verskega in cerkvenega delovanja. Če vključujejo kot sestavino svobode predvsem materialne in duhovne privilegije, ki jih mora cerkev zaradi »posebnega poslanstva« uživati v družbi, potem ne moremo priti do sporazuma. Družba, ki si zavestno prizadeva odpraviti vse in vsakršne privilegije

² Politiko pojmem kot družbeno dejavnost, slonečo na delitvi dela in na njej temelječi socialni strukturi dane družbene skupnosti, kot družbeno dejavnost, katere vsebina in smoter je, da ureja družbene odnose, ki so temeljnega pomena za položaj človeka in posameznih sestavin v dani družbi, na njihov položaj pri delu kakor tudi na njihovo vlogo pri odločanju o splošnih zadevah dane družbene skupnosti.

(kolektivne in individualne, ideološke in kulturne, razredne in grupne, poklicne in institucionalne, da omenim samo nekatere) in ki gradi takšno človeško skupnost, v kateri naj bi bile: ustvarjalne sposobnosti in dejansko sodelovanje človeka, pomen njegovih dejanj za človeštvo in za družbeni razvoj ter končno pomen njegovih dejanj za izpopolnjevanje lastne osebnosti in individualne sreče edini kriterij za njegov položaj v družbi in za njegove odnose s sočlovekom, ne more a priori dajati privilegijev nobeni instituciji, organizaciji ali posamezniku. Cerkev zato tudi ne more imeti privilegija glede opravljanja moralne funkcije v naši družbi, kakor bi nekateri želeli. Uveljavljanje socialistične moralne zavesti pa seveda ne more potekati po poti mehničnega zanikanja verske morale, kakor bi to želeli drugi. Bodoča socialistična etika (bodoča poudarjam zato, ker menim, da smo na tem področju tako v praksi kakor tudi v teoriji močno zaostali) res ne more temeljiti predvsem na statičnih, dogmatiziranih načelih, ampak zlasti na ustvarjalni sintezi dinamičnih objektivnih in subjektivnih moralnih kriterijev. Toda obsegala bo tudi vse tiste elementarne vrednote, elementarne dolžnosti, o katerih lahko trdimo, da jih je spoštovala vsaka človeška skupnost ne glede na stopnjo svojega razvoja. Takšne sestavine pa vsebuje *tudi religija, ki jo je ustvarjal človek*, kolikor so v njej integrirane občečloveške vrednote. In kadar pravimo, da je religija prispevala k moralnemu oblikovanju človeka, potem to ne pomeni nič drugega, kot da se je človek v svojem dolgotrajnem boju za obstanek in razvoj, v tem razvoju moralno oblikoval in socializiral *tudi* skozi takšno obliko svoje duhovnosti, kakor je religija, skozi obliko, ki jo je ustvarjal sam in ki ne obstaja kot nekakšna nadčloveška in transcendentna stvarnost.

Činitelji laizacije in humanizacije družbenega življenja

Emancipacije človeka od sedanje religiozne iluzije in utehne v procesu njegovega neprestanega človeškega uresničevanja in svobodne ustvarjalnosti, si zlasti ni mogoče zamišljati kot rezultat bolj ali manj sistematično organizirane ateistične propagande in izobraževanja človeka. Četudi religiozne institucije včasih opravljajo zelo nečastno družbeno vlogo (pomislimo samo na početje velikega dela katoliških organizacij in njihovih profesionalnih pripadnikov v Sloveniji med drugo svetovno vojno), je presenetljivo kratkovidna tista ateistična propaganda, ki napravi na vernega človeka vtis, da ga hočejo prepričati, da so njegovi nagibi, ki ga navajajo k verskemu

prepričanju podli, in da hočejo od njega priznanje, da je kot vernik nekakšen omejenec in podlež. To so tisti nazori, ki religije totalno in apriorno razglašajo za amoralne. Verne ljudi (njihov odstotek je znašal pri nas ob popisu prebivalstva leta 1953 nad 87) je treba enakopravno in dejavno pritegniti v samoupravno prakso, kar se v naših razmerah kaže tudi dejansko kot splošno prizadevanje (ne glede na drugačne posamične primere).

Tako je osnovno tezo o odnosu med vernimi in neverujočimi ljudmi pri nas opredelil tudi E. Kardelj: »Ne samo politično škodljivo, ampak tudi nepravilno bi bilo, če bi se komunisti postavili na stališče, da je religiozno prepričanje nekega človeka samo po sebi ovira, da bi tak človek lahko pošteno in zavestno delal ter enakopravno sodeloval in ustvarjal v sistemu socialističnega upravljanja, v socialistični graditvi... Bistvo dela komunistov na tem področju bi po mojem mnenju moralo biti v tem, da komunisti najdejo pot do poštenih delovnih ljudi, vernikov in da jih kljub njihovi religioznosti vključijo v sistem socialističnega upravljanja... Po mojem mnenju je to edini način, da nekako depolitiziramo cerkev, da deklerikaliziramo verska prepričanja, da resnično spremenimo religijo v privatno stvar posameznika, ki ne bo imela nobene zveze z njegovo socialistično orientacijo in aktivnostjo...« (E. Kardelj: »Problemi socialistične graditve«, III.) Marksistični projekt osvobajanja izvirnih človekovih moči je v resnici zahteva po revolucionarnem spreminjanju okoliščin, v katerih je človek še vklenjen in oviran. Enakopravni, človeški odnos do vernih ljudi pomeni njihovo osvobajanje za aktivno spreminjanje sveta in njih samih, za odpravljanje zaprtega kroga nemoči in strahu. Pomanjkanje take svobode ustvarja potrebo po iskanju sil izven človeka, po nadčloveškem, po tistem, kar naj človeku vsaj iluzorno pomaga: zapostavljen, zavržen človek mora iskati zatočišče izven človeškega sveta, v bogu. Zaradi tega je boj za humanizem, za pravi in resnični način življenja ter soustvarjanja v družbi in zgodovini edino torišče, na katerem se razvija marksistična misel in praksa. Če tako presojava dogajanja, potem človeku religija ne more biti antitetična sila. Kolikor pa se ideja in praksa birokratizirata, dobiva vera znova plodna tla in se uveljavi kot življenjska uteha. Socialistična družba, v kateri človek ne bo iskal utehe izven človeka, pa pomeni zavestni cilj, ki so ga vedno razglašale subjektivne sile v naši družbeni stvarnosti.

Če smo opredelili cilje zavestnih sil socialistične družbe kot graditev takšne družbene skupnosti, v kateri bo človek

lahko uveljavil vse svoje ustvarjalne moči in ki naj bi pomenila odpravo vseh oblik človekove odtujitve, torej tudi religiozne, in če smo poskušali določiti osnovni način, kako ta cilj doseči, potem pridemo tudi do vprašanja, kateri faktorji, izvirajoči iz splošnega družbenega napredka, tudi v socialistični družbi do določene meje pospešujejo laizacijo in humanizacijo družbenega življenja.

Laična politična oblast, kot rezultat socialistične revolucije, je že na prvi pogled jasen faktor laizacije družbenega življenja. Ločitev cerkve od države, šole od cerkve, deklerikalizacija političnega življenja, odprava privilegijev cerkva, izločitev kulturnih, znanstvenih, prosvetnih in gospodarskih institucij izpod cerkvenega gospostva, osvoboditev družinskih in zakonskih odnosov izpod cerkvenega prava; odpravljene so vse omejitve svobode vesti, duhovne uniformiranosti, ki jih zahteva klerikalni režim v katerikoli državi itd. — vse to so ukrepi, s katerimi politična oblast *de iure* in *de facto* prispeva k laizaciji javnih in družbenih ustanov in odpravlja politični pritisk na ljudi zaradi njihove pripadnosti verskim organizacijam. Nesporni učinki teh in drugih ukrepov so očitni že na prvi pogled, če primerjamo življenje človeka v predvojni in povojni Jugoslaviji. Pri tem pa se moramo zavedati tudi *omejenosti* vpliva teh ukrepov, sistema in odnosov na vernost ljudi. Tudi ta omejenost je pri nas kakor tudi v drugih socialističnih deželah prav tako očitna že na prvi pogled. Ljudje se še vedno udeležujejo verskih obredov, temeljni vir vzdrževanja cerkvenih organizacij so še vedno materialni in denarni prispevki vernikov, slušatelji semenišč in teoloških fakultet se še vedno prijavljajo v večjem številu, cerkvene praznike še vedno praznujejo na viden način, poleg tega pa o pripadnosti verskim organizacijam zgovorno pričajo tudi javni statistični podatki. Naziranje, ki se ne zaveda omejenega laizacijskega učinka laične politične oblasti, nas nujno privede do fetišiziranja politične sile z vsemi posledicami, na področju religije pa navsezadnje do teženj in poskusov, da bi vero administrativno odpravili. Politična oblast lahko tedaj delno vpliva na zmanjšanje *stopnje* religioznosti, omogoča javno razpravo o verskih nazorih, na drugi strani pa vpliva tudi na spremembe v *značaju in vsebini religioznosti*. Klerikalna vernost, z vso ožino svojih horizontov, s konservativizmom svojega življenja, z dogmatizmom svoje miselnosti, s težnjami zgolj po zunanjem, manifestativnem, pompozem izražanju vernosti, se vedno bolj umika notranji vernosti in eksistencialni obliki verovanja, ki se zapleta celo v konflikt z uradno cerkveno ideologijo, kolikor je ta zaostala v svojem

prilagajanju spremembam, ki so nastale doma in v svetu. Za religijo na oblasti, religijo, zraslo popolnoma z državnimi institucijami (bodisi v sistemu državne religije ali sistemu priznanih veroizpovedi), za religiozno organizacijo, ki neomejeno razpolaga s finančnimi sredstvi, ki ima v rokah popoln ali vsaj pretežni monopol v kulturi, so nujno značilne predvsem fanatičnost, hipokrizija, mračnjaštvo in kulturna neplodnost. Religija, ki se znajde v okoliščinah laične politične oblasti, v nekem smislu celo v opoziciji do obstoječe politične strukture, v okoliščinah, ko ne more delovati s politično in materialno premočjo, doživlja oziroma ima vse možnosti za določeno regeneracijo, v kateri izgubi značilnosti, ki so prej ljudi bolj odbijale kot pridobivale. In če je v svetovnem merilu za zadnja desetletja značilno, da cerkvene institucije izgubljajo vpliv na politično oblast in da se krči njihova materialna osnova, potem so regeneracijski procesi zlasti v katolicizmu pri nas samo del enakih procesov v svetovnem okviru. Ravno ti procesi so prišli najbolj očitno do izraza na dosedanjih treh zasedanjih II. vatikanskega koncila, ki temeljito analizira sodobni svet in potrebo, da se cerkev učinkovito prilagodi spremembam, ki so nastale na vseh toriščih človekovega življenja. Ti impulzi pa vplivajo seveda tudi na slovenski katolicizem.

Urbanizacija dežele je prav gotovo faktor, ki notorično pospešuje laizacijo in katerega laizacijska moč se lahko izrazi tudi statistično. To pokaže tudi statistična tabela (na naslednji strani).

Že na prvi pogled vidimo veliko razliko med številom ateistov v mestih in v okoliških, pretežno podeželskih krajih. Ta razlika očitno govori v prid laizacijskega učinka urbanizacije, čeprav teh razlik ni mogoče pojasniti samo s tem faktorjem. Prav tako vidimo, da je odstotek mestnih prebivalcev, ki so izjavili, da pripadajo eni izmed verskih skupnosti, kljub temu zelo velik in prav gotovo pričra o *omejenem učinku* laizacije, ki ga sprožajo procesu urbanizacije. Ti procesi ne morejo sami po sebi avtomatično pripeljati do tega, da bodo usahnili družbeni in psihološki viri religije. Tudi družbena okolja, ki so pod največjim pritiskom urbanizacije, še vedno v precejšnji meri ohranjajo religioznost. Poleg tega pa moramo računati tudi z adaptacijskimi procesi cerkve, ki svoje metode in sredstva delovanja prilagaja urbaniziranemu okolju in načinu življenja ter psihi prebivalcev mest. Urbanizacija sicer precej prispeva k nastajanju tako imenovane verske brezbriznosti, ki se kaže v manjši udeležbi pri verskih obredih in v pojemanju tako imenovane verske gorečnosti;

	Populacija (okraj)			Populacija (mesta)		
	Total	Ateisti		Total	Ateisti	
		Število	%		Število	%
Srbija						
Beograd	470.172	138.785	29,5	86.781	7.158	8,2
Niš	60.704	18.815	31,0	95.519	1.004	1,1
Kragujevac	40.612	15.652	38,5	45.980	2.295	5,0
Hrvatska						
Zagreb	350.829	67.391	12,2	57.213	3.018	5,3
Pulj	38.572	12.119	42,2	39.911	5.874	14,7
Split	75.640	26.154	34,6	67.325	9.988	14,8
Slovenija						
Ljubljana	138.981	33.786	24,3	119.873	8.693	7,3
Maribor	77.387	17.040	22,0	105.994	5.257	5,0
BiH						
Sarajevo	136.283	38.341	28,1	61.637	7.856	12,7
Mostar	31.680	12.607	39,8	40.592	1.791	4,4
Zenica	28.981	6.769	23,4	58.152	1.320	3,5
Črna gora						
Titograd	16.031	10.213	63,7	56.031	21.920	39,1
Makedonija						
Skopje	122.143	33.974	27,8	91.443	3.872	4,2

* Podatki temelje na popisu prebivalstva l. 1953. Navajam jih po dr. Fiamengu, Archives de sociologie des religions, No 15, 1963.

ta brezbržnost spreminja vernike — participante (pri verskih obredih) v vernike — neparticipante, v verujoče »za privatno uporabo«. Tega pojava pa ne moremo istovetiti z ateizmom. Urbanizacija, spričo drugačnega načina življenja ljudi in višje izobrazbene strukture, prav gotovo vpliva tudi na spremembo načina in vsebine verovanja, o katerem smo govorili v prejšnjem odstavku.

Tudi večjo izobrazbo in višanje kulturne ravni ljudi lahko uvrstimo med faktorje, ki vplivajo na laizacijo družbenega življenja in na pojemanje religioznosti. Učinek tega faktorja lahko prav tako prikažemo s statističnimi podatki. Inteligenca je običajno manj verna kakor delavci, kvalificirani

delavci manj kakor nekvalificirani, mestno prebivalstvo manj kakor vaško. Temeljite raziskave, ki so jih o tem opravili na Poljskem, jasno potrjujejo, da izobrazba pospešuje prehod verujočih k ateistom, pa tudi pri verujočih prehod od skrajno netolerantnih in fanatičnih do bolj širokih in bolj strpnih nazorov, ki smatrajo vero večinoma za *svojo* vero, ki je ne kaže vsiljevati drugim. (L. Kolakowski, »Male teze de sacro et profano« ter predavanje dr. Tadeusza Jaroszewskega 1. VI. 1964 v Ljubljani.) Tudi nekatere parcialne raziskave, opravljene pri nas v Jugoslaviji, potrjujejo isto. Tako so se v anketi delavcev 8 podjetij v BiH leta 1961 jasno pokazale razlike v stališčih do vere med skupinami delavcev z različno kvalifikacijo: 56,5% kvalificiranih oziroma 55,5% visokokvalificiranih delavcev je izjavilo, da so ateisti, pri polkvalificiranih pa je odstotek 30,7. Na drugi strani je odstotek tistih, ki so izjavili, da so dosledni ateisti, v skupini srednješolskih profesorjev v Sarajevu 73 itd. (Dr. A. Fiamengo, prav tam.) Vsi ti podatki pa hkrati prav tako kažejo, da tako izpopolnitev izobrazbe kakor prej navedeni faktorji laizacije pri tem, ko vplivajo na ljudi, hkrati vplivajo tudi na metamorfozo vsebine in načina verovanja, ki se razlikuje, kadar gre za inteligenco oziroma kmečko prebivalstvo, ki prehaja, kadar gre za katolicizem, iz obskurnega, primitivnega, fanatičnega katolicizma v odprti katolicizem, o katerem pa moramo reči, da se bistveno razlikuje od prejšnjega. Mislim, da za naša razmišljanja lahko sprejmemo definicijo L. Kolakowskega: »Odprti katolicizem je družbena oblika tiste katoliške zavesti, ki sprejema nujnost resignacije glede tradicionalnih aspiracij cerkve po politični oblasti, ki je, gledano s političnega vidika, za koeksistenco s socializmom, gledano z ideološkega vidika pa za tekmovalje z njim; hkrati pa se trudi v okviru krščanstva asimilirati razne elemente kulture, nastale izven njega, in si jo prisvojiti ne le v območju materialne civilizacije, marveč tudi na intelektualnem področju ter tako opraviti krščansko recepcijo najrazličnejših vrednot, ki jih je ustvarila posvetna kultura in tudi marksizem... Je poskus, da bi asimilirali vrednote sodobne tehniške, intelektualne, umetnostne in politične civilizacije.« (L. Kolakowski, »Male teze de sacro et profano«.) Elementi te definicije so po mojem mnenju lahko zanesljiv kriterij tudi za analizo tokov katolicizma v jugoslovanskih in še posebej v slovenskih razmerah. Ne glede na konflikte z nazori številnih uradnih predstavnikov katoliške cerkve v Jugoslaviji lahko upravičeno domnevamo, da se bo vpliv tokov odprtega katolicizma, zlasti še zaradi impulzov II. vatikanskega koncila,

tudi v naših razmerah krepil na račun tradicionalne in fanatične katoliške smeri. Marksiste čaka naloga, da se temeljiteje posvetijo analizi vseh teh tokov v katoliški cerkvi in podobnih tokov tudi v drugih večjih cerkvah, ki delujejo na območju Jugoslavije (zlasti v pravoslavni in muslimanski cerkvi).

Zdaj se moramo vprašati, do kakšne mere laizacijsko učinkuje *ateistična propaganda oziroma ateistična vzgoja* in kako jo pojmuje. Vprašanje smo deloma obravnavali in nanj iskali odgovor že v dosedanjih izvajanjih. Ugotovili smo že, da je mnenje, ki prisoja ateistični vzgoji edinstven učinek oziroma jo smatra za glavni faktor laizacije, zmotno.

Prosvetljski ateizem je bil prepričan o absolutni moči mišljenja, menil je, da je mogoče z razumsko kritiko odpraviti religiozno zavest. Marksistični *ateizem* pomeni nekaj čisto drugega. Kritika religije ne more biti uspešna brez kritike družbe in spreminjanja družbenih odnosov. To pa pomeni, da ni dovolj, da obstaja ateizem kot individualno prepričanje, ker se s tem v družbeni praksi še ni nič spremenilo. Ateizem mora preiti iz stanja individualnega prepričanja v družbeno stanje, postati mora *vsebina družbene zavesti in prepričanja*. To pa, po vsem, kar smo do sedaj povedali, ni mogoče brez bistvenih revolucionarnih sprememb v družbi, brez temeljitega revolucioniranja družbene osnove, ki religijo poraja. To je smisel Marxove kritične misli o Feuerbachu: ... »Dejstvo namreč, da se posvetna osnova loči od same sebe in se utrdi kot samostojno carstvo v oblakih, je mogoče razložiti le na ta način, da je ta posvetna osnova razklana v sami sebi in v protislovju s samo seboj. To samo je treba torej predvsem razumeti v njenem protislovju in jo potem praktično revolucionirati z odpravo protislovja. Torej moramo npr., potem ko smo odkrili, da je posvetna družina skrivnost svete družine, posvetno družino teoretično kritizirati in v praksi revolucionarno preobraziti.« (Marx, »4. teza o Feuerbachu«.)

Dialog o religiji kot kritika religije seveda ostaja naloga socialističnih subjektivnih sil. Takšen dialog pa izključuje primitivno in prostaško ateistično propagando, ki lahko rabi kvečjemu ateistom samim, na vernike pa ne učinkuje ali učinkuje ravno obratno. Humanistična vzgoja, oblikovanje laičnega pogleda na svet, zgodovino, zgodovino religij in cerkva, vključevanje zgodovine religije, krščanstva, muslimanstva, budizma in vseh drugih religij v splošno zgodovino človeka kot njen sestavni del, odkrivanje posvetne osnove religij, vse to sodi po našem mnenju med mnogo bolj

učinkovita sredstva laizacijskega delovanja.³ To naj bi bil kriterij marksistične kritike religije in ateistične vzgoje. Ali drugače povedano — da bi humanizirali svet in osvobodili človeka, moramo predvsem razvijati *idejo človeka*. To pa je bistvena vsebina našega socialističnega programa in samoupravne prakse. Na tej osnovi mora sloneti »politika« zavestnih sil socialistične družbe do religije.

³ »Zgodovina religije je eden najbolj obsežnih in vsestranskih načinov, kako spoznamo tudi zgodovino družbe samo.« (A. Donini, »Lineamenti di storia delle religioni«.)

RAFAEL ČRV

Ekonomičneje izkoriščajmo delovna sredstva

Vsak državljan res lahko osupne ob podatku, da so v Jugoslaviji proizvodne zmogljivosti izkoriščene zgolj 54-odstotno. Ta podatek priča o velikanskih gospodarskih rezervah, kljub temu pa še vedno investiramo v področja, kjer so proizvodne kapacitete že zdaj prevelike. Po drugi strani si na vso moč prizadevamo, da bi spremenili razmerje v delitvi narodnega dohodka v prid osebni potrošnji, pri čemer se dobro zavedamo, da je politiko hitrejšega zboljševanja življenjske ravni prebivalstva moč izvajati le tedaj, če bomo bolje izkoriščali obstoječe proizvodne zmogljivosti in spremenili strukturo relativno zmanjšanih investicij.

V tem sestavku obravnavamo vprašanja, ki se nanašajo na to, kako stopnja izkoriščanja delovnih sredstev vpliva na stroške in čisti finančni rezultat, dalje načine merjenja kapacitet in stopnje njihovega izkoriščanja ter vpliv gospodarskih instrumentov na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti.

I. VPLIV IZKORIŠČANJA DELOVNIH SREDSTEV NA STROŠKE IN ČISTI FINANČNI REZULTAT

Med količinami, proizvedenimi z obstoječimi delovnimi sredstvi, in obsegom stroškov proizvodnih podjetij obstaja neka odvisnost. Raziskave so pokazale, da se skupni proizvodni stroški, če se večja stopnja izkoriščanja delovnih sredstev, počasneje večajo kot proizvodnja oziroma da se skupni proizvodni stroški na enoto proizvoda znižujejo. V okviru

skupnih proizvodnih stroškov nastopajo namreč fiksni stroški, katerih velikost je neodvisna od proizvedenih količin, in variabilni stroški, katerih velikost se spreminja hkrati s spreminjanjem obsega proizvodnje. Fiksni stroški so zmerom enaki, bodisi da so delovna sredstva popolnoma ali delno izkoriščena, kakor tudi tedaj, kadar posamezno delovno sredstvo ali celotno podjetje ne obratuje. Zaradi tega je jasno, da se z rastjo stopnje izkoriščanja obstoječih delovnih sredstev fiksni stroški na enoto proizvoda znižujejo; enaka količina fiksnih stroškov se namreč porazdeljuje na čedalje večje število proizvodov. To gibanje je spočetka najmočnejše, nato pa postaja čedalje blažje, tako da je pri visokih stopnjah izkoriščanja komaj še zaznavno. Edine motnje v nepretrganem zniževanju fiksnih stroškov na enoto proizvoda povzročajo relativno fiksni stroški, ki se za razliko od absolutno fiksnih stroškov pojavljajo le na posameznih razmakih pri izkoriščanju delovnih sredstev, vendar pa s svojimi občasnimi skokovitimi vzponi ne morejo spremeniti opisane smeri gibanja fiksnih stroškov. Z večanjem stopnje izkoriščanja delovnih sredstev se znižujejo tudi variabilni stroški na enoto proizvoda oziroma se skupni variabilni stroški počasneje večajo kot proizvodnja. Čeprav so variabilni stroški sestavljeni iz proporcionalnih, degresivnih in progresivnih stroškov, prevladuje v njih degresivno gibanje, ki ga povzročajo prihranki zaradi množične proizvodnje. Zmanjševanje, ki je značilno za skupne variabilne stroške, pa v nasprotju s skupnimi fiksnimi stroški pretrga določena stopnja oziroma razmak med stopnjami izkoriščanja delovnih sredstev, nakar se začno variabilni stroški na enoto proizvoda zviševati. Ker degresivno gibanje fiksnih stroškov čedalje bolj pojema, ne more na neki stopnji izkoriščanja delovnih sredstev več kompenzirati zvišujočih se variabilnih stroškov; zaradi tega se začno tedaj pri večanju stopnje izkoriščanja zviševati tudi skupni stroški podjetja na enoto proizvoda.

Vsekakor obstaja za vsako podjetje neka raven izkoriščanja delovnih sredstev, ko je vsota vseh vrst stroškov na enoto proizvoda najmanjša. Na tej ravni se degresivno gibanje stroškov spremeni v progresivno. To pomeni, da se, če začneja stopnja izkoriščanja presegati to točko, stroški hitreje zvišujejo, kot pa se večja obseg proizvodnje, oziroma da se začnejo zviševati stroški na enoto proizvoda.

Raven izkoriščanja delovnih sredstev, ko so stroški na enoto proizvoda najmanjši, je s stališča stroškov na podjetje najboljša. Tedaj je podjetje najbolj rentabilno; zato je za izvajanje kratkoročne poslovne politike zelo pomembno, da to

raven poznamo. Kadar je povpraševanje zadosti veliko, tedaj za podjetje niso najvažnejši najnižji stroški na enoto proizvoda, ampak največji čisti finančni rezultat, ki vsebuje razen stroškov tudi prodajne cene in prodane količine. Kadar je lastna cena najnižja, je pri dani prodajni ceni čisti finančni rezultat na enoto proizvoda največji, vendar tudi vsaka naslednja proizvedena enota prispeva del čistega finančnega rezultata, čeprav čedalje manj, dokler stroški za dodatno proizvedeno enoto (mejni stroški) ne dosežejo prodajne cene. Stopnja izkoriščanja delovnih sredstev, ko izkupiček za zadnjo proizvedeno enoto krije le dodatne stroške, ki so bili potrebni za njeno izdelavo, prinaša največji čisti finančni rezultat in je s stališča rentabilnosti poslovanja najboljša.

Če podjetje več stopnjo izkoriščanja delovnih sredstev, lahko pri tem izvaja tudi politiko različnih prodajnih cen istih proizvodov za različne kupce. Dodatno proizvodnjo, ki jo podjetje doseže, ko poveča stopnjo izkoriščanja delovnih sredstev, bremenijo le variabilni stroški, zato jo lahko proda plačila manj sposobnim kupcem po nižji ceni. Ker krijejo celotne ali vsaj večji del fiksnih stroškov podjetju plačila sposobnejši odjemalci, si bo podjetje z dodatno proizvodnjo povečalo čisti finančni rezultat, če le prodajna cena ne bo zdrknila pod vsoto variabilnih stroškov, ki je bila potrebna za to dodatno proizvodnjo. Različne cene za isto blago pridejo v poštev zlasti pri izvozu. Podjetje mora tujemu kupcu ponuditi blago po nižji ceni, če hoče prebiti carinsko pregrado države uvoznice.

Domači trg ustvarja s pomočjo uvoznih omejitev pogoje za določeno izkoriščanje delovnih sredstev, pri čemer krije podjetju fiksne stroške in ga usposablja za cenejšo prodajo dodatne proizvodnje v izvozu. Iz tega lahko sklepamo, da podjetja, ki obratujejo z nizko stopnjo izkoriščanja delovnih sredstev, ekonomsko niso upravičena dobivati izvozne premije in biti deležna davčnih olajšav. V takih primerih vpliva dinarska stimulacija izvoza zaviralno na večanje stopnje izkoriščanja delovnih sredstev.

V naši gospodarski praksi bi bili fiksni stroški naslednji: amortizacija, vzdrževalni stroški za osnovna sredstva, zavarovalne premije, najemnine in zakupnine, stroški za ogrevanje in razsvetljava, obresti od kreditov za osnovna sredstva, obresti za poslovni sklad, določena (minimalna) višina osebnih dohodkov stalno zaposlenih, stalni del stroškov uprave, prodaje itd. Med gornjimi stroški lahko privzamejo relativno fiksni značaj tile: del amortizacije zaradi prehoda na delo v treh izmenah, del vzdrževalnih stroškov, povečanje osebnih

dohodkov zaradi povečanega števila stalno zaposlenih, dodatki za nočno delo pri uvedbi tretje izmene itd. Druge vrste stroškov imajo pretežno variabilni značaj.

Doslej podjetja še niso delala analiz fiksnih in variabilnih stroškov in se nam zato ni treba čuditi, zakaj tako slabo gospodarijo s svojimi osnovnimi sredstvi. Le redka podjetja se namreč skušajo dokopati vsaj do osnovnih spoznanj o gibanju fiksnih in variabilnih stroškov pri različni stopnji izkoriščanja delovnih sredstev.

II. MERJENJE KAPACITET DELOVNIH SREDSTEV IN STOPNJE NJIHOVEGA IZKORIŠČANJA

Če podjetje nima potrebne tehnične dokumentacije, mora, zato da lahko ugotovi stopnjo izkoriščanja kapacitet, najprej opraviti še nekatere meritve. Za različne operativne potrebe mora podjetje za posamezna delovna sredstva in za podjetje kot celoto izmeriti naslednje količine:

- a) maksimalno tehnično kapaciteto,
- b) optimalno ekonomsko kapaciteto,
- c) realno ekonomsko kapaciteto,
- č) minimalno ekonomsko kapaciteto in
- d) izkoriščeno kapaciteto.

Pod *maksimalno tehnično kapaciteto* delovnih sredstev razumemo največjo možno proizvodnjo z opazovano napravo ali napravami celotnega podjetja oziroma največjo možno količino predelanih surovin v danem času, pri čemer ne upoštevamo nikakršnega zastoja proizvodnje. *Optimalno ekonomsko kapaciteto* ponazarja tista raven izkoriščanja maksimalne tehnične kapacitete, ki prinaša podjetju največji možni čisti finančni rezultat. Za razliko od le-te pa *realna ekonomska kapaciteta* ne računa z optimalno strukturo proizvodnih činiteljev, ampak s povprečno dejansko možno strukturo. *Minimalno ekonomsko kapaciteto* določa raven, na kateri njeno kratkoročno izkoriščanje ni več ekonomsko upravičeno.

Tehnični podatki o posameznih delovnih sredstvih so le malokdaj primerni za merjenje stopnje izkoriščanja delovnih sredstev; zaradi tega jih moramo preračunati na ustreznejša merila. Pri tem zadevamo ob ovire, zlasti pri raznovrstni proizvodnji z različnimi proizvodnimi postopki in pestro opremo, medtem ko je pri nepretrganih proizvodnih postopkih mogoče ta problem razmeroma lahko rešiti. Kljub težavam,

ki nastajajo pri različnih metodah, ali pa jih podjetja vse premalo uporabljajo, lahko zadovoljivo rešujemo tudi zelo zamotane primere.

Če hoče podjetje ugotoviti kapacitete delovnih sredstev in določiti stopnjo njihovega izkoriščanja, se mora odločiti za *najustreznejše merilo*, na podlagi katerega bo izvedlo tehnične račune, empirične meritve in izkustvene ocene. Za podjetja velja, da je bolje, če se izogonejo temu, da bi vzela za merilo proizvodnje denarno vrednost, ker vsebuje preveč pomanjkljivosti. Kot primerno merilo lahko glede na značaj proizvodnje izberemo:

1. količino proizvodov, polproizvodov ali proizvodnih operacij,
2. čas trajanja strojnega dela,
3. količino predelanih surovin in
4. porabljeno pogonsko energijo.

Najustreznejše merilo za ugotavljanje kapacitet je vsekakor količina proizvodov, ki jih opazovano delovno mesto ali celotno podjetje lahko izdelava ali opravi v danem času. Izražanje kapacitete s strojnimi urami prihaja v poštev zlasti tam, kjer podjetje nima določenega proizvodnega programa in razpolaga pretežno z univerzalnimi delovnimi stroji. Količine predelanih surovin so primerne kot merilo za ugotavljanje kapacitet v podjetjih, kjer iz iste osnovne surovine izdelujejo različne končne proizvode. Ravno tako je lahko porabljena (npr. električna) energija uspešno merilo za naprave, ki pri proizvodnih postopkih nepretrgoma trošijo velike količine energije.

Ko ugotovimo posamezne vrste kapacitet, se lahko lotimo preračunavanja, kako so te kapacitete izkoriščene; pri tem primerjamo kapaciteto, ki je izkoriščena, z drugimi vrstami kapacitet.

Merjenje oziroma računanje stopnje izkoriščanja delovnih sredstev je smiselno le takrat, kadar podjetje na podlagi tega računa začne ukrepati tako, da bodo razpoložljiva sredstva ekonomsko kar najboljše uporabljena. Ravno zato ni dovolj samo izračunati stopnjo izkoriščanja, ampak je treba zatem neizogibno narediti tudi analizo, zakaj del kapacitet ni izkoriščen. S tem dodatnim proučevanjem ugotavlja podjetje posamezne vzroke zastojev in jih količinsko izrazi.

Le redka podjetja imajo kolikor toliko zadovoljivo izdelano tehnično dokumentacijo za vgrajena delovna sredstva; taka dokumentacija nas lahko seznanja s podatki o količini največje možne proizvodnje. Tako povečini tudi ne moremo

dohodke, če hoče doseči ugodne rezultate pri izkoriščanju proizvodnih zmogljivosti. Upoštevati je treba tudi, da vplivajo posamezni instrumenti na izkoriščanje neposredno, večina pa posredno. Pri prvi vrsti instrumentov določa obračunsko osnovo velikost osnovnih oziroma poslovnih sredstev, obračun druge vrste instrumentov pa ni neposredno vezan na vrednost vloženi sredstev. Instrumente gospodarskega sistema, ki tako ali drugače vplivajo na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti, lahko razvrstimo v štiri skupine:

1. instrumenti primarne delitve,
2. instrumenti sekundarne delitve,
3. instrumenti zunanjetrgovinskega in deviznega sistema ter
4. instrumenti kreditnega sistema.

1. Vpliv primarne delitve na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti (administrativno določene cene)

Primarna delitev ustvarjenega družbenega bruto proizvoda (celotnega dohodka) med posamezne proizvajalce se izvaja prek tržnih cen. Le-teh naše gospodarstvo ne oblikuje svobodno po ekonomskih kriterijih ponudbe, povpraševanja in konkurence. Kontrola cen zajema namreč v Jugoslaviji čedalje večji del proizvodnje in storitev, zdaj že več kakor 70%. Teoretično gledano naj bi določanje cen z državno intervencijo prisiljevalo podjetje, naj bi politiko doseganja čistega finančnega rezultata izvajala tako, da bi spreminjala proizvedene in prodane količine. Ker je čisti finančni rezultat pri določenih cenah v premem sorazmerju s prodajnimi količinami, spodbuja administrativno določena cena, ki je nižja, kot bi jo priznal deficitarni trg tega blaga, podjetje k večanju proizvodnje. Večanje proizvodnje pa je možno doseči z boljšim izkoriščanjem obstoječih delovnih sredstev ali z novimi naložbami. Pozitivni učinek administrativno določenih cen na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti bi prišel do veljave torej pri taki kreditni politiki, ki bi omogočala nove investicije, razen če obstoječa delovna sredstva niso dovolj izkoriščena.

Tako kot pri celotnem jugoslovanskem gospodarskem sistemu obstaja nedoslednost tudi na področju določanja cen. Predpisane cene so stabilne le krajše obdobje, ker je zaradi neprestane inflacije neizogibno, da jih določamo na čedalje višji ravni. Podjetja računajo z možnostjo zvišanja cen, kar seveda zavira iskanje notranjih rezerv, ki so v neizkoriščenih proizvodnih zmogljivostih, in omejuje njihovo težnjo po

večjem čistem finančnem rezultatu na to, da prepričujejo pristojne državne organe o upravičenosti zvišanja cen proizvodov. Tako izginja prej opisani pozitivni vpliv administrativno določenih cen na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti.

Zgoraj opisani odnos med administrativno določenimi cenami in stopnjo izkoriščanja proizvodnih zmogljivosti pa ni edini odnos med njimi. Ravno administrativna politika cen je namreč deloma vzrok ne samo za premalo izkoriščene proizvodne zmogljivosti posameznih podjetij, ampak tudi za gospodarstvo kot celoto. Zamenjava objektivnega tržnega oblikovanja cen s subjektivnim oblikovanjem prek državne intervencije je hote ali nehotе vnašala v gospodarstvo elemente, ki so bistveno vplivali na investicijske odločitve in nastajanje gospodarskih strukturnih nesorazmerij ter povzročala predimenzioniranost nekaterih gospodarskih strok. K temu je pripomogla še politika neenakomernega (cikličnega) investiranja v posamezne gospodarske stroke; in posledica enostranskega usmerjanja investicij so bile v posameznih obdobjih neizkoriščene proizvodne zmogljivosti, zlasti v predelovalni industriji. Konkreten vzrok takega stanja je pomanjkanje reprodukcijskega materiala in energije ter nezadostna razvitost pomožnih dejavnosti, zlasti transporta in trgovine, kar jugoslovansko gospodarstvo močno občuti zlasti v zadnjih letih. Neekonomske cene in administrativno razdeljevanje surovin in energije med posamezne proizvajalce povzročajo, da se skrb za materialno preskrbovanje podjetij prenaša iz gospodarskega področja v negospodarsko. Proizvajalci prepuščajo skrb za dobavo surovin in energije v okviru narodnega gospodarstva državnim organom in pri razširjanju svojih proizvodnih zmogljivosti ne tehtajo tega problema z vso potrebno resnostjo. Prav tako vplivajo neekonomske prevozne tarife na napačno lokacijo novih podjetij in obratov. Gornji razlogi nakazujejo, da je nujno svobodnejše oblikovanje cen, če hočemo problem neizkoriščenih proizvodnih zmogljivosti rešiti v jedru, pri čemer pa moramo računati s tem, da bodo proizvajalci, ki so glede stroškov najslabši, izločeni iz gospodarskega procesa. Gospodarski sistem bi ne smel več sanirati podjetij, ki so zrasla zaradi vpliva napačnih investicijskih kriterijev, in jih prepustiti večjemu tržnemu pritisku in zakonu naravnega izbora. Dоследnost gospodarskega sistema bi med proizvajalci odpravila miselnost o upravičenosti najrazličnejših finančnih olajšav in pomoči, hkrati pa tudi pospešila investiranje v tisto proizvodnjo, ki zaradi prenizkih administrativno določenih cen komaj životari, ima pa vse ekonomske pogoje za uspešen

razvoj. Posamezna podjetja bi se ne preusmerjala in ne opuščala raznih proizvodnih zmogljivosti, ki so po tržnih zakonih primerne.

2. Vpliv sekundarne delitve na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti.

V sistemu delitve celotnega dohodka se prepleta več instrumentov, izmed katerih pa je le vpliv amortizacije in obresti od poslovnega sklada usmerjen neposredno na vložena sredstva podjetij. Amortizacija in obresti od poslovnega sklada sta fiksna stroška, ki ju podjetje obračunava od osnovnih oziroma poslovnih sredstev ne glede na doseženi poslovni uspeh. Jasno je, da ta instrumenta delitve celotnega dohodka težita po svoji vsebini k pospeševanju boljšega izkoriščanja proizvodnih zmogljivosti. Druge instrumente obračunava podjetje na podlagi dohodka, torej brez neposredne povezave s sredstvi, ki so sodelovala pri ustvarjanju dohodka. Res je, da tudi ti instrumenti delno vplivajo na boljše izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti posameznih podjetij, vendar ne tako zelo kot na ekstenzivno gospodarjenje. Lažje je namreč povečati dohodek z dodatnimi vloženi sredstvi kot pa z intenzivnejšim gospodarjenjem, ker to omogočajo ugodni kreditni pogoji, obdavčenje dohodka, všteti najrazličnejše olajšave v delitvi, ne zagotavlja selekcije med podjetji, ampak omogoča tudi obstoj relativno slabih proizvajalcev. Ti vežejo nase del povpraševanja in deficitarnih proizvodnih činiteljev, zaradi česar preprečujejo nadpovprečnim podjetjem, da bi boljše izkoriščala proizvodne zmogljivosti.

Za skupno oceno učinkovanja sekundarne delitve na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti, pri čemer predpostavljamo, da samo amortizacija in obresti od poslovnega sklada pozitivno vplivajo, nam zadoščajo naslednji podatki (za Slovenijo leta 1963):

1. delež amortizacije v družbenem proizvodu je 8%,
2. delež obresti od poslovnega sklada 3% in
3. delež drugih družbenih dajatev po starih instrumentih 49%, po novih pa 42%.

Ti strukturni pokazatelji jasno pokažejo, kako majhno vlogo igrajo v družbenem proizvodu amortizacija in obresti od poslovnega sklada. Razen tega povzroča premajhna amortizacija hkrati s pomanjkanjem deviz za nadomeščanje izrabljenih strojev absurdni ekonomski pojav: nezadostno izkoriščanje posameznih strojev zaradi bojazni, da bi se prehitro izrabili. Ker amortizacija ne zadošča za obnavljanje osnov-

nih sredstev, morajo podjetja posegati po sredstvih skladov; zato prihaja do tega, da je enostavna reprodukcija obdavčena, kar ekonomsko nikakor ni upravičeno. Sploh pa družbene dajatve preveč obremenjujejo podjetje. Letos se je ta plat problema sicer nekoliko zboljšala, ker so bili odpravljene nekateri gospodarski instrumenti, vendar še ne zadosti temeljito. Gospodarski sistem namreč še vedno trpi zaradi nedoslednosti, obdavčevanje vložnih sredstev še ni dovolj poudarjeno, amortizacija prenizka, razen tega pa sredstva gospodarskih organizacij omejuje še cela vrsta predpisov o načinu njihove uporabe, realno vrednost pa jim zmanjšuje tudi kronična inflacija. Torej prav tako kot administrativno določene cene tudi delitev celotnega dohodka ne vpliva na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti spodbudno, ampak zaviralno.

3. Vpliv zunanjetrgovinskih in deviznih instrumentov na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti.

Vpliv zunanjetrgovinskih instrumentov na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti je nekoliko drugačen kot pri gospodarskih instrumentih, ki smo jih zdaj obravnavali. Zanje namreč ne velja pravilo, da vsaka primerna obremenitev podjetja pospešuje večje izkoriščanje kapacitet, pač pa pravilo, da vplivajo na boljše izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti primerne ugodnosti, ki jih podjetju nudijo zunanjetrgovinski instrumenti; če pa so te ugodnosti tako velike, da popolnoma eliminirajo pritisk svetovnega trga, se spremenijo v dolgoročno zavoro za boljše izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti.

V jugoslovanskem sistemu je nujno potreben nekak pre-mijski oziroma davčnoolajševalni sistem, in to zlasti za izvoz v razvite dežele; vendar smo šli s tem sistemom s stališča ekonomike proizvodnje predaleč v svojem lovu za devizami. Izenačevanje izvozne dinarske realizacije s ceno na domačem trgu stimulira le ekstenzivno širjenje proizvodnje, ne pa tudi intenzivnega. Podobno vlogo imajo pri uvozu carine in količinske omejitve, ki premočrtno varujejo domačega nekonkurenčnega proizvajalca. Tako izvozni kot uvozni instrumenti ne spodbujajo podjetij k temu, da bi iskala notranje rezerve in uvajala moderno tehniko in tehnologijo; možnost višanja premij in davčnih olajšav usmerja proizvajalce k temu, da pritiskajo na pristojne državne organe, naj jim premije in davčne olajšave še povečajo.

Zunanjetrgovinski in devizni instrumenti še poglobljajo neekonomsko razmerja med cenami, ki jih povzročajo že admi-

nistrativno določanje cen. Uveljavitev enotne vrednosti dinarja glede na dolar bi vsekakor pripomogla, da bi zamrle nekatere glede stroškov nepravilno zasnovane kapacitete, druge bi pa prisilila k bolj ekonomičnemu gospodarjenju.

4. *Vpliv kreditnega sistema na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti.*

V sklopu kreditnega sistema vplivajo na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti obseg, porazdelitev in cena kreditov, všteti vračilne roke. Prevelik obseg kreditov za nove gradnje, ki je na voljo, pritisk na kredite, pomanjkanje poslovne in moralne odgovornosti za vračanje kreditov, s stališča ekonomičnega izkoriščanja proizvodnih zmogljivosti vsekakor niso priporočljivi. To dokazuje čedalje večja zadolženost gospodarstva, ki ga bremenijo investicijski krediti. Čedalje večja sredstva je treba izločati za plačevanje anuitet, pri čemer posegajo podjetja celo po amortizacijskih sredstvih, kar negativno vpliva na obnavljanje izrabljenih delovnih sredstev. Določena količina kreditov, zlasti za rekonstrukcije in odpravljanje ozkih grl, vsekakor ugodno vpliva na izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti, vendar so še boljša rešitev lahko taki delitveni odnosi med podjetjem in družbo, ki dopuščajo podjetniško samofinanciranje enostavne in razširjene reprodukcije.

Zavora za boljše izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti s stališča kreditov je tudi subjektivna distribucija kreditov, kjer velja vprašanje optimalnega rentabilnega plasmaja za osnovno vprašanje izbora in lokacije novih kapacitet in modernizacije že obstoječih proizvodnih obratov.

Glede višine obresti od kreditov lahko rečemo, da so obresti prenizke, saj znašajo v zadnjih letih v povprečju le od 3 do 4%. Če jih primerjamo s povprečno stopnjo obresti od poslovnega sklada, ki znašajo 2 do 3%, lahko sklepamo, da ne stimulirajo boljšega izkoriščanja lastnih sredstev. Pri obstoječih cenah kreditov se podjetje namreč raje odloči za kredit kot pa za večje aktiviranje lastnih sredstev. Lastna sredstva mora podjetje šele ustvariti ter od njih plačati visoke dajatve, kredite pa dobi že vnaprej v čisti obliki. Za izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti bi bilo vsekakor spodbudnejše, če bi stopnja obresti na poslovna sredstva oziroma prispevka na sredstva presegala stopnjo obresti od kreditov, gibati pa bi se morali vzporedno. Razen tega bi morali obe stopnji povečati tako, da bi nanje prenesli del drugih družbenih dajatev.

Iz vsega tega, kar smo ugotovili, lahko povzamemo, da naš gospodarski sistem prek svojih instrumentov ne stimulira teženj po bolj ekonomičnem izkoriščanju proizvodnih zmogljivosti. To pa s stališča podjetij ni edini negativni objektivni činitelj. Izven območja neposrednih proizvajalcev se porajajo tudi problemi pomanjkanja energije, reprodukcijskega materiala in deviznih sredstev ter sredstev za obnavljanje in rekonstrukcije, kar je posledica pomanjkljivosti gospodarskega sistema in nepravilnih planskih odločitev. Zaradi tega naše gospodarstvo nima objektivnih pogojev za popolno izkoriščanje optimalnih ekonomskih kapacitet. To seveda ne opravičuje nezadostnega izkoriščanja proizvodnih zmogljivosti, ker so tudi takšni činitelji, na katere podjetje lahko vpliva.

VPRAŠANJA:

1. Kultura je integralska komponenta naše družbe. Vendar nikakor ne moremo imati nekega vrhunskega kulture (stvarne in ne literarne) kulture v pokojih uradničinjenja socialističnih, humanističnih odmer. Visto se v vsi upravičenosti ponavno postavlja vprašanje o moči in vlogi kulturnih delavcev in njihovih avtoritativnih v družbi in stvarnosti. Kakor tudi v možnosti za uradničinjenje in vzgojnih dejav: kultura pojmanja ter druge ovire bi morali biti tem predvsem premagovati!

2. Poslednost pojma, ki naj bi odzvočili na to v kulturni politiki v praksi je, niso bili pravilno razumljeni. Kaj mislite o razmerju, ki naj bi ga splošno imela družba, kako opredeljuje njeno medsebojni odnos in kako bi ta odnos lahko opredelila v okviru pojma kulturna politika in sicer glede na naše trenutno družbeno priložnost in za prihodnost?

3. Težnja po kulturnem monopolu, zaključitvenih kategorij kulturnih delavcev, kulturnovalstva in interesov, stvarnih vrednot in njihovega, distinktivnega podobnega priložnosti. Vseka posameznika, varnostna težnja

Kultura in kulturna politika

Tudi v tej številki objavljam odgovore kulturnih in družbenih delavcev na vprašanja uredništva. S četrto številko bomo obravnavo te teme zaključili. Zato prosimo vse, ki nameravajo še sodelovati, da nam pošljejo rokopise najpozneje do 30. marca.

V tej številki odgovarjajo: Branko Babič, Dane Debič, Rado Jan in Drago Seliger.

VPRAŠANJA:

1. Kultura je integralna komponenta naše družbe. Vendar nikakor ne moremo mimo nekaterih nespornostov glede funkcije (stvarne in ne iluzorne) kulture v pogojih uresničevanja socialističnih, humanističnih odnosov. Zato se z vso upravičenostjo ponovno postavlja vprašanje o mestu in vlogi kulturnih delavcev in njihovega angažiranja v družbeni stvarnosti kakor tudi o možnostih za uresničevanje te vloge. In dalje: katera pojmovanja ter druge ovire bi morali pri tem predvsem premagovati?

2. Dosedanji poskusi, ki naj bi odgovorili na to, kaj »kulturna politika« v praksi je, niso dali pravih rezultatov. Kaj menite o razmerju, ki naj bi ga »politika« imela do »kulture«, kako opredeljujete njun medsebojni odnos in kako bi ta odnos lahko obrazložili v okviru pojma »kulturna politika«, in sicer glede na našo trenutno družbeno prakso in za prihodnje?

3. Težnje po kulturnem monopolu zaključenih krogov kulturnih delavcev, izolacionalizmu in interesnemu grupaštvu vsebujejo klice novega, birokratizmu podobnega pritiska. Vsaka posamezna varianta tega

novega »birokratizma« v bistvu želi onemogočiti ne le vse druge variante birokratizma v kulturi, temveč tudi vsak nov »vdor« v »elitno strukturiranost kulturne sredine«, ki si jo je sama ustvarila in se je krčevito oprijemlje. Kakšne so po vašem mnenju resnične predpostavke demokratizacije v kulturi?

4. Kakšna je vaša »diagnoza« aktualne kulturno-politične situacije v Sloveniji, zlasti glede na posledice nedavnih konfliktov v tej sferi? Kateri so globlji vzroki in nasprotja, ki so privedla do teh konfliktov?

5. Govorimo lahko o posebni antinomiji našega sodobnega kulturnega življenja. Na eni strani ozko specializirani profesionalci v znanstvenih kulturnih institucijah in panogah, ki težijo k visoko znanstvenim in vrhunskim umetniškim dosežkom, na drugi strani pa nizek kulturni nivo, skromne kulturne potrebe in zahteve množičnega »konsumenta«. Kje so po vašem mnenju vzroki za te pojave in kje vidite možnosti ter pota za preraščanje te antinomične situacije?

BRANKO BABIČ

Kultura kot širši pojem je bila vedno integralni del družbene stvarnosti, ki je kadarkoli in kjerkoli izražala tako na materialnem kot na duhovnem področju težnje in prizadevanja človeka po višjih in popolnejših oblikah življenja. Toliko bolj sta zdaj, ko uresničujemo socialistične družbene odnose, njena navzočnost in njena vloga izrazitejši in pomembnejši. V naši povojni družbeni praksi je kultura v svoji celostnosti in širini trajno pričujoča in delujoča v procesu izgradnje socialističnega družbenega sistema, odprave razredne diferenciacije in izkoriščanja človeka po človeku, v nenehnem boju z birokratizmom pri uvajanju sistema samoupravljanja, delitve dohodka po delu itd. Samoupravljanje in delitev dohodka po delu postajata v sedanjih razmerah vedno bolj temeljna komponenta osvobajanja človeka in njegove čedalje večje ustvarjalnosti. Ko se krepi sistem samoupravljanja, ko materialno raste in se razvija družbenopolitična zavest, naš človek vse bolj uveljavlja svojo osebno in družbeno vlogo kot svobodna in vsestransko ustvarjalna osebnost. Socialistični družbeni odnosi pri nas pomenijo obogatitev humanizma z novimi, socialističnimi kvalitetai.

Ta nesporna objektivna navzočnost kulture kot integralni del naše družbene stvarnosti pa na svojem ožjem torišču ni vedno dohajala razvoja ostalih področij družbenih dejavnosti oziroma ni bila ustrezno vkomponirana v celotno zgradbo naših družbenih prizadevanj. Nezadostna materialna razvitost nas je do sedaj razumljivo silila, da smo krepili materialne sile. Naša materialna in družbena prizadevanja so veljala predvsem temu cilju. Nikakor nočem oporekati nujnosti teh naporov glede na našo materialno podlago, kateri so še danes nedvomno potrebni, kajti kljub velikanskemu povečanju naših materialnih sil še vedno miso materialno razvita družba. Vendar pa naš nadaljnji materialni razvoj postaja vedno bolj odvisen tudi od številnih drugih vplivov, ki jih navadno ne štejemo med materialne oziroma proizvodne. Ni da bi našteval vseh, ki so splošno znani. Nedvomno pa je ožje področje kulture eden takih pomembnih činiteljev, ki pa ni pomemben samo za proizvodnjo, temveč in predvsem za razvoj človeške osebnosti. Kultura je sinteza pridobitev vseh pozitivnih in k napredku hotečih človeških prizadevanj. Naši družbeni odnosi niso samo materialni odnosi. Samoupravljanje v slabo razvitem materialnem okolju se ne more dovolj uveljaviti. V razvitem materialnem okolju brez razvite kulture človeka pa se lahko sprevrže v svoje nasprotje. Deformacije kot posledica pretirano egoističnih, lokalističnih in birokratskih teženj niso redke. Tehnika in civilizacija brez bogastva kulture v človeku lahko le-tega zasužnjita, ne pa, da ga pomagata resnično osvoboditi. Tehnicizem in tehnokratizem ponižujeta človeka, saj postane nekak privesek stroja, objekt gospodarskih računov. Tehnika in civilizacija sta neogiben atribut sodobnega sveta in velika pridobitev, kolikor bosta rabili človeku in njegovi materialni in duhovni osvoboditvi. Uskladiti torej materialna in duhovna prizadevanja človeka, jih povezati v harmonično celoto, v kateri pa naj bo človek najpomembnejši — to je imperativ časa. Tembolj je to nujno spričo naše graditve socialističnih družbenih odnosov, če hočemo tem odnosom dati resnično humano vsebino. Naša doseđanja praksa nam kaže, da se nam doslej to še ni zadovoljivo posrečilo. To nesorazmerje v našem družbenem razvoju povzroča čedalje več raznih protislovij, konfliktov, ki so značilni za hitro rast razmeroma zaostale materialne družbe in za zaostajanje zavesti za materialnim razvojem, kar ovira hitrejše oblikovanje novih materialnih in družbenih odnosov med ljudmi. Protislovja in konflikti v tej sferi nastajajo predvsem med stvarnim objektivnim družbenim razvojem in oblikovanjem novih družbenih odnosov na področju materialne

proizvodnje in med zavestjo delovnih množic, katera še ni docela plod novih razmer, ter med prevladujočo gospodarsko (tehnokratsko) prakso in kulturno inteligenco, ki se tako čuti potisnjena na rob dogajanj ali morda celo »nezaželen«⁴ v našem družbenem življenju. Nedvomno je delno vzrok za ta protislovja naša nezadostna materialna razvitost, v marsičem pa tudi slabosti subjektivnih sil. V nadaljnjem našem družbenem razvoju bomo morali nujno resneje razreševati ta protislovja.

Kultura kot zavest in ustvarjalna sila bi se morala močnejše uveljaviti v družbenem dogajanju. V prvi vrsti je za to odgovorna družba kot celota. Za to bi se morala na vseh nivojih tako na materialnem kot na družbenopolitičnem področju močnejše zavzemati. Razglašena načela in stališča v tem duhu naj dobijo svojo potrditev v vsakdanji praksi. Kulturi je potrebno materialno in politično omogočiti njeno dejavnost, ki naj spremlja naša gospodarska prizadevanja in ki naj bo zato tudi ustrezno udeležena pri delitvi sredstev narodnega dohodka. Ne gre za mehanično procentualno udeležbo, temveč za smotrno vsebinsko vključevanje kulture v naš celoten družbeni razvoj.

Kulturo in kulturno dejavnost pa ne moremo omejevati samo na tako imenovano vrhunsko kulturo. Vrhunska kultura, tedaj kot vrh kulturnega in umetniškega ustvarjanja, kot najvišja duhovna potencia naroda, kateri lahko priznavamo celo »pravico«, da v določenih zgodovinskih obdobjih za korak prehiti materialno zgradbo družbe in da odkriva, analizira in opozarja na razne družbene in druge pojave, registrira in oblikuje človekovo zavest, jo spodbuja k naprednim revolucionarnim dejanjem, ne more nastati in živeti zunaj objektivnega sveta. Lahko je vrhunec prizadevanj človeka za svojo čim popolnejšo materialno in duhovno podobo. Nastaja iz teh prizadevanj človeka in mu vrača svoje vrednote. Le tako izpričuje svoj smisel in vsebino in postaja trajna last vsega človeštva. Zato je kulturna aktivnost širokih ljudskih množic (ne množična kultura) nepogrešljiva pri oblikovanju celostne kulturne podobe kakega naroda. Tudi najmanjša kulturna prizadevanja človeka moramo ceniti in vključevati v celoto naših kulturnih prizadevanj. Zato je vsako podcenjevanje dejavnosti množičnih kulturnih organizacij škodljivo. Bistvena je vsebina teh dejavnosti, koliko prispeva h kulturnemu razvoju človeka, koliko je resnično kulturna. Dejavnost kulturnoprosvetnih in drugih družbenih organizacij na vzgojnoizobraževalnem področju, kulturne vrednote in ustvarjalnost, so širok okvir kulturnega osveščanja in ustvarjanja

delovnih ljudi. Vsa ta kulturna prizadevanja od najneznatnejših do vrhunskih se med seboj prepletajo in spodbujajo ter pomenijo celoto naše kulturne ustvarjalnosti. Pravilno vrednotiti to ustvarjalnost v celoti, vključevati jo enakovredno v naša družbena prizadevanja, nenehno iskati ustrežnejša sorazmerja med materialnim in kulturnim razvojem naše družbene stvarnosti, to je »kulturna politika.« Brez te »kulturne politike«, brez kulture širokih ljudskih množic ni mogoče graditi socializma, če ga ne pojmujeemo samo kot proces materialnega razvoja, temveč in predvsem kot svet osvobojenega in kulturno razvitega človeka. V tem je tudi demokratizacija kulture.

Splošna kulturna raven širokih ljudskih množic ni zadostna. Vzrokov za to je nedvomno več: materialna struktura, obremenjenost z mentaliteto, ki se je oblikovala v razrednih družbenih odnosih, tuji konservativni vplivi, neučinkovita kulturna politika, nerešeni problemi v kulturi, določena družbena pasivnost kulturnih delavcev itd. To in še verjetno kaj je vzrok, da je kulturna raven množičnega »konsumenta« še vedno razmeroma borna. To je žalostna dediščina preteklosti, ki še vedno straši med nami, hkrati pa se subjektivne sile ne zavedajo dovolj te situacije.

Spremeniti to situacijo je dolgoročna naloga. Morali pa se je bomo lotiti mnogo resneje, širše in učinkoviteje. Vendar pa nas lahko ta ugotovitev pripelje do zgrešenih sklepov in dejanj, če hkrati ne vidimo dovolj jasno elementov družbenega procesa, ki takšno situacijo mnogo hitreje spreminjajo, kot si morda mislimo, in ki nam ustvarjajo možnosti za široko in uspešno akcijo za kulturni razvoj delovnih ljudi. V prizadevanjih, da bi bil naš svet danes in jutri boljši in lepši, kot je bil včeraj, naš delovni človek vedno bolj neposredno sodeluje v vseh družbenih dogajanjih, ki venomer spreminjajo naš svet in njega samega. Da bi dosegli zaželeno cilje, se delovni ljudje usposabljujejo, da bi na delovnih mestih čimveč ustvarili kot proizvajalci in upravljavci. Spoznavajo tehniko, gospodarstvo, kot upravljavci se nujno seznanijo tudi s splošno družbenimi problemi. Spričo hotenja obvladati znanje, ki ga zahtevajo čas, razvoj znanosti in tehnike, gospodarstvo, samoupravljanje, se splošni nivo izobrazbe delovnih ljudi razmeroma hitro dviguje. Inteligentov je čedalje več. Splošen družbeni napredek, razvitejši sistem splošnega, strokovnega in družbenega izobraževanja, številna množična komunikacijska sredstva, ki kljub vsebinsko še pomanjkljivim programom dajejo najširšim ljudskim množicam znanje in jim omogočajo spremljati dogajanje na vseh področjih druž-

benega življenja, vse to zdaj veliko hitreje zmanjšuje razlike v izobrazbi ljudi kot pa v preteklosti. Zato delovni človek aktivneje sodeluje v družbenem dogajanju in tudi na področju ožje kulture in umetnosti. In tu ni zgolj konsument, temveč se vse bolj tudi ustvarjalno angažira. Vse to so elementi, ki zgovorno pričajo, da danes ne moremo več tako kot včeraj na splošno ocenjevati kulturno raven ljudi, ne da bi upoštevali vse te spremembe in njihove pozitivne rezultate. Videti vse to in upoštevati je v naši kulturni akciji nedvomno potrebno in izredno pomembno.

Mesto in vloga kulturnih delavcev in njihova zavzetost v naši družbeni stvarnosti je predvsem v kulturnem in umetniškem upodabljanju in oblikovanju današnjega sveta. Saj so del te družbe in poklicani, da ji prisluhnejo. Svet, ki nastaja okoli nas in v nas, je vreden umetniškega oblikovanja. Prizadevanja naših delovnih ljudi za uresničevanje novih socialističnih humanističnih odnosov naj dobijo v umetniku resnično podobo in veličino. Umetnik, ki je zmožen občutiti najintimnejša človeška doživetja, bi nam odkrival podobo človeka z dobre in slabe strani. Njegova doživljanja, veselje in obup, prizadevanja in občudovanja doseženih uspehov, razočaranje in žalost, njegova razmišljanja, čustvovanja in dozorevanja v novega človeka, vse to je po mojem skromnem mnenju bogato področje umetniškega ustvarjanja. Živeti v tem okolju in zanj ustvarjati, to je poslanstvo kulturnih delavcev v naši družbeni stvarnosti. Premagati je potrebno določene komplekse, sumničenja, občutek izolacije, strah pred odgovornostjo svojega početja. Vsakdo je pred seboj in družbo odgovoren za svoje početje. Iskrena izpoved ne more biti v nasprotju s težnjami človeštva po svobodi, humanizaciji družbe in človeka. Na vseh področjih družbenega dogajanja ima kulturni delavec kot občan iste pravice in dolžnosti kot vsi drugi. Nikjer ga družba ne omejuje v njegovi aktivnosti: v organih samoupravljanja, predstavniških organih, v samoupravljanju kulturnih ustanov, v političnem in družbenem angažiranju, kjerkoli ima interes, ki pa ga seveda mora kot vsakdo drug povezovati s splošnimi družbenimi interesi. Vsi imamo pač omejene možnosti pri realizaciji svojih želja. Včasih so to tudi subjektivne težave, kadar ne najdemo skupnega jezika. To so neogibna prehodna protislovja, ki nastajajo v labirintu različnih mnenj in stališč, kar zadeva naš razvoj in reševanje vsakdanjih konkretnih vprašanj.

Glede teženj po kulturnem monopolu določenih krogov kulturnih delavcev bi želel na kratko reči tole: razglašati sebe za »kulturno elito«, ki je edina poklicana, da brani demokra-

cijo in kulturo, zmerjati vsakogar, ki se z njo ne strinja, za sovražnika kulture in birokrata, je najmanj demokratično in kulturno. Sicer pa to ni nič takega, kar ne bi že poznali. To so v filozofski jezik stlačeni in v demokratično obleko preoblečeni zapozneli odmevi tistih družbenih sil, ki jih je zgodovina pri nas že obsodila in v družbeni praksi dokončno z njimi obračunala. To ni kultura, ampak čista politika oblastiželjnežev, ki jim je kultura le sredstvo, da se dokopljejo do oblasti in si tako ustvarijo privilegiran položaj v družbi. Ali je to kaj novega? Ne bi dejal.

DANE DEBIČ

(1) Absorbiranje kulturnih vrednot je na vseh področjih, in to dan za dnem, bolj aktivno; gre namreč za to, da raznolikost in pestrost družbenega življenja terjata novih in novih umetniških stvaritev, bodisi v gledališču, v likovnem ustvarjanju, v književnosti, glasbi itd. . . . Kulturni delavci, ustvarjalci ali posredniki kulturnih dobrin, organizatorji kulturnih prireditev, kulturnih oddaj (itd.), imajo že danes brez dvoma dovolj možnosti, da se vključijo v »kulturno poslanstvo«; dandanes pač nihče več ne zanika nujnosti in smotrnosti poklicnih gledališč, ki so bila še pred nekaj leti v dvomljivem položaju glede svojega obstoja. Vemo, da se kljub vsemu le večja povpraševanje po dobri knjigi, da se večja število obiskovalcev gledališč, oper, glasbenih hiš, da se množi število naročnikov raznih revij, radia, televizije in še kaj. Naj omenimo samo mesto Kranj, ki je pred leti ukinilo poklicno gledališče, a zdaj spet z okrepljeno pobudo išče možnosti, da bi spet angažiralo poklicne igralce. Potreba po večjem angažiranju kulturnih ustvarjalcev in delavcev je brez dvoma čedalje večja, zakaj v industriji je možno v precejšnji meri nadomestiti delavce z avtomatizacijo proizvodnje, medtem ko na kulturnem področju sicer ni mogoče uveljaviti »avtomatizacije«, pač pa je možno uveljaviti »plehkost«, in ta nam je verjetno zaradi cenenosti, prilagodljivosti in komercialnih efektov kar povšeči; sploh pa je eno potreba po angažiranju kulturnih delavcev in njihovih stvaritev, drugo pa praksa, ki se omejuje pogosto rajši na cenenost, da se izogne stroškom za dražje, resnično umetniške stvaritve. V družbenem sistemu, kakršen je naš, potrošnik nima dovolj sredstev za vse potrebe: za vsakdanjo oskrbo z življenjskimi potrebščinami,

za novo stanovanje, prevozno sredstvo in kulturno izživljanje; zato bi bilo nujno, da bi tu več pomagala družba, nudila pisateljem, književnikom, glasbenikom in še drugim zvrstem ustvarjalcev tudi primerne pogoje za življenje; resničen slikar-umetnik ali pa, recimo, kipar pač stežka proda svojo stvaritev zasebniku za okras njegovega stanovanja, čeprav si zasebnik želi umetniško sliko v stanovanju, in čeprav je anonimnih ljubiteljev resnične umetnosti (toda tudi drage umetnosti) veliko. Vendar je vprašanje, ali gre samo za pojmovanja, ko uveljavljamo kulturnega delavca, ali ne gre marsikdaj za opozicijo proti kulturnemu delavcu nasploh, in to zaradi njegove samoniklosti, osebno obarvane idejnosti, trmoglavosti in pa — cene; vse pri nas se nekako komercializira in naša družbeno-družabna pamet je včasih že popolnoma zmedena od vprašanj »ekonomičnosti«; čeprav velikokrat zapravimo kupe denarja za drage poslovne stavbe, se drugič kar ironično smehljamo, ko je treba odšteti denarce za »delež kulturi«.

(2) Reči moramo, da je kulturno ustvarjanje in kulturno izživljanje strnjen proces z mnogimi inačicami, da ni mogoče govoriti ločeno o »politiki« ali o »kulturi«; morda se da govoriti o kulturni politiki, kadar rešujemo zamotane odnose med proizvodnjo, potrošnjo in izdatki za kulturne dobrine, za šolstvo, za spomeniško varstvo, za muzeje, galerije, dramske hiše in se te stvari rešujejo »pred forumi«; vendar izgubi tudi ta izraz veljavo, kadar se uravnovesi človekovo hotenje po duhovnem izpopolnjevanju, po smotrni izpopolnitvi s spoznavanjem in občudovanjem kulturnih vrednot, kadar se nam vse bogastvo tega, kar pojmujejo s »kulturo«, izrazi s pojmom »blaginja«; takrat se namreč pojem socialistične družbene ureditve šele uresničuje...

(3) Morda se v mestih v večji meri pojavlja težnja po monopolu zaprtih krogov kulturnih delavcev, kot se to pač pojavlja povsod, kjer je premalo kruha in denarcev za kruh, pa najsi bo to v kulturnem ali političnem ali gospodarskem grupštvu — človeške napake se v takem načinu vsestransko izrazijo in ponavadi nastanejo iz »monopolnih grupašev« tudi »monopolni hvalisavci«; menda je tega res nekaj tudi pri nas v Sloveniji, v mali deželici z malimi reprezentančnimi fondi in malo možnostmi za pridobitev »avtoritet«, če ti tega ne podari naključje in morda marljivost; moram pa reči, da je dobro delo možno objaviti, vsaj književno, da pa je seveda veliko bolj naporna pot do ob-

jave takrat, kadar si delo išče samo s svojim bliščem mesto na polici; tudi Slovenci kažemo nagnjenje k »tržni sposobnosti« in kar nič čudnega ni, če branimo svoje stojnice, ali posamično, ali cehovsko in morda grupaško: denar je denar; le v veselje je človeku, če mu ni osnovna pridobitna dejavnost »umetniška stvaritev«, temveč živi od dela svojih rok in piše to, kar ga veseli. Res, da človek sliši, da so pri nas »elitno skonstruirane kulturne sredine« in »praznine«, in prav bo, če bodo v vseh organizacijskih oblikah naših kulturnikov zapihale sveže sapice in bodo vanje pripustili morda »ljudi iz province«.

(4) Resno človek podvomi, ali ni že čas, da pričnemo spet misliti na to, kako bi pritegnili vse, kar je sposobno umetniško ustvarjati, v naš kulturni razvoj, v našo progresivno kulturno ustvarjalnost, pritegnili in spojili z našo idejnostjo; maščevalo se nam bo, če bomo odvracali kulturne delavce, ljudi močno ustvarjalnega razuma, od aktivnega angažiranja; z razumno roko bi jih morali, tudi bolj »divje razume«, speljati v staje naše idejne ustvarjalnosti in njihove sposobnosti izkoristiti za razvoj naše družbe; tako pa prav ti zaradi specifičnih pogojev razvoja dela naše sposobne in ustvarjalne mladine belijo lase našim politikom in so njihovemu nerazumevanju v dokaj jezljivo opreko; vsi si želimo »socialističnega poštenja« v naših družbeno-družabnih odnosih — potlej ni razlike med hotenji, temveč je le razlika med potmi« in »gledanji«; naša družbena ureditev in njen razvoj se oprijemljeta stvarnosti in si predvsem prizadevata pač za to, kako čimprej ustvariti resnično blaginjo. Pri tem pa seveda organizacijsko oblikujemo tako družbo, ki naj bi tudi resnično postala brezrazredna in brezdržavna družba; odmiranje države, družbe in »človeka, ki se je tisočletja boril kot žival za svoj obstoj«, pa je zelo boleč proces in sklepe, ki se sprejemajo, sprejemajo ljudje, ki se krčevito drže svojih položajev, svojih navad in privilegijev. A kljub vsemu se izboljšujejo odnosi med ljudmi, enakost se uveljavlja — in kot opora pri tej vnemi preoblikovanja organizacijskih oblik in odmiranja ter preobraževanja človeka je umetnik s svojo drznostjo več kot potreben. Kjerkoli sodeluje, mu že njegov drzni značaj, njegova zgovornost in njegova moralno-etična notranjost narekujejo, da »spregovori«, da razjasni, da pove svoje, da pove, kakšen naj bi bil bodoči človek. Politične organizacije bi nikoli ne žele tolikih uspehov v snovanju novih družbenih oblik, če ne bi umetniki, kulturni delavci, s svojim zane-

senjaštvom sprožali v ljudeh akcije pa ustvarjalnih nasprotij pesimizma in optimizma. V razvoju naše družbe, v njenem življenju, bo prišlo do tega, da bo postal sedanji organizirani politični aparat okoren in nemogoč, da bo moral prerasčati v nove oblike.

(5) So pri nas res v znanstvenih in kulturnih institucijah in panogah le specializirani profesionalci in se res tam porajajo vrhunska umetniška dela? Kdo pa nam je dal najlepša umetniška dela iz književnosti v povojnem obdobju? Čisto nič se nam ni treba bati, ni človeka, ki bi mogel umetnost monopolizirati, ustvarjanje umetniških del osredotočiti, in vsaj za zdaj ni strahu, da bi pri nas umetniško ustvarjanje postalo »svetiščno premoženje«; res pa je, da bi z malo bolj uvidevno družbeno pomočjo umetniki, ki niso vključeni v kulturne institucije, laže ustvarjali, z manj truda, z več časa; škoda je npr. že to, da danes književniki, ki so bili med NOB borci, nimajo toliko materialnih možnosti, da bi mogli ustvarjati dela, ki bi oživelala minulo resničnost, in si morajo za vsako napisano stran bolj ali manj pritrgovati čas. Tudi ne moremo govoriti o skromnih kulturnih potrebah oziroma nizki ravni »konsumenta«. Dandanes o tem veliko govorimo in pišemo, spodbujamo ljudi v njihovih potrebah, jih osveščamo in kar pozabljamo, da imajo ljudje še popolnoma neurejene življenjske razmere, da manjka še na tisoče modernih stanovanj, da ne morejo kaj kmalu pričakovati stanovanja, da moraš za te in podobne dobrine trošiti še precej denarja in ga nemara honorarno zaslužiti; čas moraš zapravljati kot član hišnega sveta, ne manjka sej zaradi sej in obveznosti zaradi obveznosti; ljudem ni dolgčas, svet je širok in dolg, a še mnogi ga niso videli kaj več kot do državne meje... Za vse je potreben denar. Ljudje si pa le prizadevajo, da bi si utrdili splošno izobrazbo; toda pri nas nihče ne ve, kakšno izobrazbo kdo v resnici ima; ni popolnih statistik, le neki pokazatelji so, ki dokaj skopo povedo, ali je slovenski človek lačen ali sit kulture, ali potrebuje za zajtrk na krožniku polke ali za večerjo operne arije; naši ustvarjalci pa hite ustvarjati tako, da moraš biti včasih tudi malo »uplahnjen«, da razumeš, zakaj smo nagradili kako packarijo in zakaj se ogrevamo za ekstremistično umetnost, ki marsikdaj ni prebavljiva. Nešteto anonimnih kulturnih delavcev se trudi umetnost približati ljudem in upati smemo, da bodo v prihodnosti vsi naši večji kraji imeli svoje galerije, moderna gledališča z dokaj rednimi gostovanji, povezavo z osrednjimi kulturnimi hišami

itd. Upati smemo, da bomo nekoč gradili taka stanovanja, v katera bo moč postaviti lepo knjižno omaro, in da nakup knjige ne bo odpoved nečemu drugemu; upati smemo, da bo naše stanovanje opremljeno z deli domačega umetnika, da bomo na gramofonu poslušali plošče vseh zvrsti glasbe, da bomo brali, kako so jezni mladeniči postali pristaši »vsakdanje konvencionalnosti« in kulturni delavci, ne da bi jih mučile želje po prestižu ...

RADO JAN

(1) Mesto in vloga kulturnega delavca v družbi, ki se bori za socialistični humanizem, se v ničemer ne razlikuje od mesta in vloge naprednega družbenega delavca v kateremkoli obdobju narodne in socialne zgodovine. Kulturni delavec doprinaša svoj resnični delež nacionalnemu in splošno-človeškemu razvoju ali pa ga ne doprinaša. Spremenil se je samo družbeni odnos, v katerega stopa umetnik kot najizrazitejši klasični kulturni delavec. To pa je odnos s celotno družbo in ne le zgolj parcialen partijen odnos, ki ga je nekoč v imenu takih ali drugačnih strankarskih koncepcij, v taki ali drugačni obliki na ta ali oni način izražal. Zato pa ima namesto fevdalca ali buržuja, namesto države ali »župana« (bog daj, da bi bilo vsaj kaj takih, kot je bil ranjki Hribar!) celotna družba obveznost in dolžnost, da omogoča kulturna snovanja, in pravico, da o teh snovanjih izreka svoja, pa naj si bo še tako laična mnenja. Skratka: družbena vloga in položaj kulturnega (družbenega) delavca se menja le v toliko, kolikor je njegov proizvod (umotvor) namenjen celotni družbi, saj je tudi njegova eksistenca odvisna od družbenega dela celotne družbe, pa naj bo na ravni komune ali širše skupnosti.

V praksi, seve, srečujemo vsakovrstne deformacije. Tako, vzemimo, kulturno društvo v Žabji vasi nima sredstev niti za ene same Rokovnjače, čeprav le-ti gledavcem pomenijo natanko toliko ali morda več kot pomeni ljubljanskim kulturnim sladokuscem in kritikom Shakespearov Kralj Lear. Oboji hkrati pa so tudi ustvarjalci narodnega dohodka, oboji imajo kulturne potrebe in povsem enako (vsaj ustavno) pravico, te potrebe po svojem okusu zadovoljevati. Po tradicionalni navadi pa drugi lahko zadovolje te potrebe, ker umetnik piše v glavnem za tiste, ki izrekajo sodbo o njegovem delu, saj bi se sicer ne mogel prebiti v slovensko kulturno oziroma umetnostno zgodovino, ljudstvo pa naprej prebira

(če jih?) bolj ali manj posrečeno izbrane Mohorjeve ali Prešernove bukve.

Zgodbe o ljudstvu in narodu, ki jo je načel Ivan Cankar, zatorej še ni konec in znabiti bi bila glavna dolžnost tako tistih, ki oblikujejo kulturno politiko, kot tistih, ki ustvarjajo, da premoste ta kulturni prepad, ki ga je spočela razredna družba, pa, kot vse kaže, nikakor noče postati bolj plitev; v določenem smislu se še pogloblja.

Vsi, ki lahko na kakršenkoli način doprinašamo k odpravljanju tega prepada — zlasti izobraženci vseh vrst — bi morali stremeti za tem, da ga čimprej premostimo, da uravnavesimo razmerje med nacionalno politiko in nacionalno kulturo. Posredi pa je vprašanje, ki ga poraja odnos med *potrebami in dejanskimi možnostmi*, pri čemer je podoba, da se za pojmom »možnosti« *nemalokrat skriva tudi birokratska laž*, saj bi vsaj občine, ki so že dosegle nacionalno povprečje v gmočnem razvoju, lahko odšteli že danes večji del v predmetni proizvodnji ustvarjene vrednosti za zadovoljevanje kulturnih potreb občanov. Človek bi moral postajati v teh občinah vse bolj cilj, proizvodnja pa sredstvo za doseg kulturnih ciljev. Toda kar pogledjmo v družbene plane občin: tam se celotna kultura največkrat odpravi z enim samim dokaj pavšalnim stavkom ali odstavkom, neredko pa se razen šolstva, vprašanj, ki sodijo v območje človeške omike ali duhovne nadgradnje, sploh ne omenja in tako se ni nihče ne pravno in ne moralno dolžan zavzemati zanje.

Ko vprašujete, katera pojmovanja bi morali pri uveljavljanju mesta in vloge kulturnih delavcev premagati, odgovorjam:

Inteligenca

Predvsem pojmovanje, da izobraženstvo, delavci umskega dela, razumništvo ali inteligenca ni tisto najhujše zlo, zoper katerega naj bi se naperjala družbena kritika. Delavcem umskega dela dajmo tisto mesto, ki jim v družbi po njihovem dejanskem ustvarjalnem doprinosu gre. Intelektualci, zlasti mladi, pa naj se zavedajo, da jih zgolj diploma fakultete ne more opravičevati v našem življenju. Dobro bi bilo, da bi čimprej zavrgli varljivi videz svoje samovšečnosti in se krepkeje povezali s snovanji ostalih plasti delavskega razreda in delovnega ljudstva. Dokler pa bodo mladi inženirji in drugi izobraženci zahtevali pri priči, ko se pojavijo v podjetju ali na službenem mestu, udobna stanovanja, visoke dohodke, vodilna mesta, je družbena kritika na mestu, tembolj, ker vsi, ki ohranjamo pristen stik z življenjem, dobro in predobro

vemo, kako npr. žive še danes po dvajsetih letih svobode prenekateri borci za svobodo, delavci iz neposredne proizvodnje, pa se nihče ne zmeni zanje, ker ne sodijo v kategorije, ki jih danes potrebuje trg.

Dokler bo velik del inteligence pod pojmom »politika« razumel predvsem politikantstvo, ne pa razumnega urejanja medčloveških in družbenih zadev, dokler bo v prenekaterem krogu prevladovalo mišljenje, naj bi bila socialistična revolucija neke vrste brezmadežno spočetje brez bolečin in boja, dokler se ne bomo povzpeli vsaj na raven Periklovih zahtev, češ da Atenci človeka, ki se za javne zadeve ne briga, smatrajo za jalovega trota, toliko časa bo še vnaprej cvetela dokaj infantilna razprava o sporu med »inteligenco« in »politiki«. Objektivna resnica je, da se birokratske in preživele družbene sile upirajo napredku in demokratizaciji, toda boj zoper te sile je moč izbojevati le z ustvarjalnim delom, z vključevanjem v boj za nove družbene odnose in gmotno-kulturne dosežke, nikakor pa ne z anarhoidnimi in psevdorevolucionarnimi popadki in frazami.

Umetniki in kulturni delavci

naj bi učinkoviteje posegli v anatomijo družbenega tkiva in nasprotij ter protislovij našega časa in našega okolja, saj bodo sicer zamudili največjo priložnost za oblikovanje stvaritev v edinstvenih protislovjih, ki nastajajo ob izumiranju oblasti kot sile nad človekom in nastajanju oblasti kot moči v delovnem človeku samem. Te priložnosti jim ne more dati nobeno drugo okolje in prav ta problematika bi jih zaradi svoje edinstvenosti lahko napravila najbolj svetovljanske. Menim, da se bomo na ta način najučinkoviteje in najdostojneje vključevali ne le v »zahodno evropski kulturni krog«, temveč v vsečloveški krog. Iskanje še tako domiselnih formalnih rešitev zunaj naših razmer ne more nadomestiti v nobenem oziru ne klime ne problemov, ki jih sami preživljamo. Velika umetnost pa je bila zmeraj tista, ki je v nacionalni formi izražala pomembna vsečloveška stremjenja in probleme. Seve, za pisanje o resničnih problemih naše družbe in njenih perspektivah je potreben pogum, ne pa sposobnost izogibanja in umikanja vstran od gigantskih vprašanj, ki jih rešujemo in jih bomo morali rešiti. Zgolj zanikovanje in pristajanje še nikdar nista bila afirmacija novega in resničnega.

Prosvetni delavci

Čimprej bomo zaključili razpravo o dohodkih in pogodbenih obveznostih in se kar najbolj mogoče začeli poglobljati v vprašanja pouka in vzgoje, zlasti pa humanizacije odnosov

med učitelji in učenci ter med slednjimi v odnosu na dom in starše ter družbeno okolje, tem bolje bo za nas, za otroke in družbo, ki nam jih je zaupala, da bi jih *vzgojili*, ne le *naučili*, več ali manj potrebna in nepotrebna dejstva.

Čimprej bomo odpravili zmotno pojmovanje, da smo le prosvetni delavci odgovorni za kulturno-politično in idejno vzgojo mladine, tem prej bomo lahko ugotavljali, da naša šola daje boljše ljudi, kot smo bili mi, ko smo zapuščali srednješolske klopi. Menim, da odgovornost za mladino ne more biti deljena in da bi zlasti *upravna, tehnična in gospodarska* inteligenca morala opraviti vsaj toliko za vzgojo delavske mladine kot opravi že danes pedagoška za vzgojo srednješolske mladine. V mislih imam tako kulturo odnosov v podjetjih kot povezanost teh zvrsti izobražencev z mladino v prostem času.

Značilno protislovje naših dni, da javnost vsak dan več pričakuje od šole, prosvetni delavci pa od javnosti več družbenega priznanja za svoj trud, pa kot vse kaže tudi letos ne bo razrešeno. Ali se ne bi kazalo temeljito zamisliti nad tem protislovjem?

Na vseh zborovanjih in konferencah se teoretično postavljajo zahteve po izobraževanju odraslih in zaposlenih. Načelno v *teoriji* se tej zahtevi še nihče ni zoperstavljal, v *praksi* pa stvari izgledajo tako, da se nemalokrat vprašujem, kje so obtičala sredstva za izobraževanje kadrov in kdo je tisti, ki jih razporeja in odloča o njih?

(2) O pojmu »kulturna politika« sem zmeraj imel takšno-le predstavo: Kdorkoli že naj vodi kulturno politiko, naj misli na to, da so potrebe in ustvarjalne sposobnosti ustvarjalcev v nekakšnem sorazmerju s tistimi, ki kulturne vrednote sprejemajo. Dobra kulturna politika mora zagotoviti gnotne osnove za razvoj kreativnosti vseh, da bi tako lahko vsak, ki ima kulturne potrebe, te na adekvaten način potešil. V mislih imam ustvarjalno nujo in potrebe vseh ustvarjalcev in potrebe onih, ki so željni kulturnega kruha, da bi laže premagali enolični, bolj ali manj garaški dan.

Kot »človek iz province« ne smem mimo protislovja, ki onemogoča zadovoljevanje kulturnih potreb občanov. Kulturno-prosvetno gibanje na terenu životari, ker ne more zadržati svojega delovanja na ravni potreb občanov. Zaradi tega se izobraženstvo izogiba dela v društvih. Ker brez navzočnosti ljudi z adekvatnimi sposobnostmi ni moč dvigniti ravni kulturno-prosvetne dejavnosti, ostajamo tako v začaranem krogu. Ta začarani krog je prebit le tam, kjer so občinske

družbene skupnosti globlje posegle v žep in omogočile kvalitetnejšo dejavnost in s tem vključevanje inteligence v društveno dejavnost. Z višjo ravniyo uprizoritev in prireditve se je obnovilo občinstvo, kar dokazuje, da so kulturne potrebe narasle in da jih je treba zadovoljevati na adekvaten način, oziroma da s starimi sredstvi in načini ni moč reševati novih vprašanj in zagotavljati nove vsebine.

Kadar bosta napredni družboslovec in umetnik hodila z roko v roki ne glede na to, kdo bo za kom hodil, bo protislovje med kulturno politiko in ustvarjalcem za zmeraj razrešeno. Bili so časi, ko je kazalo hoditi za umetnikom, pa so spet časi, ko kaže hoditi za družboslovcem. Bržčas noben pаметen družboslovec ali »politik« ne bo zavrzel geniozних vizij in spoznanj sodobnega umetnika, če je zares odkril svetove, h katerim bi kazalo naravnnavati krmilo. Dovoljujem si svetovati, da bi končno vendarle ustanovili v komunah sklade za kulturo in vzpostavili tak mehanizem delovanja kulturnih ustanov, da bi od vloženega presežnega dela vsi, ki so vlagali, tudi v resnici kaj prejeli, ne le tisti, ki žive v središču, pa naj si bo to nacionalnem ali pokrajinskem ali krajinskem, ne glede na to, ali v ravninski primestni ali hribovski vasi, če so prispevali (in o tem ni nobenega dvoma, saj jemo tudi njihov kruh!) v ta sklad. Kulturna politika v tem smislu je splošno družbeno vprašanje kot, denimo, problem, ali bomo imeli Slovenci dovolj električne energije ali ne.

Ne gojim nikakršne bojazni, da bi v primeru aktivnega sodelovanja med sosedi doma ali na tujem karkoli izgubili, verjamem pa, da bi lahko obojestransko mnogo pridobili, zlasti če se ne bi bali pogledati prek Sotle vsaj toliko, kot se ne bojimo gledati pred Drave in Soče.

(3) Od takrat, ko se je v družbeno-zgodovinskem procesu umsko delo ločilo od fizičnega, so nastajale in nastajajo najrazličnejše interesne grupe, formalne in neformalne. Grupe tudi danes so in bodo, ker jih ni moč odpraviti ali ustanavljati z dekreti. Te, preprosto, so. Gre predvsem za vprašanje, v imenu česa nastajajo, za kaj se vnemajo in kakšen je njihov objektivni družbeno-zgodovinski pomen. Zadnji čas smo priča, ko bi rade domala vse grupe v imenu demokracije izvajale diktaturo nad ostalimi, priča smo novim težnjam po monopolu, če že ne političnem, pa kulturnem. Zategadelj je eno od pomembnih vprašanj kulturne politike, kako povezati raznorodne grupe, da bo njihova objektivna navzočnost v nacionalni kulturi zadobila pozitiven pomen, ne da bi bil kdor-

koli omejevan v svobodi izražanja mnenj in stališč. Grupam, ki hočejo pod krinko kulturno-umetniške akcije skrivati klišarske politične ambicije, bi bilo treba stopati na prste s političnimi sredstvi, s stališči na idejno-estetskem, moralnem religioznem in znanstvenem področju pa bi se bilo treba spoprijemati s kvalitetno znanstveno, filozofsko, umetniško in sociološko kritiko.

Odprimo vse revije vsem, odprimo vse strani časopisja vsem, ki imajo kaj pomembnega povedati v dobro našega nadaljnjega socialističnega razvoja, odprimo možnosti za oblikovanje umetniškega talenta vsem, ki ga v resnici imajo, omogočimo izobrazbo vsem, ki to zares zaslužijo (to bi bilo še kako v družbenem interesu!), pa bi grupe dokaj hitro morale opustiti svojo ekskluzivnost in samozaverovanost.

Grupe, ki so v preteklosti zopervale ali se v sedanjosti, vede ali nevede, postavljajo po robu objektivnim družbeno-zgodovinskim težnjam *delovnih ljudi*, niso imele in tudi ne bodo dobile svojega mesta v nacionalni kulturi, ker je najbolj kulturn boj — boj za novo človečnost, ki jo omogoča nastajajoča brezrazredna družbenost.

Na negativne pojave v našem kulturnem in družbenem življenju bi morali sproti in takoj brez ovinkarjenja in strahu, da se bomo komu zamerili, brez strahu, da ne bomo veljali za »kulturne«, odgovarjati, ne pa čakati, da dobivajo negativne tendence zaradi nepoučenosti pristaše celo tam, kjer jih ob dobri in učinkoviti informiranosti ne bi nikdar dobile. Še zlasti pa je treba pojavom odkrivati *vzroke*, ne pa se opletati s *posledicami*.

(5) Antinomičnost med ustvarjalci in pollaščevalci kulturnih vrednot je bila in še bo dolgo posledica družbene delitve dela, posledica prepada, ki ga je kapitalizem ustvaril med mestom in vasjo, socializem pa še zdaleč ne premostil. Premoščevanje tega prepada na vseh ravneh in vseh področjih je glavna naloga kulturne politike. Največjo pomanjkljivost med vertikalno integracijo v kulturnem življenju in horizontalno čutim na ključni poziciji preraščanja vertikale v horizontalo. Denimo: potrebe občinskih centrov kot kulturnih središč naših občin še nekako zadovoljimo, močno pa je zanemarjeno kulturno življenje v področnih središčih, torej v krajih, na katere se navezuje cela vrsta manjših naselij in vasi. Tam največkrat ni ne kadrov, ne sredstev. S sredstvi, ki so nam danes v večini primerov že na voljo, čeprav glede na možnosti ne morejo pokriti dejanskih, zlasti materialnih potreb kulturnega udejstvovanja, bi se vendarle dalo marsi-

kaj napraviti, toda prav ta sredstva porabijo številne občinske strokovne zveze za administriranje. Rešitev je na dlani: občinske zveze naj delujejo na prostovoljni osnovi, sredstva pa naj se porabijo neposredno za kulturno dejavnost, za razvoj izpostavljenih oddelkov: matičnih občinskih kulturnih ustanov, knjižnic, glasbenih šol, muzejskih zbirk, gledaliških družin, pevskih zborov, klubov itd. Bolj smotrna uporaba možnih sredstev in večja moralna in strokovna pomoč iz občinskih središč v obliki neposredne kulturne akcije bi že danes lahko dala navkljub stoterim težavam, s katerimi se lokalne in občinske družbene skupnosti ubadajo, pomembnejše dosežke. Premoščevanje teh problemov bo možno le na ta način, da se tudi v občinskih središčih razvijejo kulturne ustanove, ki bodo obrnjene k ljudem. Zato je treba reformirati nekatere institucije za vzgojo kadrov-organizatorjev in posredovalcev kulturnih vrednot, saj sicer tudi te vrednote ne zadobe pravega smisla, ker ostajajo same sebi namen. Izboljševati bo treba gmotno osnovo vseh kulturnih ustanov, še zlasti tistih na podeželju, te ustanove pa se bodo morale zagristi v kulturno ledino, ne pa se zagledovati vase nalik meščanskim kulturnim ustanovam.

Večina vprašanj, ki jih moji odgovori nakazujejo, je in bo v osnovi rešljiva le ob namembi malce večjega dela narodnega dohodka za kulturno ustvarjanje in kulturne potrebe delovnih ljudi, pri čemer naj bi negativni subjektivni činitelji ne vplivali v takšni meri, kot lahko vplivajo danes, ko je nemalokdaj odsotnost zavestnih sil vzrok, da se tem vprašanjem posveča dokaj površna pozornost.

Kulturni prepород je stvar vsega ljudstva, stvar vseh delovnih ljudi, ne pa birokratska milost, ki hoče v imenu ljudstva in namesto njega odmerjati kulturnemu delavcu in občanom kulturni obraz po svoji iznakaženi podobi, pa tudi ne klikarski snobizem, ki pod krinko boja za kulturo skriva svoje lastne sebične in zategadelj nesocialistične nagibe.

DRAGO SELIGER

(1) Če se z vso upravičenostjo vnovič zastavlja vprašanje o mestu in vlogi kulturnih delavcev v družbi, se je treba vprašati, zakaj? Vprašanje je po svoji vsebini razsežno in dokaj zapleteno, zato nekaj misli o njem nikakor ni jemati kot izčrpen odgovor. Kaj je kultura in kaj ne, je težko eksaktno formulirati, saj je skoraj toliko definicij, kolikor je

avtorjev. Vsekakor pa kultura, pojmovana kot celovita, kot vsota materialnih in duhovnih dobrin, ustvarjenih v zgodovinskem boju človeštva za človeka, ni identična s funkcijo kulturne dejavnosti. Korenine nespোরazumov, kar zadeva stvarne funkcije kulturnih dejavnosti, vidim v protislovju med strukturo kulturnih dejavnosti, izoblikovano v preteklosti, in stopnjo družbenoekonomskega razvoja, ki ga stara struktura kulturnih dejavnosti ne more zadovoljiti ne glede strukture, niti glede vsebine in pojmovanja. Sami postavljate trditve (s katero se strinjam), da je kultura integralna komponenta naše družbe. Ta resnica pa nikakor še ni postala last vseh samoupravljalcev, ki na katerikoli ravni odločajo o svojem in našem skupnem razvoju. Odtod težnje po izrinjanju namesto po vraščanju kulturnih dejavnosti v družbo. Odtod tudi tolikanj apostrofirana misel o kulturi kot fenomenu, ki drži ogledalo narodu, da vidi v njem svojo podobo. Ta, sicer resnična funkcija kulture, posebej še umetnosti, doživlja pri nas kaj ceneno interpretacijo, izraženo v zahtevi po posebnem sloju kulturnih delavcev, ki, stoječ izven in nad družbo, »poklicno« držijo narodu ogledalo, ne da bi sami karkoli storili, da bi bila ta podoba manj iznakažena, lepša in bogatejša. Razumljivo, da v družbi, ki premaguje zgodovinsko zaostalost in se fizično in umsko trudi za resnično osvoboditev človeka na temelju samouprave, taka in podobna teorija in praksa ne moreta zaživeti, ker sta zgodovinsko preseženi. Premagovanje zgodovinske zaostalosti v sferi materialne in duhovne kulture pa ni stvar boljše ali slabše miselne konstrukcije, temveč trdoživ vsakdanji boj za spreminjanje pogojev, ki puščajo človeka neosveščenega. V tem boju vidim prostor za vse, ki iskreno mislijo, čeravno ga spremlja vse, kar spremlja sleherni resnični boj.

(2) Definicijo kulturne politike bodo najbrž dali politologi, sociologi ali filozofi. Verjetno bodo morali upoštevati transformacije pojma kulturna dejavnost in pojma politika. Od politike v klasičnem pomenu besede se poslavljamo že od revolucije naprej. Z uveljavljanjem samouprave postaja politika — pojmovana kot usmerjanje razvoja — stvar vseh ljudi. V praksi vidim vir nespোরazumov in napetosti med »politiko« in »kulturo« v tem-le: z uresničevanjem samouprave so mnoge delovne organizacije, pa tudi politično-teritorialne skupnosti, razumele samoupravo tako, kot da jih ta odvezuje, ne pa zadolžuje za usmerjanje celotnega razvoja. Preveč je bilo primerov, da je seje samoupravnih organov, na katerih so obravnavali vprašanja šolstva, prosvetne dejavnosti, knjižničarstva ipd., spremljalo vzdihovanje: »Že

spet ta kultura.« Namesto boja za osveščanje samoupravljalcev, da bi celost, medsebojno povezanost in odvisnost razvoja spoznali in razumeli samo v praksi, smo vse preradi popuščali oportunističnemu izgovoru: »Saj ni zanimanja za to ali ono kulturno delo,« — torej ga ne potrebujemo. Žal je bil večkrat edini razlog za tako početje ne dinar, ki ga ni bilo, temveč čisti oportunizem, kajti ljudem bi bilo treba pojasniti namen in koristnost dinarja, ki naj bi ga naložili v to ali ono kulturno dejavnost. Menim, da je odločna akcija političnih organizacij v preteklem letu v marsičem spremenila ta odnos, kar je pripomoglo k plodnejšemu dogovarjanju in večjemu medsebojnemu zaupanju pri snovanju kulturne politike.

(3) Dobršen del odgovora je v samem vprašanju. Resnično predpostavko demokratizacije v kulturi (mislím na kulturne dejavnosti, ki lahko v marsičem prispevajo, da postanejo kulturne vrednote last vseh ljudi) vidim v hitrejšem in doslednejšem uveljavljanju samouprave v kulturnih institucijah. Dosedanja prizadevanja za uresničevanje samouprave porajajo vrsto idejnih problemov različnega izvora in mnogoterih posledic. Med temeljne razloge, ki botrujejo zaostajanju samouprave v tovrstnih ustanovah, uvrščam dejstvo, da ekspanziji gospodarskega razvoja v preteklosti (kar je bila zavestna usmeritev) ni sledila sočasna skrb za večje materialne naložbe v področja kulture, kot tudi nerazumevanje, izhajajoče iz različnih interpretacij bistva samouprave.

Tako v sferah idejnega »razčiščevanja« o mestu in vlogi samouprave ovira njeno uveljavljanje polarizacija dveh dokaj ekskluzivnih, med seboj nasprotujočih si stališč. Prvo mišljenje je preokupirano z razmišljanjem o tem, kako zagotoviti družbeni interes v organih samouprave. V mnogih razpravah o tem problemu je čutiti prizvok bojazni, da se utegne ta ali ona kulturna ustanova odtegniti od vpliva družbe. Pristaši drugačne misli mehanično ponavljajo samo tiste člene ustave, ki zagotavljajo vsem delovnim organizacijam enak položaj, ne glede na to, kako so nastale oziroma kdo je njih ustanovitelj. Zagovorniki take miselnosti izražajo bojazen, da bi prisotnost predstavnikov družbe krnila njihove z ustavo zagotovljene samoupravljaljske pravice. Oboji v izhodišču priznavajo kulturo kot integralni del družbe, v nadaljnjem razglabljanju in konsekvencah pa postane integralnost pri nekaterih samo platonično izhodišče nečesa, kar se v konkretizaciji v tej ali oni obliki skuša negirati.

Da je razmišljanje, razpravljanje in praktično povzemanje sklepov o problemu s pozicij formalizma in birokra-

tizma dokaj razširjeno med našimi kulturnimi in javnimi delavci, je treba iskati vzroke v izredno počasni praksi samouprave. Zelo malo je kulturnih ustanov, kjer bi osnovni pogoj samouprave, to je odnos družba: delovna organizacija, preraštel proračunsko miselnost in prakso. Še vse prepogosto smo priče razpravam »kdo komu kaj daje« in redkeje in le s težavo se prebija miselnost, da ta družba nagrajuje delo in da bo v prihodnje treba odločneje preiti na nagrajevanje dejavnosti, ne pa obstoja take ali drugačne kulturne institucije.

(4) Nedavni konflikti v tej sferi so najboljšo potrdilo, da kulture in politike ni mogoče obravnavati kot dvoje popolnoma ločenih področij, ki sta naravnani vsako v svojo smer, temveč samo kot sestavini iste celote — imenovane družbeni razvoj. Da odnosi med tema sferama niso tako pojmovani, sem poskušal povedati že v dosedanjih odgovorih. O tem me prepričuje tudi vrsta vprašanj, nanašajočih se na nedavne konflikte, ki so v izhodišču približno takale: »Kaj pa se gre do spet v kulturi«, čeravno je bilo prav v tej situaciji popolnoma očitno, da gre za politiko v klasičnem pomenu besede, ne pa za kulturo. Če je temu tako, da je namreč kulturna sfera samo sestavina materialne in celostne družbene sfere, potem bi bilo skrajno idealistično modrovanje, da hkrati, ko iz dneva v dan s težavo premagujemo protislovja (tako podedovana kakor protislovja, ki jih poraja naš razvoj) v materialni sferi, v duhovnih sferah ne more biti nikakršnih protislovij in konfliktov. Če imamo v materialni sferi kljub razmeroma hitri gospodarski rasti še vedno opraviti s tem, da dohitevamo zamujeno (v primerjavi z ekonomsko razvitimi družbami, kar ni šibkost družbe, temveč njena dediščina), potem tudi v duhovnih sferah ni in ne more biti vse idealno.

(5) Trditve v vašem vprašanju prav gotovo držijo. Še več! Zdi se mi, da niso nobena posebnost našega časa ali naše družbe. Tudi ne verjamem, da bo, dobesečno vzeto, ta razkorak kdajkoli popolnoma izginil, čeravno sem trdno prepričan, da v družbi prihodnosti ljudje ne bodo čutili tega razkoraka kot breme ali problem, marveč kot naravno zadovoljevanje osebnih interesov. Tudi na ta pojav bi bilo nujno gledati zgodovinsko. Zdi se mi namreč, da problem pogosto poenostavljajo, in odtod huda nervoznost, ker se zamišljena načela ali projekti, skonstruirani v miselni sferi (marsikdaj izdelani brez upoštevanja zakonitosti družbenega razvoja), ne ujemajo in ne potrjujejo v praksi. Morda se izpostavljam očitku poenostavljanja ali še česa hujšega, pa bi vendarle dejal, da ne bi smeli pozabljati, da izhajamo iz preteklosti

in živimo sedanost bolj ali manj v skladu s tendencami in spoznanjem družbenega razvoja v prihodnosti. Večkrat pa imam občutek, ko prebiram našo publicistiko, da ta ali oni skonstruirani miselni projekt za rešitev takih ali drugačnih vprašanj ne dobi potrčila v praksi, in odtod silovita jeza na to dano družbo, da noče hoditi tako, kot je to v miselni sferi že do kraja določeno in urejeno. Da ne bo nesporazuma. Vem, da brez jasnih spoznanj ni jasnih dejanj, vem tudi, da danost in dani pogoji niso statična stvar, toda ker jih hočemo spreminjati, jih moramo dodobra poznati, iz njih izhajati in miselna spoznanja v življenju preverjati.

Če se danes postavlja antonomija med vrhunskimi kulturno-umetniškimi in znanstvenimi dosežki in nizko ravnijo konsumentov, potem tega niso krivi vrhunski dosežki, temveč nizka raven. Ker je vprašanje zastavljeno kot problem (in to je), vidim njegovo jedro v tem, da se nizka raven (čevravnno višja, kot je kdajkoli bila) množičnega potrošnika kulturnih dobrin objektivno pojavlja kot zavora hitrejšega materialnega in siceršnjega napredovanja družbe. Zato moremo in moramo preraščati dano situacijo samo z ustvarjanjem takih pogojev, ki bodo zmanjševali in postopno odpravljali to antinomijo. Večji del problema vidim v praksi. Primer: v preteklem letu je pri nas končalo osemletno šolo samo 53% vpisanih otrok ene generacije!

Delitev dohodka v zdravstvenih zavodih

Razprav o utemeljenosti oblikovanja dohodka po storitvah v stacionarnih zdravstvenih zavodih je bilo doslej že mnogo. Kljub sprejetim ustavnim določilom, ki načelno dajejo pozitiven odgovor glede takšnih teženj, in kljub jasno izraženim stališčem skupščine SRS je o oblikovanju dohodka v resnici še mnogo diametralno nasprotnih mnenj, ki izvirajo s področja ekonomske prakse. Ugovori temeljijo predvsem na teoretičnih postavkah, češ da je oblikovanje dohodka po storitvah v nasprotju z maksistično koncepcijo in obravnavanjem produktivnega oziroma neproduktivnega dela. Na področju medicinske znanosti pa je ugovore mogoče strniti v glavnem v tele skupine:

— V medicini ne gre za proizvodnjo ali delo v industrijskem smislu, temveč za delo z ljudmi. Odnosa do pacienta pa ni mogoče istovetiti s produkcijskimi principi v materialni proizvodnji.

— V medicini ni mogoče uporabiti pojma ekonomičnosti v proizvodnem smislu, ker najmanjši stroški zdravniške obdelave praviloma ne pomenijo večje prednosti in kvalitete dela, temveč škodo za pacienta.

— Usmeritev v rentabilnost zdravstva pomeni komercializacijo dejavnosti. Za to dejavnost torej ne more biti namenjenih toliko sredstev, kot jih rentabilnost naložb narekuje, temveč toliko, kot to zahteva razvoj medicinske znanosti.

— Končno gre pri zdravljenju ljudi za neprimerno večjo moralno odgovornost, za individualne in specialne posege, ki so tako rekoč enkratni. Zato lahko vrednotimo odgovorno, resno strokovno delo edinole z etičnim kodeksom, nikakor pa ne s kvantitativnimi eksaktnimi merili, to je z ocenami in normami dela institucij in posameznikov. V zdravstvu torej primarno ne gre za dobre ekonomske, temveč za medicinske rezultate, ki so končni namen te dejavnosti.

Zdi se, da še nedokončana polemika in zagovorniki statusa quo pripisujejo novemu sistemu oblikovanja dohodka tendence in rezultate, ki jih ta sistem nima. V bistvu gre pravzaprav za enotna hotenja, kako preprečevati pa tudi odpravljati škodljive pojave, ki jih sedanji sistem financiranja zdravstva vsebuje. Ker je naloga podati nekaj osnovnih misli ob uvajanju dohodka po storitvah, se ni primerno spuščati v problemske podrobnosti. Naj bo navedeno le bistvo družbenih služb, analogno zdravstvu, ki je v naši ustavi sankcionirano z enakostjo vseh delavcev v naši družbi, ne glede na katerem področju delajo:

Marksistična analiza produktivnosti pomeni zgodovinsko ugotavljanje ekonomskih kategorij in analizo njihovih družbenih odvisnosti. Problem produktivnosti kake dejavnosti je torej možno reševati le s presojo o osnovni orientaciji družbenoekonomskega sistema. V kapitalizmu, kjer je rezultat proizvodnje kapital, je proizvodno delo le tisto, ki kapital proizvode, ne glede na to, ali gre za materialno ali nematerialno sfero proizvodnje. V socializmu so rezultati dejavnosti uporabne vrednosti in je tako neposredni kot končni cilj uporabna vrednost in ne kapital oziroma profit. S tem odpade funkcija kapitala kot osnovnega gibala dejavnosti in s tem tudi kriterij produktivnosti. V takšnem sistemu torej ne organiziramo dejavnosti zaradi profita in akumulacije, temveč zaradi zadovoljevanja človeških potreb. V tem, zgodovinsko danem primeru, je torej produktivno tisto delo, ki proizvaja tiste predmete ali opravlja tiste storitve, ki zadovoljujejo potrebe ljudi, torej vsako delo, ki povečuje blaginjo družbene skupnosti. Če gre torej po naši ustavi za enake pogoje vseh delavcev, vseh področij in če gre za socialistično, to je zgodovinsko determinirano definicijo družbenega proizvoda, dohodka in produktivnosti, potem je upravičeno in potrebno govoriti tudi na področju zdravstva o samostojnem oblikovanju dohodka.

Zakaj je sploh potrebno zagovarjati samostojno formiranje dohodka, ki navidezno in ob primitivnem posnemanju sistema v sferi materialne proizvodnje zares lahko privede do nasprotnega učinka, kot ga prav s tem sistemom želimo doseči? Če bi vzeli sedanje stanje, mu dali samo nov naslov, ostala pa bi prejšnja miselnost in nekoordiniran razvoj, bi se obseg storitev hitro večal, zdravstveno stanje prebivalstva pa ne temu ustrezno. V težnji po »rentabilnem«
poslovanju bi storitve duplirali, hitro pa bi se tudi zniževala stopnja organiziranosti zdravstvene službe. Obsegu dejavnosti zato ne morejo narekovati komercialne ambicije, temveč potrebe in iz njih izhajajoči program, ki v zamišljeni konstelaciji pomeni

družbeno dopusten način kakovostnega in količinskega zadovoljevanja potreb. Program dejavnosti torej ne more biti, kot je sedaj, samo formalna, po vsakokratnem individualnem preudarku napisana listina brez meril, brez determinant, brez konsekvenc. Temeljiti mora na patologiji oziroma potrebah določene družbene skupnosti, upošteva dane razmere. Če pa delovna skupnost ne izpolnjuje nalog, za katere je bila organizirana, pa pomeni zanjo določene konsekvence.

Takoj je treba ugotoviti, kaj so te z razvojem dane razmere in družbene potrebe, o katerih je bilo prej govora. Vsakokratna družba mora reševati družbeno in individualno potrebo v skladu s splošno delovno produktivnostjo. Pri tem ne more upoštevati samo potreb, kot bi to posamezni kolektivi, zlasti na področju družbenih služb pogosto želeli, temveč zadovoljevanje potreb na takšni stopnji, ki je v skladu z vsakokratnimi, omenjenimi možnostmi. V nasprotnem primeru pride nujno do zaviranja hitrega družbenega napredka ter osebnih in družbenih pobud na vseh področjih. Čim manjša je družbena produktivnost, tem bolj so omejene možnosti družbe in razvojni tempo kljub relativno večjim prizadevanjem večinoma ne more biti enak onemu v razvitejših skupnostih.¹

1) Če primerjamo indekse izdatkov zdravstvenega zavarovanja v SR Sloveniji z indeksi, ki kažejo, za koliko so se povečali povprečni osebni dohodki aktivnih zavarovancev, in z indeksom povečanja narodnega dohodka, dobimo za desetletno obdobje (1953—1962) naslednjo podobo:

Leto	Izdat. za zdr. zavar.	Aktiv. zavar.	Povpr. os. doh.	Narod. dohod.	% od narod. doh.	Izd. na 1 zav. v 000 din
1953	100	100	100	100	2,45	13,1
1962	766	167	342	352	5,34	60,5

Ta pregled nazorno potrjuje tezo, ki jo vsebuje besedilo, saj znašajo naši izdatki za socialno zavarovanje znatno več v primeri z narodnim dohodkom, kot je to pravilo v razvitejših deželah, položaj v zdravstvu pa je mnogo slabši. V prid tej trditvi je tudi podatek, da so znašali izdatki zdravstvenega zavarovanja na enega aktivnega zavarovanca v letu 1953 1,57, leta 1962 pa 2,1 oziroma za 34 % več od povprečnega osebnega dohodka pri nas. Kolikor vključimo izdatke za zdravstveno varstvo v dajatve dolgoročnega zavarovanja, ugotovimo, da je za vsakega aktivnega zavarovanca v SR Sloveniji leta 1962 v povprečju ta vsota znašala 4,6 povprečnih mesečnih dohodkov.

Iz podatkov instituta za mednarodno politiko in gospodarstvo pa so znašale dajatve celotnega socialnega zavarovanja v letu 1957, izražene v mesečnih osebnih dohodkih:

— v CSSR	3,50 %
— na Švedskem	1,33 %
— v Veliki Britaniji	1,72 %

Torej so naše dajatve mnogo večje kot v razvitih državah, ki imajo večji narodni dohodek na prebivalca in bolj urejeno zdravstveno službo.

Program dejavnosti vsake posamezne delovne skupnosti temelji torej na programu zdravstvenega varstva določenega območja, ki si ga družba po potrebah določi. To pomeni, da mora vsaka delovna skupnost ustrezno svoji namembnosti izpolniti konkretni del programa zdravstvenega varstva. Z ustreznim sistemom evidence pa je treba zagotoviti količinsko in medicinsko kakovostno spremljanje programa. S tako postavljenim odnosom pa je kljub specifičnosti in monopolnosti glede namembnosti vsaka institucija dobila kvalitativno in kvantitativno merilo za svojo dejavnost, seveda pod pogojem, da je mogoča komparacija delovnih programov z enotnimi kriteriji in pokazovalci dejavnosti. To pa je že kvalitativni socialistični mehanizem za merjenje uspešnosti, ki ga za področje kapitalistične blagovne proizvodnje predstavlja tržišče. V nesinhronizirani, komunikacijsko neobdelani dejavnosti ima v nekem smislu vsaka delovna skupnost tako v materialni kot v nematerialni sferi dejavnosti monopolen, »specifičen«, neprimerljiv položaj. Toda delovni program ne more biti osnovan na monopolnih vsakokratnih potrebah teh skupnosti, niti ne more biti na popolni lastni presoji posamezne institucije fundirana količina, grajena od — matematično izraženo — ničle do vsakokratne individualne vsote. V tej kombinaciji bo nedvomno morala meritorno poseči organizirana zdravstvena služba, ki bo, upošteva doseženo slovensko strokovno in materialno bazo, izdelala normative in strokovno tehnične standarde.² To pomeni, da začnemo organizirano in sinhronizirano zdravstveno dejavnost na podlagi meril, izde-

2) V današnjem položaju ugotavljamo npr. zelo velike razlike, če primerjamo v istovrstnih zavodih strukturo opravljenih ur. Pri nekaterih profilih osebja nastajajo več kot 200 % variacije, kar kaže, da si privoščimo delovanje strokovnih skupin in spremljajočih dejavnosti najrazličnejšega sestava, ne da bi ugotavljali, kakšni sestavi so najprimernejši in za katere se moramo zavzemati. Te variacije pa opozarjajo tudi na izvor različnosti cen in njihove strukture, zlasti v splošni režiji.

Dezorganiziranost brez meril na tem področju je možno prikazati tudi z intenzivnostjo za posamezne profile.

Tako kažejo podatki za leto 1962, da odpade na eno strežnico v Bolnišnici Slovenj Gradec 2300 oskrbnih dni, medtem ko v Splošni bolnišnici v Ptuj 1700 dni — gre torej za 30 % večjo obremenitev na osebo. Podobni so rezultati ob primerjavi upravnega in tehničnega osebja z opravljenimi oskrbnimi dnevi, storitvami itd. Del teh razlik je gotovo odvisen od narave posla, ki ga ni mogoče izluščiti, ker ni podatkov za opravljene storitve v strukturi. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da tako očitne variacije lahko izvirajo predvsem iz različnih internih normativov in organizacije poslovanja, ki pa v republiškem merilu nima nikakršnega dogovorjenega primerjalnega elementa. Na primer: V Zdravstvenem domu Maribor odpade na zaposlenega v administraciji 12.780 storitev, v Zdravstvenem domu na Jesenicah 2870 storitev. Del te razlike odpade na strukturo storitev, ki je povsem ohlapno definirana, toda značilno je, da je v Zdravstvenem domu Jesenice glede na število storitev 4,5 krat več upravnega in tehničnega kadra.

lanih na strokovni analizi pogojev, upoštevajoč dosedanjo prakso in smer prizadevanj. V resnici so to optimalni pogoji za delovanje zdravstvene službe; z njihovo pomočjo pa lahko ugotovljamo vrsto razlik v operativi, kot na primer insuficienco kadra po strukturi in zasedbi, opremljenost in regionalno razporeditev zdravstvenega omrežja in tako dalje.

Od tu do klasifikacije oziroma kategorizacije storitev ni več daleč. Kategorizacija v tem smislu je v resnici kvalificiranje zdravstvenih storitev glede na strokovno vrednost. Potemtakem ne gre več za ugotavljanje dejavnosti posameznih delovnih organizacij po njihovem individualno postavljenem programu in ocenah dejavnosti, temveč za ugotavljanje variacij od optimumov in za analizo vzrokov. V perspektivi pa se mora izraziti težnja po odstranitvi tistih momentov, ki pogojujejo največje negativne odklone ali variacije, in s tem odstranitev najnižje kategoriziranih storitev.

Danes smo na razvojni stopnji, ko družbene potrebnosti določene službe in stimulacije delavcev ne moremo več zagotavljati z individualno določenimi povprečki, kot je to na primer oskrbni dan v zdravstvu.³ Ni težko dokazati, da prav ta sistem ne vzdrži ne samo ekonomske, temveč kljub dozdevni svobodi medicinskega delovanja, tudi ne zdravstvene kritike. Ocenimo smer gibanja organiziranosti službe, tendenco čakanja pacientov v ambulantah, tendenco obravnavanja primerov po težavnostni stopnji, s posebnim ozirom na pavšal — oskrbni dan in končno ocenimo položaj posamez-

3) Povprečne cene oskrbnega dne v bolnišnicah silno variirajo. Ob tem v sedanji fazi ni mogoče ugotoviti, kolikšen del teh razlik je zaradi različne strukture storitev. Vendar temeljijo razlike predvsem na organizacijskih in kadrovskih pogojih, saj je doba opazovanja eno leto. Vsem ko je cena oskrbnega dne na kirurškem oddelku v Slovenjem Gradu 2500 dinarjev, je ta na Jesenicah 3500 dinarjev, na ginekološkem oddelku 2750 do 3750 dinarjev itd.

Podobne nenormalne razlike med stroški bolniškega zdravljenja nam kažejo stroški za posamezne bolezni. Na primer: ti podatki so vzeti iz študije »financiranje in notranja delitev v zdravstvu«.

Vrsta bolezni	Stroški zdravljenja		
	Ptuj	N. mesto	M. Sobota
Hepatitis epidemia	65.413	77.590	120.660
Pneumonia	58.032	25.940	64.715
Ca ventriculi	56.392	80.424	51.900
Metrorrhagia	11.520	20.808	29.200

Te razlike nastajajo pri sistemu plačevanja na oskrbni dan in so posledice različnih stroškov za hrano (44 % variacije), zdravila in zdravstveni material (več kot 300 %), različne porabe časa itd.

nih zdravstvenih zavodov v primerjavi z relativno zelo hitrim povečanjem izdatkov!⁴ Teh nekaj izmed mnogih ocen, ki bi jih lahko napravili, nas bo prepričalo, da v sedanji situaciji v resnici nočemo priznati, da je razvoj tak, kakršnega si ne želimo.

Čeprav nedokončen pa tudi teoretično nepopoln je prehod na sistem oblikovanja dohodka po storitvah nujen. V ta namen je treba izdelati standarde in normative, ki bodo omogočili presojo medicinske dejavnosti po kvaliteti, in oceno pogojev, v katerih bo posamezna storitev opravljena. V takšnih okoliščinah je sistem storitev kvalitativno in kvantitativno napredna rešitev, ki omogoča razmejevanje in ocenjevanje mesta in deleža posameznih zdravstvenih institucij pri strokovnem reševanju zdravstvene problematike, torej pri izpol-

4) Po zatrijevanju zdravstvenih delavcev samih pa tudi iz vsakdanje prakse lahko ugotovimo, da je položaj pacienta, ko pride v čakalnico, silno neugoden. Tako imenovana »čakalna doba« narašča, zlasti pri naročilih za specialistične preglede. Pošiljanje od zdravnika do zdravnika spričo zamudnosti pa tudi ni novo, vendar se položaj glede tega slabša. O tem zgovorno pričajo odgovori na anketo o delovanju zdravstvene službe, ki so jih dali pacienti v čakalnicah v Ljubljani in jih je obdelala posebna skupina pri Delavski univerzi »Boris Kidrič« v Ljubljani.

V sistemu plačevanja dejavnosti po oskrbnem dnevu ne preseneča ugotovitev, da so stacionarni zavodi stimulirani za kar največjo izrabo posteljnega fonda in minimalne zdravstvene storitve, saj le-te ob fiksnem dohodku po oskrbnem dnevu predstavljajo le večanje izdatkov. Zato so finančno vsekakor zanimivejši medicinsko lažji primeri in daljša ležalna doba.

Pri vseh navedbah je zlasti porazna ugotovitev, da se ekonomski položaj zdravstvene službe slabša.

V letu 1962 je bilo analiziranih več zavodov. Podatki so zbrani v že navedeni raziskovalni nalogi »Financiranje in notranja delitev v zdravstvu«. V njej je navedena na strani 42 tale struktura celotnega dohodka v odstotkih:

	Bolnišnice 1962	Gosp. org. SFRJ 1961
Porabljena sredstva	38,5 %	78 %
Neto produkt	61,7 %	22 %
Celotni dohodek	100,0 %	100 %

Neto produkt v zdravstvenih zavodih predstavlja osebne dohodke in sredstva skladov.

Brez obveznega rezervnega sklada je bilo razmerje med osebnimi dohodki in skladi takole:

	Osebni dohodki	Skladi
Splošne bolnišnice	90,3 %	9,0 %
Zdravstveni domovi	94,1 %	5,3 %
Zavodi za zdravstveno varstvo	73,5 %	25,2 %
Special. poliklinika Ljubljana	97,8 %	1,9 %

njevanju nalog in programa zdravstvenega varstva.⁵ To pa pomeni solidno bazo za oceno družbene vrednosti zdravstvene dejavnosti kot celote in s tem tudi kriterij za udeležbo v družbenem produktu in narodnem dohodku. Torej ni poglavitni smoter pri zdravstvenih storitvah uveljavljanje tržnih zakonitosti v smeri komercializacije, seveda pod pogojem, da zagotovimo kvalitativno in kvantitativno primerljivost, ki smo jo že obdelali. Gre predvsem za potrebam primerno razporeditev razpoložljivega živega dela, torej za začrtano ekonomiziranje človeškega dela. Tendenca mora torej biti ugotavljanje družbeno potrebnega časa, ne v smislu statistične kategorije in kvantuma, temveč predvsem kot kategorije družbene delitve dela za zadovoljevanje potreb družbe.

Z oblikovanjem dohodka po storitvah bomo ugotovili, koliko družbo zdravljenje v bolnišnicah zares stane. Današnji dohodek z umetno znižanimi strukturnimi deleži, to je z odo-

Vsi anketirani zavodi vseh vrst so skupno v letu 1962 ustvarili 264,691 milijonov dinarjev skladov pri skupno zaposlenih 3,761 delavcih (70.000 dinarjev skladov na zaposl.).

Pri tem je potrebno še posebej poudariti, da je s temi skladi potrebno kriti tudi del enostavne reprodukcije v zdravstvu, ker so dosedanja predpisi omogočali občinskim skupščinam, da so predpisali združevanja do 50 % amortizacijskih sredstev v medobčinskih, zdravstvenih skladih. Zato so ti postali fiskalni instrument za akumulacijo sredstev, ne glede na notranjo strukturo amortizacije, ki je zelo različna. Zlasti zavodom z manjšimi osnovnimi sredstvi (stare stavbe in oprema) je ta pavšalni sistem združevanja sredstev onemogočil nadoknaditi opremo, s čimer so bili še nadalje prisiljeni zmanjševati materialno bazo tudi z uporabo sredstev iz skladov.

V celoti je struktura delitve dohodka destimulativna in porazna. V poslovne sklade so anketirana podjetja odvedla dobro polovico sredstev iz skladov. Predvsem z njimi naj bi razvijali materialno bazo zdravstvene zaščite. Spričo cen za gradnjo ali osnovnih sredstev za medicinsko opremo nam je siromašnost teh sredstev še očitnejša.

Delitev skladov v 19 anketiranih zdravstvenih zavodih v SR Sloveniji (v letu 1962):

— Skladi skupaj	264.691 milijonov din	100,0 %
— Poslovni skladi	141.973 milijonov din	53,6 %*
— Skladi skupne porabe	95.282 milijonov din	36,1 %
— Obvezni rezervni skladi	18.411 milijonov din	6,9 %
— Neobvezni del raz. skladov	9.025 milijonov din	3,4 %

* To povprečje je tako veliko zlasti po zaslugi zavodov za zdravstveno varstvo, kjer znaša povprečje poslovnega sklada 83,8 %.

Iz tega pregleda je mogoče sklepati, kakšno osnovo ima samoupravljanje v zdravstvu in kakšna je samostojnost zdravstvenih zavodov, kar zadeva gospodarjenje s sredstvi, kljub upoštevanju notranjih rezerv, ki so gotovo precejšnje, in predpisu, da prihrankov pri hrani in zdravilih ni mogoče uporabiti kot sredstva za osebne dohodke.

5) Podatki o porabi časa po storitvah, kot so jih evidentirali v letu 1962, izpričujejo zelo različno intenzivnost dela. Na primer:

bravanjem minimalnih sredstev za sklade in nato s financiranjem iz drugih virov, megli podoba. Delež zdravstvenih zavodov pri delitvi dohodka se mora povečati, toda ne zato, da bi popravili njihov gmotni položaj ne glede na vse hibe in slabosti, zlasti organizacijske, temveč zato, da so delitvena razmerja v skladu z razmerji med posameznimi družbenimi faktorji v delovnem procesu. Ker je delavec tako tudi zdravstveni agens celotnega delovnega procesa, mu je treba zagotoviti ustrezno udeležbo, s katero bo lahko skrbel v okviru ustvarjenega dohodka za obnovo in razvoj delovnih sredstev. Končno naj tudi posamezen delavec ne bo nagrajen zato, ker se je namučil, temveč ker je opravil družbeno koristno delo in je torej njegov delež ocena njegove družbene koristnosti.

Osnovni problem pri oblikovanju dohodka po storitvah se v praksi kaže predvsem v tem, kako storitev definirati, da

		Na 1 storitev čas v minutah	
— Anti TBC služba:			
Zdravstveni dom — Maribor	zdravnika		7,5
	vsega osebja		40,5
Zdravstveni dom — Kranj			
	zdravnika		14,6
	vsega osebja		69,5
— Babiška služba:			
Zdravstveni dom — Kranj	vsega osebja		68,5
Zdravstveni dom — Jesenice	vsega osebja		155,0
— Kirurške ambulante:			
Specialna poliklinika — Ljubljana	zdravnika		10,2
	vsega osebja		50,2
Splošna bolnišnica — Ptuj	zdravnika		2,9
	vsega osebja		14,6
— Solska poliklinika:			
Solska poliklinika — Kranj	zdravnika		2,4
	vsega osebja		16,7
Solska poliklinika — Jesenice	zdravnika		11,6
	vsega osebja		60,5
— Röntgen:			
Poliklinika — Ljubljana	zdravnika		2,86
	vsega osebja		31,10
Zdravstveni dom — Tržič	zdravnika		1,95
	vsega osebja		15,50
Zdravstveni dom — Maribor	zdravnika		4,25
	vsega osebja		46,10

Ti podatki nazorno kažejo, da vse storitve do sedaj nimajo skupne osnove, obenem pa tudi, da pač vsak zavod dela popolnoma nesinhronizirano, brez kakršnekoli konsultativne analize o strokovnem optimumu. Na takšni podlagi seveda primerjave niso mogoče, posledica pa je lastni preudarek posameznikov, ki razlike vedno večajo.

ne bo predstavljalo tako ohlapne lupine, v kateri se bodo skrile vse pozitivne pobude pa tudi neodgovorno in nestimulativno delovanje. Storitve pa tudi ne sme postati instrument za komercializacijo in vedno večjo abstrakcijo osnovne naloge, to je zdravljenja. Oba ekstremna navedena primera nimata zaradi obilice hib praktične vrednosti. Mnogi delavci s področja zdravstva zato menijo, da je sprejemljiva takšna definicija zdravstvene storitve, ki enakovredno upošteva oba aspekta njene sestave, to je zdravstveni kot tudi ekonomsko-družbeni.

Zdravstveni aspekt definicije storitve upošteva zaključen in enoroden proces zdravljenja oziroma medicinskega posega s pogojem, da tako formirana storitev stimulira optimalno zdravljenje. Ekonomsko družbeni aspekt pa zahteva, da je storitev mogoče detajlno precizirati, da pomeni zaključeni izdatek, da je naturalno in vrednostno primerljiva, in končno, da praviloma ne terja dodatnega, neracionalnega poslovanja, še večjega administriranja itd.

Zdravstveno in ekonomsko strokovno optimalno definirana storitev je torej daleč od storitve, kakršno si nekateri zamišljajo, zlasti če izločimo tisto možnost, ki pri uvajanju sistema obstaja, to je, da si individualni delavci ali zdravstvene delovne skupnosti sami sebi »naročajo« delo, kar pa je seveda tesno povezano s sistemom delitve dohodka in s kompleksnim nagrajevanjem. Na takšnih osnovah ima tudi širša družba, predvsem pa skupnosti socialnega zavarovanja, strokovne indicije za drugačno obravnavanje zdravstvenega delovanja, kar mora nujno odsevati tudi v pogodbenih razmerjih.

Na podlagi solidno izdelanih naturalnih in finančnih pokazovalcev dejavnosti je možno tudi organizirano zbirati in spremljati podatke. Pri tem je potrebno opozoriti na dokaj razširjeno zmoto, da je decentralizacijo mogoče poljubno razširjati tudi na povsem strokovna področja. Nasprotno, praksa potrjuje, da je pri decentralizaciji upravljanja racionalna in celo nujna koncentracija nekaterih strokovnih služb. V zdravstvu je to mogoče na področju administracije, kjer je nujen predpis o enotnih ključnih pokazovalcih, obenem pa bo treba tudi enotno zbirati podatke, ki bodo rabili vsem uporabnikom. Takšnega načina pa si seveda ni mogoče zamišljati pri današnjem primitivnem delu v administraciji in dokaj svobodomiselnem, navidezno demokratičnem spremljanju dejav-

nosti, temveč bo to prav gotovo zahtevalo racionalno organizacijo in nato mehanizacijo v administraciji.⁶

Opozoriti je treba na ugotovitev in jo še posebej poudariti, da so namreč uspehi vsakršnega delovanja odvisni od organizacijskih priprav in ureditve. To še toliko bolj, kolikor bolj gre za višje razvojne oblike. Objektivno najbrž ne bo možno, razen formalnega in nominalnega doseči nikakršnega napredka, če ne bo v zdravstvu samem spremenjen odnos do spremljajočih dejavnosti. Zdravstveni delavci bodo morali spoznati, da je enaka, včasih pa še večja zavora medicinskemu napredku prav v neustreznih kadrovskih sestavah in vsebinskih oblikah v vseh nujnih spremljajočih dejavnostih, enako kot je to v neustreznih rešitvah znotraj strogega medicinskega sestava samega. Zlasti velja ta ugotovitev za upravne funkcije, ki so skoraj popolnoma zanemarjene, predvsem pa za problematiko racionalne interne organizacije, kadrovska vprašanja, analitično obdelavo stroškov itd.

Končno še nekaj misli o delitvi dohodka v kolektivih. Predvsem je potrebno poudariti, da dohodek ni nediferencirana količina, temveč da je odvisen od vrste vplivov, ki so vezani na delovne rezultate pa tudi na gospodarska nihanja zunaj kolektiva. V nasprotju od neposredne, tržne proizvodnje, kjer se je mogoče odločiti za preorientacijo v primeru nerentabilnega poslovanja na tržišču, v zdravstvu te možnosti ni. Potrebno je celo do neke mere vzdrževati samo zdravstveno potencialne dejavnosti. Iz tega razloga ni mogoče nagradjevati delovnih enot niti skupin niti posameznikov preprosto

6) Pri razčlenitvi fakturirane realizacije zdravstvenih zavodov te vrste stroškov ugotovimo velik odstotek splošne režije v realizaciji. Splošna režija priča o gospodarnosti v posameznih zavodih in je element kalkulacije, na katerega lahko znotraj zavoda najbolj vplivajo.

Pri razčlenitvi fakturirane realizacije analiziranih zdravstvenih zavodov na elemente:

- zdravila in zdravstveni material,
- hrana,
- amortizacija,
- osebni dohodki zdravstvenega osebja,
- splošna režija,
- finančni rezultat,

je povprečni odstotek splošne režije v realizaciji naslednji:

— splošne bolnišnice	36,0 %
— zdravstveni domovi	32,5 %
— zavodi za zdravstveno varstvo	21,5 %
— Specialna poliklinika — Ljubljana	22,0 %
— Specialna ambulantna služba	
Splošne bolnišnice — Maribor	18,0 %
— obratne ambulante	20,9 %

tako, da bi bili le-ti v neposrednem odnosu do družbe. Interna merila za delitev dohodka kot tudi konkretni finančni rezultati so praviloma različni od onih, ki jih družba priznava delovni skupnosti. Zato imajo tudi merila za delitev dohodka deloma splošno družbeni, deloma pa lastnim razmeram prilagojeni interni značaj.

Izrednega pomena pri delitvi dohodka, kar narekuje tudi njegovo adekvatno formiranje, je ugotovitev, da je od sredstev, namenjenih za sklade, odvisen razvoj posameznega zdravstvenega zavoda, njegovo strokovno delo in zadovoljevanje skupnih potreb, ki se z našo družbeno politično orientacijo večajo.

Delitev dohodka, ki jo pri nas uveljavljamo, je določena oblika, ki rezultira iz danih produkcijskih odnosov. Urejajo jo družbeni zakoni, predvsem pa mesto in vloga delavca pri določanju meril za delitev. Ob realni predpostavki, da so instrumenti ekonomske politike družbe hkrati s cilji poznani vsem delovnim skupnostim, bodo te tudi spoznale nujnost prizadevati si in delovati za postavljene cilje in ne proti njim. To nakazuje nujnost prehoda upravljaljskih funkcij na delavce same. Končno prehoda v višjo razvojno obliko družbeno-ekonomskih odnosov ne pogojuje le zadostna proizvodnja, zlasti materialnih dobrin, temveč gre pri tem tudi za vsestranski razvoj človekove osebnosti, kar pomeni, da se morajo vzporedno z dejanjem upravljaljskih pravic usposabljeni tudi delavci za delovanje v novem položaju.

Kar zadeva nagrajevanje delavcev v kolektivih, vemo tudi brez raziskovalnih študij, da spada plačilo za opravljeno delo med najosnovnejše delovne pobude. Razvojna stopnja in spremembe v družbenih odnosih pa vplivajo na metode plačevanja oziroma nagrajevanja. V razviti in koncentrirani dejavnosti ne ustrezajo iste oblike nagrajevanja kot v primitivni. Že kapitalizem je zdavnaj opustil urno plačevanje in z akordnimi in norma sistemi ter stimulacijami v prid peslovanja podjetja kot celote uveljavil simbolične upravljaljske pravice. V našem sistemu samoupravljanja in doseženi stopnji družbenoekonomskega razvoja so toliko bolj nesprijemljiva preživela nagrajevanja ljudi, neodvisno od doseženih rezultatov kolektiva kot celote, do rezultatov posameznih, zdravstveno in gospodarsko relativno samostojnih enot in posameznikov. To pomeni, da je kompleksno nagrajevanje delavcev nujno.

DOLFE VOJSK

Dijaški in vajenski domovi

Poleg običajnih vzgojnih področij — družina, šola in širše družbeno okolje — poznamo še domovsko vzgojno področje, ki je lahko eden izmed učinkovitih načinov oblikovanja človekove osebnosti, če so izpolnjeni določeni pogoji.

Navadno sodi med naloge doma: nadomestitev staršev, s primerno organizacijo omogočiti čim boljše dojetanje učne snovi, z organizacijo interesnih dejavnosti, oblikami samoupravljanja idr. metodami izoblikovati zdravo, vsestransko razgledano, samostojno socialistično osebnost, ter naposled omogočiti materialne pogoje za uresničitev teh smotrov.

Poglejmo, kako ta načela uveljavljamo v praksi.¹

Večina naših domov je našla svoje prostore v nekdanjih samostanih ali gradovih. (Eden teh, Dom šole za zdravstvene delavce — otroško varstvo — DŠZD-OZ, je nastal iz samostana, ki so ga nune zapustile. Med vojno so bile v njem opekarne, skladišča in hlevi.) Že samo to nam veliko pove. Težko bi bilo trditi, da ni bilo porabljeno precej sredstev za adaptacijo teh objektov, hkrati pa spet ne moremo zapisati, da so bila sredstva tolikšna, da bi z njimi bilo mogoče domove preurediti tako, da bi bili v skladu vsaj s poglavitnimi higienko-tehničnimi predpisi. Samo v Ljubljani bi devet domov potrebovalo za adaptacijo stavb in nabavo nove opreme najmanj 250 milijonov dinarjev. Leta 1963 pa sta dotacijo dobila le dva domova, in sicer 3.943.616 dinarjev, leta 1964 pa eden 3 milijone, od tega 1.600.000 pod posebnimi pogoji.

Medtem pa npr. gojenke v Domu mladine za trgovino in gostinstvo (DMTG) na Prulah stanujejo v dotrajanih lesenih barakah, ki so razen končnih sob brez peči. Gojenke v Domu Anice Černejeve (DAČ) si same sekajo drva, da si zakurijo peči, ki jih niti ni v vseh sobah. (Kurijo lahko samo od 17.30 do 19. ure.) Spijo pa v trenirkah in volnenih nogavicah, ker so odeje tako dotrajane, da ne zadostujejo. Gojenke hodijo tudi ponoči po odprti verandi na stranišče, tudi do 20 metrov daleč. Na štiri gojenke pride ena omara. Za 332 gojenk pa so na voljo štiri prhe. Razna obolenja so precej pogostna,

¹ Pri pisanju tega sestavka sem se posluževal naslednjih virov:

— Poročilo zavoda za prosvetno pedagoško službo Ljubljana I. za šolsko leto 1963/64.

— Bilten 1, zavoda za prosvetno pedagoško službo Ljubljana I.

— Gradivo s posvetovanja o domovih (v novembru 1960).

— Zapisnik tribune o vajenskih in dijaških domovih (oktobra 1964).

kar je seveda popolnoma razumljivo. Kadar dežuje, kaplja voda v bolniško sobo, ker pušča streha. Pri vsem tem na vrtu in igrišču doma, in to med njegovima dvema stavbama, gradijo novo šolo in dom, seveda ne za gojenke doma. Kako naj to pojasnimo domovski skupnosti in drugim samoupravnim organom v domu, ki si že leta prizadevajo vsaj zasilno urediti razmere?

Ob tem bo zelo zanimivo naslednje dejstvo: v Domu mladine za trgovino in gostinstvo na Poljanski cesti — ta dom ima prostore v isti stavbi kot Dom Ivana Cankarja (DIC), in tu se gojenci med drugim tudi hranijo — so se odločili, da bodo podrli staro telovadnico, ki je bila zelo primeren prostor za razne dejavnosti. To so sklenili z namenom, da bodo na tem mestu zgradili jedilnico, ker ima menda trgovska zbornica dovolj sredstev za tako nesmotrnost. Še preden je bila zgrajena sicer lepa jedilnica (zanjo so porabili 20 milijonov), je bilo jasno, da objekt ni rentabilen. Zdaj se gojenci še naprej hranijo v DIC, »moderna jedilnica« pa je postala klubski prostor, čeprav je še bolj neprimerna za kulturne prireditve kot stara dvorana. Tako ravnanje je po mojem mnenju sicer lahko opravičevati v imenu samoupravnih odločitev, če s samoupravljanjem razumemo »samozapravljanje« družbenih sredstev.

V marsikaterem domu si lahko ogledate postelje v treh nadstropjih ali pa pograde v dveh nadstropjih. Mogoče boste izbrali sobo s 47 posteljami? (Dom Majde Vrhovnikove — DMV).

To so kritični primeri, toda ne toliko, da bi odbijali mlade ljudi, ki iščejo stanovanje. Nasprotno, zelo veseli so, če ga lahko dobe. V letošnjem šolskem letu je bilo samo v ljubljanskih domovih zavrženih 1200 prošenj za sprejem (pri tem je treba upoštevati, da so nekateri oddali dve ali več prošenj. Računajo, da so odklonili 700 prosilcev — kar je $\frac{1}{5}$ gojencev v vseh 13 domovih). Kljub temu je še zmerom 124 gojencev več v domovih, kot pa so njihove »normalne« kapacitete. Kaj je razumeti s temi »normalnimi« kapacitetami, smo videli že prej — trinadstropne postelje, dvonadstropni pogradi — potem sodijo sem še v spalnico spremenjeno skladišče (DMTG na Prulah), likalnica (DMV) itd. Najbolj kričeč primer je tale: prvotno je bil DTSS namenjen 400 gojencem, potem so jih sprejeli 600, danes pa v istih prostorih prebiva kar 783 gojencev. (Čas bi že bil, da bi tudi zdravstveni delavci izrekli svoje mnenje o konkretnih primerih.)

In kam bo šlo teh 700 mladih ljudi? V roke privatnikov? Bodo s petnajstimi leti v mestu prepuščeni sami sebi? Ali

se bodo vozili vsak dan v šolo iz Trbovelj, morda z Jesenic? (Kar pa prav gotovo ne bo brez posledic za njihovo zdravje ter telesni in duševni razvoj.) Kolikim od teh smo onemogli, da postanejo, kar so želeli?

Ti podatki zadnja leta niso nobena posebnost, zato ni prav nič presenetljivo, če je predsednik ObK ZMS Ljubljana-Center na tribuni o dijaških in vajenskih domovih (tribuna sta jeseni organizirala OK ZMS Ljubljana in ObK ZMS Ljubljana-Center) dejal, da so že nekaj let njihov glavni problem domovi in njihov materialni položaj.

Za boljše razumevanje, kako je »naša družbena skrb za mladi rod neločljivo povezana z domovi«, pogledjmo še, kako je s številom domov. Od 89 domov v šolskem letu 1946/47 je njihovo število v šolskem letu 1950/51 naraslo na 177 (s 17.350 gojenci), potem pa jih je bilo čedalje manj, v šolskem letu 1959/60 le še 107 domov (z 12.111 gojenci) in leta 1963 le še 77 domov (žal nimamo podatkov, kje in iz kakšnih vzrokov so odpravili te domove). Toda samo število domov nam še ne pove dovolj. Mnogokrat se je dogajalo, da so prostore domov zasedle razne druge institucije (DIC, Dom vajencev v Kersnikovi ulici). Ali pa so zaradi urbanističnih posegov podrl del doma (DAČ), kar pa je bilo vedno v škodo mladine, ker so se s tem zmanjšale kapacitete ali pa so ostale iste, s tem da se je povečalo število gojencev v sobah. Le redki so poskusi, da bi nekaj učilnic spremenili v spalnice, čeprav mislim, da bi bil tak ukrep zelo primeren. Prepričan sem, da bodo mnogi pedagogi protestirali. S čim utemeljujem tak ukrep? Mar ni dovolj 6 do 7 ur (često še več) mirnega sedenja v šoli? Še tri in večurno enako delo v domu pa utruja in utesnjuje mladega človeka. Upoštevati je treba tudi vsakega gojenca posebej — to vedo pedagogi še posebno dobro — kajti vsak po svoje dojema snov, se uči itd. Vse te razlike je veliko lažje uskladiti v manjšem kolektivu. Če spalnica postane tudi delovna soba, je potrebno mnogo manj discipline za uspešno delo in gojenec je veliko bolj sproščen. Dogaja se še, da mora biti v učilnicah »smrtna tišina«, vzgojitelj pa koraka med klopmi ali pa zleknjen na stolu zadovoljno bere časopis ter daje tako gojencem lep primer delavnosti. Če bi spalnice spremenili v delovne sobe, bi le-te bolj zaživele — ker potem ne bi bile več samo spalnice, ki jih zaklenejo ob 8^h in odprejo ob 19^h, saj bi bilo vsem do tega, da bi jih lepše uredili.

Mnogi mislijo, da je prav od učilnic odvisen učni uspeh gojencev. V DIC, kjer je bilo v šolskem letu 1963/64 le 0,28 m² učilnic na enega gojenca, torej po mnenju pedagogov znatno

premalno, je bil učni uspeh izmed vseh domov v Ljubljani najboljši (97,55% ali skoraj 12% boljši od uspeha na šolah, ki so jih gojenci obiskovali).

Toda če je tako, čemu se vzgojitelji temu tako upirajo in take uspešne poskuse celo spreminjajo? Nedvomno je, da zahteva tak način dela od vzgojitelja mnogo več napora, elastičnosti (glede večjih ali manjših zahtev, višjih in nižjih letnikov idr.), razumevanja in tako naprej kot pa »fabriciranje« v učilnicah.

Tu gre za nov problem, namreč za vzgojni kader v domovih. Ne bi obravnaval nagrajevanja vzgojiteljev, ker to zadeva prosveto nasploh. Seveda pa se ta problematika v domovih še posebno razraste glede na specifično pedagoško delo. Nedvomno vse to vpliva na strukturo vzgojnega kadra v domovih. V šolskem letu 1963/64 je na področju prosvetno-pedagoške službe Ljubljana imelo primerno izobrazbo od 69 le 54 vzgojiteljev, v vsej Sloveniji le 30%. Kaj pa ostalih 70%? Večinoma so to »študentje« in upokojeni prosvetni delavci. Večini teh pa pomeni dom le stopnico k lastnim ciljem. S tem ne mislim reči, da so taki vzgojitelji a priori slabi. Med njimi so tudi taki, katerih delo je zelo uspešno. Toda njihovo hitro menjavanje je pustilo nove negativne posledice (na področju PPS Ljubljana I je avgusta 1963 opustilo službo vzgojitelja 12 oseb in v šol. l. 1963/64 nadaljnjih 12).

Slaba materialna stimulacija ni vplivala le na kvaliteto dela vzgojiteljev, temveč tudi na kvantiteto vzgojnega kadra. Prav gotovo je v razmerah, ko pride 70 in več gojencev na enega vzgojitelja, vzgoja skoraj nemogoča. Ob tem kvalitativnem in kvantitativnem pomanjkanju bo zanimivo še naslednje dejstvo: v Ljubljani morajo trije domovi, ker so dotacije ustanoviteljev premajhne, dajati vsak mesec iz svojih sredstev (!) za osebne dohodke vzgojiteljev še od 25.000 do 111.500 din.

Pri tem gre še za eno pereče vprašanje: koliko smo storili, da bi vzgojiteljem omogočili osnovne pogoje za uspešno vzgojo? Leta 1963 so ljubljanski domovi porabili od 27.000.000 dinarjev svojih sredstev (v glavnem za vzdrževanje stavb in inventarja) le 1.000.000 za učila. Verjetno pa bi bila ta številka še manjša, če bi analizirali, kaj vse knjižijo pod rubriko učila.

Pogostokrat smo priče zelo kritičnim pripombam na račun naše mladine, ki so večkrat upravičene, mnogokrat pa tudi le izraz nerazumevanja mladega človeka in njegovega zdajšnjega položaja.

Nerazumevanje se pogosto kaže prav s tem, da nekaterim zadošča trditev, da prav dobro razumejo mladino, vendar pa

menijo, da se kaj več ne da storiti in da je že velik uspeh, če v dobri volji še nadalje vztrajajo pri dobrem razumevanju mladine. Govorimo o domovih, kar je zelo posrečen naziv, saj naj bi v resnici nadomestil dom staršev. Toda ali miselna vsebina tega pojma izraža resnično vsebino? Če bi previdno trdili, da le delno ne velja, bi se več kot delno zmotili. Namesto prijetno družinsko opremljene sobe najde gojenec v domu slabo opremljeno sobo, le s posteljo, omaro in nočno omarico in morda kje še mizo in stol ter zavese. Prava redkost pa je že, če na steni visi kakšna slika. Estetska ureditev sobe se torej že bolj približuje estetski indiferentnosti in potem seveda pedagogji na moč zaskrbljeno vijejo roke nad estetskimi kvalitetaми gojencev, če ti stene »okrasijo« z raznimi slikami z zadnje strani »TT« in prve strani »Filmskega sveta«.

Žalostna podoba se nam razkrije, če se ozremo na dejavnosti, ki dajejo niz možnosti za oblikovanje mlade osebnosti. Seveda je druga stvar, koliko to vzgojitelji sploh izkoristijo. Kar se tiče sredstev, je tu najslabše. Res je, da se marsikaj da narediti z iznajdljivostjo in prizadevnostjo gojencev in vzgojiteljev, vendar zgolj to ne zadostuje in zato ugotavljanje, da primanjkuje materialnih sredstev, ne more biti opravičilo za lastno neaktivnost in nesposobnost. Oglejmo si na konkretnem primeru, kako se lahko razblini dobra volja in pripravljenost na žrtve.

Gojenci v DTSS so si sami (ca. 10 tisoč delovnih ur) uredili igrišča. Še isto leto pa so gradbeniki na njih začeli pripravljati dela za postavitev nove zgradbe (enako tudi v DIC). Gojenci so tako ostali brez igrišč, brez prostora, brez ekvivalenta za svoje delo.

Ena izmed nalog doma je vzgoja samoupravljalcev. Dom ne samo, da daje, ampak tudi zahteva od gojenca, da odloča o najrazličnejših vprašanjih. Tu je svobodno izražanje njegovega kritičnega mnenja in zahtev zelo demokratično, ker objektivni pogoji onemogočajo bojazni pred kakršnimi koli sankcijami, ki se sicer na drugih področjih v praksi še večkrat pojavljajo.

Kljub težavam pa se je samoupravljanje v domovih v razmeroma kratkem času svojega obstoja poglobilo in razširilo ter doseglo vidne uspehe skoraj na vseh področjih. Kljub uspehom pa je tudi tu že vrsto let slišati isti, toda upravičen refren: ni sredstev! Ob tem silnem argumentu so se razblinile številne razprave in predlogi — ki so se iz leta v leto ponavljale o istih problemih in z enakimi predlogi za rešitev. To samo potrjuje vlogo tega refrena — mladih samoupravljalcev v domu. Prav to pa je krivo, da po svoje poj-

mujejo samoupravljanje nasploh. V svojem osemletnem bivanju in delovanju v domu sem lahko spoznal, kako težavno se je prikopati do teh in podobnih ugotovitev tistim, ki imajo na voljo zgolj statistične podatke, razna poročila in zapisnike o življenju in delu mladine v domovih.

Nedvomno se še vedno lahko strinjamo s trditvijo tov. Barceta, v neki razpravi pred leti o domovih: »Težko je vzgajati mladino, da bi se uspešno vključevala v delo in življenje drugih državljanov, če so naša sredstva za vzgojo taka kot pred sto in še več leti«. Žalostno pa je, da medtem ko smo morali z administrativnimi ukrepi ustaviti graditev raznih upravnih zgradb in drugih nerentabilnih objektov, da smo leta in leta zaman zahtevali najracionalnejše investicije, namreč »investicije« v našo mladino. To je del slike o tisti instituciji, katere vloga se bo vse bolj krepila, še zlasti spričo čedalje večjega vključevanja žena v proizvodni proces in v družbeno življenje sploh.

Nekateri skušajo materialni položaj domov prevaliti na boljši izkoristek notranjih rezerv. Glede tega bi se največ dalo storiti pri sistemizaciji delovnih mest, čeprav tudi ne kaj posebnega. Zakaj edino kuhinje, kjer je največ možnosti, so navadno slabe, slabo opremljene, tako da jih brez večjih investicijskih sredstev tudi ni moči sodobno preurediti ter s tem prihraniti kakšno delovno mesto. Kolikor bi taka sredstva bila kdaj na voljo, bi se verjetno bolj splačalo, vsaj tam, kjer je več domov skupaj, zgraditi nekakšno »dijaško kuhinjo«. To bi mogli realizirati v Ljubljani, na Poljanah, kjer so v neposredni bližini trije domovi in še vrsta šol (9). Tudi z »integracijami« domov bi lahko prihranili nekaj sredstev. Z vsem tem pa ne bomo našli take rešitve, kot jo domovi potrebujejo.

Najpreprostejši izhod iz te problematike bi bil zvišanje oskrbovalnin. To bi imelo negativne posledice, ker že sedaj oskrbovalnino, ki je 16—19 tisoč dinarjev, mnogi gojenci zelo težko zmorejo.

Izhod je treba iskati v družbeni pomoči, drugo vprašanje, seveda nič manj pomembno, pa je, kakšna naj bi bila oblika te pomoči. Kakšna je bila ta pomoč do sedaj, pa nam kažejo naslednji podatki: leta 1959 so znašala družbena sredstva v celotnem dohodku domov 47,1%, nato pa so v nasprotju s pričakovanjem padla, tako da so leta 1962 znašala le 17,5%. GO SZDL je 31. 1.1964 izdal priporočilo gospodarskim organizacijam, da bi dajale 2,5% od dohodka za namene šolstva. Na že omenjeni tribuni o dijaških in vajenskih domovih pa so predstavniki skupščinskih organov vedeli

povedati, da so organizacije v resnici dale za te potrebe le 60%, ostalo pa so porabile za druge namene. (Medtem pa so v začetku šolskega leta, jeseni, prihajali v domove predstavniki raznih delovnih organizacij, ki so hotele s preplačevanjem zagotoviti mesta za svoje šolajoče se kadre.) Eden teh predstavnikov je med drugim dejal, da se oni zavedajo, kako pereč je problem domov, toda sredstev ni moči dobiti, in kdor bi lahko dal 500 ali 900 milijonov za sanacijo teh domov, bi ga bilo treba najostreje kaznovati, ker bi to pomenilo, da je sredstva imel, pa jih ni hotel dati. Ne da bi zvedel o čem podobnem, pa sem kmalu nato v študentovskemu listu »Tribuna« bral, da so v Ljubljani začeli graditi dva nova domova in da je okrajna skupščina Ljubljane že zbrala kakšnih 200 milijonov za adaptacijo domov. Mogoče je, da vsaj zadnje ni točno, kar bi bilo obžalovati, toda dejstvo je, da ta trditev v študentovskem listu ni bila preklicana. V zvezi s temi sredstvi se je v »Tribuni« razvila polemika ali so dobljena na administrativni način ali ne. Na te ukrepe ne smemo gledati samo kot na rezultat »višjih organov«, ampak tudi kot na rezultat mladine. Potem ne bo dileme, ali so bili ti ukrepi administrativni ali ne. Oni so pokazali tudi zrelost mladine, ki popolnoma upravičeno in enakovredno zahteva večjo participacijo pri družbenih sredstvih. To ni bilo moledovanje niti izsiljevanje, temveč zavest njene samoupravne prakse, ki seveda tudi doslej ni molčala, ki pa je pogosto po prvem zaletu obtičala na pol poti. Na omenjeni tribuni je nekdo predlagal, naj bi dijaki pritisnili na svoje starše, ki so zaposleni v delovnih industrijskih organizacijah, da bi v svojih samoupravnih organih zahtevali, naj organizacije redno odplačujejo 2,5% za potrebe šolstva. Sam predlog ni slab, vprašanje pa je, koliko bi bil učinkovit. Če bi že v tem videli uspeh, potem menim, da bi bilo bolje, če bi z omenjene dijaške tribune poslali diskusijsko gradivo tistim delovnim organizacijam, ki še niso izpolnile svojih obveznosti, da bi lahko spoznale realnost svojih obveznosti do drugega samoupravnega organa.

Na omenjeni tribuni o dijaških domovih so sprejeli zahtevo, »da se v prihodnje skladno z razvojem šolstva kot celote in z izvajanjem šolske reforme razvijajo domovi kot integralni del učnovzgojnih prizadevanj šolske reforme«, torej zahtevo, da bi bili tudi domovi deležni pozitivnosti šolske reforme in ne le njenih pomanjkljivosti in težav.

JOZE ŠTER

Na rob ankete

Lahko rečemo, da še do nedavna naši gospodarstveniki niso poznali pojma tržne raziskave. Dejavnost sama je, sodeč po številu gospodarskih organizacij, ki imajo tržno raziskovalne oddelke, in institucij, ki se ukvarjajo s tržno raziskavo, šele v povojih in se le počasi in s težavo uveljavlja, čeprav bi njene izsledke potrebovale že zdaj in ne jutri ne samo posamezne gospodarske organizacije, ampak tudi njihova združenja, gospodarske zbornice, oblastveni pa tudi planski organi. Zlasti v Sloveniji je bilo bore malo napisanega o tržni raziskavi in njeni vlogi v procesu proizvodnje in distribucije ter o tehniki in metodah, ki jih uporablja. Zato posamezniki še vedno najrazličnejše pojmujejo vsebino tržne raziskave in jo velik del gospodarskih organizacij zato, ker je ne pozna, ne uporablja ali pa celo odklanja. Nevarnost pa je, da bi jo sedaj, že na začetku s slabo opremljenimi raziskavami kompromitirali in bi jo gospodarstveniki začeli odklanjati ne samo zaradi nepoznavanja, ampak tudi zaradi slabih izkušenj. Zato nam ne more biti vseeno, kako opravimo tržne raziskave, ki so nam jih zaupali. Tržno raziskovalni dejavnosti bomo utrli pot le z zanesljivimi in za podjetja uporabljivimi rezultati.

Osnovna metoda demoskopske tržne raziskave je zastavljanje vprašanj. Zato je tudi Karl Behrens, profesor na berlinski univerzi, zapisal v svojem delu »Demoskopische Marktforschung«, da je izrazna moč tržne raziskave odvisna od pravilno zastavljenih vprašanj. Splošno veljavnega recepta za zastavljanje vprašanj, ki bi bil uporabljen v vsakem primeru, ni. Zato ima sestavljalac pri izbiri, formuliranju in vrstnem redu vprašanj proste roke, vendarle pa je dolžan upoštevati že znana in ustaljena načela, ki veljajo za formuliranje vprašanj in sestavljanje vprašalnikov.

Metodo ankete pri nas pogostoma uporabljamo. Po številu anket ne zaostajamo za drugimi deželami, kjer je anketna metoda ustaljena že desetletja, zaostajamo pa v kvaliteti anket. V primerjavi s temi deželami je tržnoraziskovalnih anket še zelo malo, kar kaže, da je naš trg še vedno trg producenta, ne pa trg kupca, in da nas še prav malo zanima, kakšne so resnične potrošnikove zahteve in želje.

Tržnoraziskovalno anketo smo pred kratkim zasledili v Kmečkem glasu¹, kjer ljubljanska Tobačna tovarna sprašuje

¹ Kmečki glas, Ljubljana, 22. oktobra 1964, št. 43.

kadilce, kako so zadovoljni s cigaretami. Vsekakor je razveseljivo dejstvo, da je tovarna za mnenje o svojem proizvodu neposredno povprašala potrošnike, manj razveseljiv pa je način, kako je to storila. Tržnoraziskovalne ankete pa tudi druge ankete so praviloma vzorčne; ves trud in stroški za sestavo reprezentativnega vzorca pa so zaman, če so vprašanja slabo in površno oblikovana. Škoda, da sestavljalci te ankete niso vedeli, da je v demokopskih tržnih raziskavah uspeh odvisen, če je vzorec dovolj velik in pravilno strukturiran, predvsem od vprašanj in vprašalnika. Ko smo namreč brali vprašanja te ankete in iz njih skušali doumeti, kaj je proizvajalec pravzaprav hotel zvedeti, smo spoznali, da rezultati te ankete zanj ne bodo samo nekoristni, ampak ga bodo lahko celo zavedli. Osnovnega pravila, da morajo biti vprašanja jasno in nedvoumno postavljena, sestavljalci v anketi že pri prvem vprašanju niso upoštevali. Če bi prvo vprašanje, ki se v tej anketi glasi: »Ali ste reden kadilec«, bilo zastavljeno kot uvodno, ogrevalno, ki naj anketiranca samo uvede v anketo, bi lahko ostalo takšno, kot je. Vendar vprašanje ni bilo postavljeno kot ogrevalno, ker je »filter« in je v zvezi z vsemi naslednjimi vprašanji. S tako zastavljenim vprašanjem so sestavljalci prepustili samemu kadilcu, da se po svoji presoji opredeli, ali je reden kadilec ali ne. Lahko si predstavljamo, da so mnenja o tem najrazličnejša in da se ima za rednega kadilca lahko tisti, ki pokadi tri cigarete na dan, in tisti, ki pokadi na dan tri škatle cigaret. Sestavljalci bi se lahko domislili, da bi bilo v tem primeru učinkovitejše posredno vprašanje, tako da bi anketirance opredelili kot redne ali slučajne na podlagi odgovorov o dnevni količini pokajenih cigaret. Kadilce bi lahko razdelili v frekvenčno distribucijo glede na intenzivnost kaje in bi dobili razred z najvišjo frekvenco, to je število cigaret, ki jih vsak dan pokadi največ potrošnikov. Za presozo o zadovoljstvu in nezadovoljstvu s cigaretami bi bržkone prišli predvsem ti v poštev, manj pa razredi na skrajni levi ali desni strani, z manjšo oziroma večjo dnevno potrošnjo. Poglejmo, kako je to vprašanje formuliral italijanski institut DOXA,² poudarjamo, že pred štirinajstimi leti. Vprašanje so razdelili na podvprašanja. Prvo se je glasilo: »Koliko cigaret pokadite povprečno da dan?« drugo pa: »Koliko ste pokadili včeraj dopoldne in koliko včeraj popoldne?«

² O anketi DOXE poroča G. Tagliacarne v svoji knjigi »Tecniche e pratiche delle ricerche di mercato«.

Prav tako površno in megleno je drugo vprašanje, ki tudi prepušča anketirančevi presoji, kaj je večkratno menjanje cigaret. Vprašanje se namreč glasi: »Ali večkrat menjate svojo cigareto?« Če bi sestavljalci poznali tovrstno literaturo, bi morda našli, da so Amerikanci³ to vprašanje dokaj spreteje zastavili svojim potrošnikom. Vprašali so jih najprej: »Katero vrsto cigaret kadite?« potem: »Koliko časa že kadite to vrsto?« in »Katero vrsto cigaret ste kadili pred to?« Iz odgovorov so posredno in očitno na objektivnejši način ugotovili kot bodo to naši sestavljalci, ali kadi anketiranec zmerom eno vrsto cigaret, ali se je odločil za drugo vrsto, celo s kakšne vrste cigaret je prešel na cigarete, ki jih trenutno kadi.

Tretje vprašanje v anketi Tobačne tovarne se glasi: »Katere vrste cigaret kadite?« Po tem vprašanju bi lahko sklepali, da ankete ni sestavljal proizvajalec cigaret, ampak nekadilci, ki jim morda ni znano, da proizvaja posamezne znamke cigaret vrsta jugoslovanskih tobačnih tovarn. Celotem bi ne mogli odpustiti napake, da niso opozorili anketirancev, naj poleg znamke cigaret označijo še proizvajalca. Lahko da znaten del anketirancev vpiše Zeto, ne vemo pa kakšno Zeto misli, ali ljubljansko ali sarajevsko. Zato bo za ljubljansko tobačno tovarno še nadalje ostala skrivnost, katere cigarete v resnici kadijo anketirani potrošniki. Zanimivo je, da se Italijani pri takem vprašanju niso zadovoljili samo z navedbo znamke cigaret, ki jih anketiranec navadno kadi, ampak so ga še vprašali, kakšne cigarete ima trenutno v žepu. Prav tako so v svoji anketi dopustili možnost, da anketiranec kadi več vrst cigaret. Našim sestavljalcem ta možnost seveda ni prišla na misel, ali pa jim je, pa so jo opustili, da stvar poenostavijo, ker so verjetno prepričani, da je anketiranje preprosta zadeva.

Ne moremo si misliti, da so sestavljalci tako naivni, da pričakujejo na vprašanje: »Ali ste s svojo cigareto zadovoljni?« odgovore, ki bodo razodeli, kaj si kadilci mislijo. Skoraj bi raje verjeli, da so vprašanja nemenoma tako formulirali, da bi z »objektivno ugotovljenimi odstotki« samoupravnim organom in vodstvu podjetja ali pa potrošnikom (v reklamah) dokazali, kako zadovoljni so kadilci s proizvodi Tobačne tovarne. Od tako izrazito sugestivno zastavljenega vprašanja ne moremo pričakovati drugega kot pozitivne odgovore. Lahko pa si tudi mislimo, da so kadilci določene vrste cigaret z njo relativno zadovoljni, saj so si jo izbrali po svojem okusu med različnimi znamkami in bo rezultat na tako

³ Schäfer: »Grundlagen der Marktforschung«.

zastavljeno vprašanje večinoma »da, zadovoljni smo«. Verjetno pa si Tobačna tovarna želi, pa tudi v njen prid je, da zve, koliko so kadilci določene cigarete z njo zadovoljni, kaj jim pri cigareti ni všeč ali pa tudi, zakaj ji dajejo prednost. Italijani so v svoji anketi v tem primeru postavili odprto vprašanje, zakaj daje anketiranec prednost cigareti, ki jo navadno kadi. V tej zvezi ne smemo pozabiti še na eno slabo stran neposredno zastavljenega vprašanja, zlasti če anketa ni anonimna in je iz ankete razvidno, kdo je proizvajalec. Dokazano je namreč, da v takem primeru anketiranci »iz prijaznosti« odgovarjajo povoljno, čeprav niso takšnega mnenja.

V anketi Tobačne tovarne so večinoma zastavljena le tako imenovana dihotomna vprašanja, ki predvidevajo samo odgovore »da« ali »ne«. Taka vprašanja pa so v svoji preprostosti varljiva, kajti malo je vprašanj, na katera sta možna le dva nasprotna odgovora. Posebno nevarno za poenostavljanje je vprašanje o zadovoljstvu, ki ga zbujejo posamezne vrste cigaret. Na to vprašanje je težko odgovoriti samo z »da« ali »ne«. Kadilcu je lahko všeč ljubljanska Morava, ni mu pa všeč, da je trda ali vlažna, torej z njo ni popolnoma zadovoljen. Če v takih primerih ne zastavimo odprtega vprašanja, lahko uporabimo skalarno vprašanje s predvidenimi odgovori, razvrščenimi v stopnje, tako da anketiranec lahko izrazi intenzivnost stanja ali mnenja. Npr.: če ga sprašujemo o potrošnji določene pijače, mu lahko postavimo skalo možnih odgovorov: pogostoma, priložnostno, redko, nikoli; če pa o zadovoljstvu: zelo zadovoljen, zadovoljen, deloma zadovoljen ali ne posebno zadovoljen.

Prav tako dvomimo v uspeh zadnjega vprašanja: »Ali ste zadovoljni s preskrbo s cigaretami?« Tenak posluh za tistega, ki naj odgovarja, so pokazali Italijani prav pri vprašanju o preskrbi s cigaretami. Potrošnika so namreč konkretno vprašali, če se mu kdaj zgodi, da ostane brez cigaret zvečer, ko so trgovine že zaprte in kdaj — ob nedeljah ali ob praznikih. Za odgovore so predvideli skalo: da; često; včasih; zelo redko; nikoli. In dalje: ali ima navado, da se vnaprej primerno oskrbi s cigaretami, tako da ne ostane brez njih (da, ne, drug odgovor); ali se mu kdaj zgodi, da ostane brez cigaret in mora odložiti nakup, bodisi zaradi oddaljenosti prodajalne ali pa, ker je prodajalna, kjer navadno kupuje, zaprta. Če »da«, koliko časa ostane brez cigaret. V odgovoru so želeli zvedeti, koliko ur povprečno ostane brez cigaret.

V tržni raziskavi nas ne zanima samo število potrošnikov določenega proizvoda, ampak tudi kdo so in kje so. Zato proizvajalec s tržno raziskavo ugotavlja demografsko in so-

cialno strukturo potrošnikov, ki uporabljajo njegove ali temu podobne proizvode. S tem zve, kakšna je socialna struktura potrošnikov (kupna moč), starost, spol, bivališče in podobno. V anketi pogrešamo navedbo poklica, na podlagi katere bi proizvajalec mogel sklepati o kupni moči oziroma socialnem obeležju kadilcev posameznih vrst cigaret.

Ni nam razumljiva odločitev, da so anketo objavili ravno v Kmečkem glasu, če niso hoteli z njo zajeti prav del prebivalstva, ki živi zunaj večjih centrov. Če je bil njihov namen, da anketirajo podeželsko prebivalstvo, se vprašamo, ali predstavljajo bralci Kmečkega glasu podeželsko prebivalstvo. Pa tudi če ga predstavljajo, je še vedno sporno, ali tisti bralci, ki se bodo odločili in odgovorili na anketo, zares zastopajo bralce Kmečkega glasu.

Za sklep:

S tako površnimi anketami ne bomo odprli vrat v naša podjetja modernemu instrumentu poslovne politike — demokopski tržni raziskavi, ampak jo bomo že v kali onemogočili.

M. LESKOVIC — B. ZORAN

Dileme šolstva v ZDA

Šolski sistem ljudi ali dežele poleg drugega vsekakor najbolj bleščeče osvetljuje raven njene kulture.¹ Odkar je jeseni l. 1957 Sovjetska zveza izstrelila v vesolje svoj Sputnik, se v Združenih državah Amerike pojavlja zaskrbljenost, da z ameriškim vzgojno-učnim sistemom nekaj ni prav. Izhaja na kupe literature, ki z najrazličnejših aspektov kritizira obstoječi sistem. Skupen vtis, ki ga te dokaj ostre kritike zapuste v bralcu, je, da je celotna vzgoja mladine v tej deželi sredi hude krize in številnih reformnih prizadevanj — ponekod tudi že manjših reform.

Veliko je ljudi, ki se posvečajo primerjanju bolj ali manj uradno razglašanih ciljev ameriške vzgoje (Iščemo ustvar-

¹ Soviet Commitment to Education, Oddelek za zdravstvo, vzgojo in socialno varstvo ZDA. Bilten 1959, str. 16, Washington. Dokument je znan pod imenom Dethrickovo poročilo. Napisan je bil na podlagi opažanj prve uradne delegacije ameriških pedagogov v Sovjetski zvezi.

jalno iskro v vsakem otroku in poskušamo učiti mladino samostojnega mišljenja in dela, da bo lahko koristno in srečno živel na način, kakršnega si bo sama izbrala²⁾ z obstoječo stvarnostjo.

Prešibka materialna skrb in velike teritorialne razlike

Amerika — ne smemo pozabljati, da je to dežela silnega izobilja dobrin — daje za vzgojno-učni sistem razmeroma majhna sredstva. Tako je npr. l. 1960 znašal skupni nacionalni delež — javni in privatni viri — namenjen za potrebe šolstva na vseh stopnjah, od otroških vrtcev pa do univerz, 23,1 milijarde dolarjev, tj. 5,5% vsega narodnega dohodka. Že omenjeno Dethrickovo poročilo, ki neprikrito izraža negoden občutek, da so Sovjeti s svojim Sputnikom prehiteli Američane, takoj naredi primerjavo s Sovjetsko zvezo in pravi, da so v Sovjetski zvezi že konec l. 1950 znašali izdatki za šolstvo 10—15% vsega narodnega dohodka. Ta razlika vzbuja v ZDA pri mnogih za vzgojo in izobraževanje zavzetih Američanin pravo ogorčenje. Paul Baran in Sweezy³⁾ na primer trdita, da je v ZDA narodni dohodek na državljana prav gotovo vsaj dvakrat tolikšen kot v Sovjetski zvezi, pa vendar tamkajšnja družba to breme lahko prenaša, ameriška pa ga ne more. In H. G. Rickover⁴⁾ izraža mnenje, da bi ZDA vsaj v materialnem pogledu lahko vzdrževale ambicioznejši šolski sistem, kot ga Sovjetska zveza, pa vendar po njegovih ocenah v ZSSR množična vzgoja že po obsegu dijakom posredovanega znanja vidno presega stopnjo ameriških pripravljavnic za vstop v college, torej priprave za visokošolski študij.

Seveda bi lahko bilo tudi mogoče, da bi sedanje financiranje zadoščalo. Vendar se zdi, da ni tako. Zvezni urad za šolstvo poroča, da oskrbljenost 1,7 milijona učencev javnih šol ne dosega normalne stopnje. Predvsem so zaradi pomanjkanja šolskih prostorov mnogi razredi prenapolnjeni, kar onemogoča modernejši način poučevanja. Isti vir trdi, da okoli 2 milijona učencev obiskuje šole, ki so pomankljivo oskrbljene z učnimi pripomočki. Ker je materialna skrb za šolstvo v veliki meri prepuščena državnim in lokalnim organom, so razlike v standardih šol širom po ZDA velikanske in kritiki se sprašujejo, kako je mogoče spričo takih razlik še verjeti v geslo, da ima v ZDA vsak otrok enako dobre

²⁾ Dethrickovo poročilo.

³⁾ Monopoly Capital v Monthly Review, julij - avgust 1962.

⁴⁾ H. G. Rickover, Education and Freedom, New York 1959.

izobraževalne možnosti. V mnogih državah, kjer bi po planu morali investirati v graditev novih šolskih prostorov vsaj 6 milijard dolarjev na leto, če bi hoteli odpraviti sedanje pomanjkanje šolskih prostorov in dohitevati silno naraščajoči vpis v šole (posledica prave ekspanzije prirastka števila prebivalstva po drugi svetovni vojni), investirajo le 3 milijarde dolarjev na leto.

Neizenačenost družbenih izdatkov za učence — to seveda logično povzroča neenakost pogojev — je izredno velika povsod v ZDA. Komisija za ekonomski razvoj je npr. l. 1958 ugotovila, da je v 80% držav znašal povprečni izdatek na učenca 314 dolarjev. Toda kar 11 držav je zdrknilo pod ta bojda že tako nezadosten minimum, in večina izmed njih globoko pod omenjeno povprečje. Med državami, ki izdajajo za šolstvo najmanj, so Mississippi, Alabama, Arkansas, Tennessee, Kentucky, South in Nort Carolina, Georgia, West Virginia, Virginia in Maine. Glede na proklamacijo v vsedržavnem merilu sprejetih vzgojnih gesel — vsakdo naj bi dosegel maksimalno možno izpopolnitev svojih potencialno danih možnosti — to gotovo ni malenkost. Kajti v teh 11 državah se šola 22% vseh ameriških otrok oziroma mladine. Drugače povedano: že zaradi velikih razlik v materialnih izdatkih za šolstvo med posameznimi državami dobra petina vseh ameriških otrok ne uživa ugodnih izobraževalnih pogojev. Pomembnost podatka pa je še toliko večja, če upoštevamo, da po istih virih tudi precejšnje število drugih držav — denimo Idaho, Hawaii, Oklahoma, Utah in Florida — ni kaj dosti nad bednim minimumom, ki vlada na globokem Jugu.

Toda če bi te jasno vidne razlike med bolj in manj razvitimi državami še lahko razumeli ali se celo sprijaznili z njimi, pa je stvar manj razumljiva, ko vidimo, da obstoje velikanska nesorazmerja tudi v mejah samih mest. Izdatek na učenca v bogati šoli predmestja, kjer po nepisanem pravilu žive le bogate ali vsaj premožne družine, dosega na leto tudi 1000 dolarjev na učenca. Izdatek v šoli v središču mesta — ponavadi so to zelo velike šole s po nekaj tisoč učenci, kar že samo po sebi nasprotuje modernejšim pedagoškim načelom — je manjši kot polovica te vsote.

Razlike pa so še hujše, če si ogledamo opremljenost šol in število učnih moči na število učencev. V bogatih predmestjih so šole ponavadi moderne in prostorne ter imajo okoli 70 učiteljev na 1000 otrok — učencev. V mestih — in še posebej po umazanih in razpadajočih mestnih središčih, zloglasnih »slumih« — vlada prenapolnjenost in učiteljev je le 40 na 1000 učencev. Ker so tudi razlike med plačami učiteljev

velike — predvsem so učitelji v mestih precej bolje plačani kot na podeželju in učitelji predmestnih šol bolje kot v središčih mest — ni prav nič čudnega, da so razlike tudi v kvaliteti in prizadevnosti učiteljskega kadra. Toda če pomislimo, da je vendarle predvsem učitelj tisti, ki prebuja otrokove potencialno dane zmožnosti, držijo te razlike globlje in globlje v neenakost vzgojnoizobraževalnih možnosti ameriških otrok. Dejstvo je, da se mnogi učitelji v najbolj siromašnih predelih mest že po zunanji urejenosti razločujejo od učiteljev na »boljših« šolah, pogosto pa celo vzbujajo vtis, da so problematični kot osebnost.

Socialne razlike

V ZDA lahko pogosto slišite, da socialni razredi izginjajo in da so ljudje dosegli socialno enakost, ki ji ni primere v nobeni drugi deželi. Vance Packard⁵ piše:

»Organizacija trga, ki je sposobna absorbirati neizčrpno produkcijo strojev, je uničila razrede in močno zmanjšala razlike med posamezniki in sloji.«

Paul Baran in Paul Sweezy pa v že omenjeni razpravi pravita, da ni nič bolj v protislovju s tem modnim govorjenjem o »brezrazrednosti« ameriške družbe, kot je socialna diferenciacija šolarjev v sedanjem sistemu. Kajti v ZDA denarna oligarhija, ki sestavlja vrh družbene piramide, skoraj nikoli ne pošilja svojih otrok v javne šole, marveč v ekskluzivne privatne šole. Seznam privatnih šol v ZDA — razen teh pa obstoje še tudi cerkvene — je podobno kot seznam zelo bogatih družin razmeroma kratek. Kot pravita Baran in Sweezy, je oprema privatnih šol ponavadi prvovrstna in učiteljski zbori v njih so skrbno odbrani ter razmeroma dobro plačani. Povprečni izdatek na učenca v privatnih šolah je okoli 1000 dolarjev na leto. Če pomislimo, da je povprečni letni izdatek na učenca v državi Mississippi le 174 dolarjev na leto, potem res ni mogoče govoriti o enakih vzgojno-izobraževalnih možnostih v ZDA in tudi ne, da je šolstvo element, ki ustvarja pogoje za postopno odpravo pregraj znotraj družbe, kot trdi August Heckscher v delu Cilji Američanov. Šolanje v zares dobri privatni šoli v ZDA je preprosto tako drago, da si more tako izobraževanje privoščiti samo »smetana družbe«. Šolanje skupaj z internatom — vendar brez izdatkov za hrano, obleko in žepnino — stane povprečno 2.500 dolarjev za šolsko leto.

⁵ Vance Packard, *The Status Seekers*, New York 1959.

Vloga, ki jo imajo privatne šole v ameriški družbi, je nadvse pomembna; je pa v tem, da poteka proces izločanja gornje plasti ameriške družbe in s tem dosežanja neke stopnje izobraženosti in vzgojenosti avtomatično kar prek različnih možnosti šolanja. Ali če povzamemo besede dokaj priznanega ameriškega pedagoga Kenetha B. Clarka: »Očitno je, in to se kaže kljub dvomu, ki vlada, da sistem našega šolstva ni izpolnil svoje vloge — pospeševati mobilnost med obstoječimi razredi, marveč je dejansko postal instrument za nadaljevanje socialnega in ekonomskega razrednega razlikovanja v ameriški družbi.«

Patricia Cayo Sexton⁶ navaja razen že omenjenih še vrsto drugih informacij, ki osvetlujejo, kako neutemeljeno je v ZDA govorjenje o enakih izobraževalnih možnostih. Naredila je analizo vseh javnih šol v enem največjih mest ZDA in rezultati, ki jih je dobila, so pokazali, da na območjih, kjer žive družine z nižjimi osebnimi dohodki, približno polovica šol nima primernih učil, ki bi omogočala strokovnost poučevanja. V nasprotju s tem pa sta v predelih, kjer žive družine z visokimi dohodki, bila le 2% šol pomanjkljivo opremljena z učili. Še bolj nezadovoljivi pa so rezultati analize glede kvalitete učnega kadra. Analiza Sextonove kaže, da je po revnih šolah v središču mesta trikrat toliko učiteljev iz tako imenovane kategorije ESRP — to so nadomestni učitelji v rednem delovnem razmerju — kot pa v predelih, kjer živijo družine z vsaj srednjimi osebnimi prejemki.

Podobna je slika, če pogledano njene podatke o zdravstveni skrbi za šolarje ali o možnosti šolske malice oziroma kosila (v ZDA je pouk skoraj povsod od 9.—15. ure popoldne z enournim odmorom za kosilo). Sextonova navaja, da v skupini šolarjev, ki izhajajo iz družin z najnižjimi dohodki, domala polovica (42%) obiskuje šole, kjer ni tako urejeno, da bi otroci lahko v šoli dobili svoj opoldanski obrok.

Selekcija znotraj šole

Brž ko otrok konča 6. r. elementarne šole vstopi v »high« šolo, ki je porazdeljena na »junior« in »senior« — vsaka je samostojen učni zavod. (»Junior High« šole ustrezajo višji stopnji naše osemletke in »Senior High« našim gimnazijam.) Kot piše Patricia Sexton, razodevajo »high« šole vzvode razrednega sistema bolj kot osnovne šole. Kajti vsi otroci osnovne

⁶ Patricia Cayo Sexton, *Education and income: Inequalities of opportunities in Our Public Schools*, New York 1961.

šole se ne glede na pripadnost socialnemu razredu in ne glede na osebne aspiracije uče istih predmetov. Na »high« šolah pa se začne selekcija; učence porazdelijo v različne kategorije. Porazdelitev je odvisna od njihovih šolskih uspehov. Na podlagi takega »sortiranja« Baran in Sweezy ogorčena pravita, da jih sortirajo kot pisma na pošti — so učenci iste učne stopnje lahko porazdeljeni tudi v 15 — glede na velikost šole — kar se tiče učnega programa, različno zahtevnih stopenj. Denimo: na najzahtevnejši stopnji se uče tudi po dva tuja jezika, na srednji enega, na najmanj zahtevni pa nobenega. Podobna je situacija tudi pri drugih predmetih.

Selekcija učencev se še poglubi na »Senior High« šoli, kjer so učenci porazdeljeni v tri različno zahtevne skupine predmetnikov — smer za pripravo na college oziroma univerzo, splošno izobraževalna smer in poklicna smer. Razumljivo je, da je najzahtevnejša prva smer. In nečesa ne smemo pozabiti: delitev v eno izmed omenjenih skupin v ameriškem šolskem sistemu pravzaprav »zapečati« bodočo študijsko in s tem tudi socialno-ekonomsko kariero mladega človeka. Tako je torej selekcioniranje ameriških dijakov zares dramatično. Kajti brž ko je kdo na pritisk šolske administracije, učiteljev in svetovalcev vključen v eno teh ozkih steza — dijaki jim pravijo »tračnice« — ne bo več našel poti, ki bi ga pripeljala višje izven njenih meja. Če je npr. dijak uvrščen v splošni ali poklicni predmetnik, je le malo verjetno, da bi se lahko kdaj kvalificiral za vpis v college oz. na univerzo. Če pa bi se mu kakorkoli posrečilo to pregrajo prebiti, je malo verjetno, da bi se v njem obdržal. Podobno omejene pa so tudi možnosti za premik dijakov zadnjih dveh kategorij v tiste poklicne šole, ki dajejo višjo kvalifikacijo. To se pravi, da je mladi človek že zelo zgodaj odrinjen na »stranski tir«. Selekcijo začno že pri 12 letih.

Kakor pišejo številni ameriški pedagogi in pisci sorodnih poklicev, je zveza med socialnim razredom, v katerem se je kdo rodil, in »tračnico«, v katero ga razporedijo, izredno tesna. Arthur B. Hollingshead⁷ prepričljivo dokazuje v študiji, ki jo imajo nekateri prav za klasično — Elmtown opisuje kot tipično občino srednjega zahoda ZDA — da je res tako. Rezultati njegove raziskave ne dopuščajo nobenega dvoma, da imajo učenci gornjega družbenega razreda več možnosti za uvrstitev v skupino college predmetnika kakor

⁷ Arthur B. Hollingshead: *Elmtown's Youth: The impact of Social Classes on Adolescents*, New York 1949. Delo je bilo osemkrat ponatisnjeno.

pa dijaki iz socialno manj »uglednih« družin. Seveda moramo dopuščati tudi učinek tega, da so otroci gornjih družbenih plasti eventualno res sposobnejši zadovoljiti zahteve šole, ker so pač rasli v okolju — in žive v njem ob razporeditvi — ki je bolj stimuliralo njihov duševni razvoj in intenzivneje spodbujalo intelektualne potrebe. Spremembe v tem smislu bi gotovo terjale ogromne socialne reforme, ki jih pa v ZDA kajpada ni pričakovati.

Vendar dijaki, ki jih je Hollingshead interjuval, navaajo tudi bolj neposredno diskriminacijo. Pisec pravi, da je med intervjuvanimi dijaki 4. in 5. r. (po Hollingsheadovi klasifikaciji so v 1. r. zbrani učenci iz socialno najpremožnejših družin in v 5. r. iz socialno najšibkejših, vmesni pa zajemajo vmesne socialne razrede) prevladovalo splošno prepričanje — v manjši meri tudi v 3. r. — da težavnostno stopnjo v šoli bolj določa socialna pozicija dijakovih staršev kot pa njegove dejanske zmožnosti ali prizadevnost. Pisec meni, da ta duh ni čisto neutemeljen. Takole končuje: »Jasno je, da ima toliko več upanja za uvrstitev v zahtevnejšo skupino mladostnik, katerega socialni položaj je višji. In obrnjenost: čim nižja je pozicija mladostnikovih staršev v prestižni socialni strukturi, tem bolj zanesljivo bo razporejen na nižjo stopnjo.« Psihološko dejstvo, da otrok iz kulturno bolj spodbudnega okolja, razumljivo lahko kaže večjo učno prizadevnost, po njegovem mnenju ne razveljavlja trditve, da obstaja neka neposredna zveza med dijakovim socialnim razredom in njegovo razporeditvijo znotraj situacije šolstva.

Kar pisca v tej zvezi najbolj razburja, je to, da šola s svojim selekcioniranjem razlike med družbenimi razredi kratko malo sprejema, potrjuje in pogloblja ter nadaljuje iz generacije v generacijo, namesto di bi jih skušala zmanjševati in odpravljati. Razen tega vidi v takem ravnanju tudi umik pedagogov pred iskanjem metod, s katerimi bi poskušali prebuditi v dijaku intelektualno radovednost in delovno pripravljenost. Hollingshead ugotavlja, da za dijake, za katere je bilo ugotovljeno, da so slabo delali, ni nihče posebej ničesar storil. Vsa pedagoška modrost se je pač izčrpala v tem, da so jih razporedili na manj zahtevno »tračnico«.

Testiranje: elita in množice

Testiranje najrazličnejših vrst — intelligence, osebnosti, odnosov, poklicnih sposobnosti in nagnjenj — naravnost preplavlja ameriško šolstvo. Za idejno-poklicno usmerjene strokovnjake ima to obilno preizkušanje drastično nasprotno na-

mene. Odvisno pač od tega, ali pripada strokovnjak skupini, ki pripisuje pomen predvsem čimboljši izobrazbi »nadpovprečno«⁸ sposobnih, ali pa spada med tiste, ki zagovarjajo pot čimboljše izobrazbe za vso ameriško mladino. Nekateri ironično pravijo, da je odvisno od tega, ali je kdo za »elito«⁹ ali je za »plebs«.

Tisti, ki so na strani »elite«, uporabljajo testiranje za to, da bi odkrili tisto manjšino, ki lahko doseže vrhunske uspehe. In kar je še posebej zaskrbljujoče — potegujejo se tudi za neke formalne prednostne pravice te mladine, namreč za izjemno ugodne izobraževalne in vzgojne možnosti. Nasprotno pa žele »populisti«⁹ testirati za to, da bi ocenili stopnjo razvitosti vsakega otroka in njegove šibke točke in da bi mu v šoli učitelji potem laže pomagali. Pri prvih je testiranje izgubilo humani značaj, pri drugih pa je humanost stopnjevalo.

Med protagonisti obeh skupin potekajo ognjevitve in največkrat prav nič ljubeznive debate. Najglasnejši nasprotniki skupine, ki išče »elito«, so šli celo tako daleč, da zahtevajo ustanovitev »modernejšega anti IQ testnega gibanja«⁹ in smešijo trditve, da z inteligenčnimi testi ocenjujemo od narave dane sposobnosti. Njihova poglobljena trditev je, da inteligenčni testi — vsaj v ZDA, kjer so velikanske soci-ekonomske razlike med razredi — niso nič drugega kot figov list za podaljševanje diskriminacije.

Zmernejši pozivajo le k »avtoritativni in uravnoteženi diskusiji o tem, kaj IQ testi kot spremljevalci učenja lahko pokažejo in česa ne morejo.«⁸ Tudi mnogi praktiki zadnji čas radi trdijo, da uporabljajo v ZDA inteligenčno testiranje za »socialno in ekonomsko deprivacijo«⁹ — in mislijo pri tem predvsem na šolarje črnce in Portoričane. Kajti tudi rezultat testiranja je po navadi: vsi razredi z belimi otroki so razredi »nadarjenih učencev«⁹ in pretežna večina črncev in Portoričanov je v razredih z oznako »počasi dojemajoči«. Izkušnje kažejo, da na le-te gledajo kot na degradirance in da že zaradi svoje uvrstitve znotraj šole izgube na ugledu in zdrknejo na družbeni lestvici.

Iskanje »elite«, ki je dejansko osnovni ton ameriškega šolstva, je torej še nadaljnji, psiho-pedagoški moment, ki prizadene najbolj otroke najrevnejših plasti. Hutchins⁹ pravi, da se v tem izražajo zelo nujne potrebe ZDA na vojaškem

⁸ Henry Chauncey in John E. Dobbin, *Testing: Its place in Education Today*, 1964.

⁹ Robert M. Hutchins, *The nigher Learning in America*, New Haven in London 1962.

področju. Kar po njegovem mnenju v ameriški družbi sproža zahteve po izobrazbi, je potreba oskrbeti eni strani zadostno število primerno kvalificiranih tehnikov in na drugi zadostno število znanstvenikov. Da se zagotovijo takšni cilji, pa množice ni treba vzgajati. Primerno urejanje najbolj obetajoče manjšine z visokim inteligenčnim kvocientom je vse, kar ta družba meni, da potrebuje. In kot trdi Sextonova, so učni programi intelektualne elite domala izključno v posesti mladine gornjih družbenih plasti.

Celo razmeroma konservativno orientiran Bryant Conant¹⁰ odkrito piše, da se ameriško šolstvo zanima samo za okrog 15 do 20% mlade populacije, ki se ob testiranjih klasificira kot sposobna za akademski študij. Vsa druga ameriška mladina pa je deležna izobrazbe, ki je prirejena za revnejšo in sorazmerno zaostalo plast družbe. Kaj bi zgovorneje potrjevalo takšno mnenje kot praksa, da je učitelj za svoje dobro delo nagrajen tako, da mu dovolijo poučevati »elitno«
sposoben razred učencev, ali pa tale podatek, ki ga navaja Hollingshead: za 27% učencev 2. r. so učitelji poročali, da s težavo sledijo učni snovi, in ravno tako za 92% učencev 5. r.; dodatne učne pomoči v sklopu šole ni bilo deležnih niti 27% slabih učencev 2. r., pač pa 63% učencev istega razreda, tistih 63%, ki so uspešno delali, in ravno tako ni uživalo nobene posebne skrbi in pomoči 92% slabo učečih se učencev 5. r., marveč je bila posebne pomoči deležna le manjšina, 8% iz istega razreda — tisti, ki so se dobro učili.

V okviru 80% tretjerazredno vzgajane mladine je seveda posebno kritična vzgoja črncev in pripadnikov manjšin. Ravno letos je prerasla v pravi pravcati nacionalni škandal. Vse kaže, da je večletno omejevanje izobraževalnih možnosti črncev in manjšin sprožilo pravo eksplozijo. S šolskimi bojkoti hočejo izsiliti vstop svojih otrok v boljše šole za bele otroke.

Ker v ameriški družbi prevladuje skrb za intelektualno »elito«, to še prav posebno zavira ugodne izobraževalne možnosti črnske mladine in otrok manjšin, se danes na tisoče mladih ljudi obojega spola potika po zamazanih ulicah razpadajočih predelov velikih mest — neizobraženi, nezaposleni in, kar je najhuje, domala nesposobni za zaposlitev; vsaj ne v tehnološko tako razviti deželi, kot je Amerika. Elitno mladino iz predmestij pa dobesedno potiskajo v pretirano izobilje.

¹⁰ James Bryant Conant, *The American High School Today*, New York, Toronto, London, 1959.

Na pragu prepotrebne preusmeritve

Na hudo napetost in otipljivo diskriminacijo in napake v šolstvu sta seveda morala reagirati v lanski predsedniški volilni kampanji tudi oba predsedniška kandidata. Razumljivo je, da si Goldwater tudi na vzgojnem področju s svojo osnovno tezo — šolstvo naj bo tudi v prihodnje zadeva posameznih občin, skrb za otroke je zadeva staršev, zvezna pomoč za razvoj šolstva je nezaželena — ni mogel pridobiti širokih simpatij med ameriškimi volivci. Prav gotovo pa ne med starši večine tistih 80% ameriške mladine, ki v sedanjih razmerah uživa tretjerazredno pedagoško skrb.

Johnson je bil s svojo osnovno tezo o osnovanju »velike družbe« tudi na področju vzgoje privlačnejši. Njegova javna izjava pred volitvami: »Obljubljam, da bomo vprašanja vzgoje in šolstva reševali med prvimi«, gotovo ne bo rešila najpomembnejšega vprašanja — razlik, ki nastajajo v mentalnih sposobnostih že v predšolskem obdobju med otroki tistih družbenih plasti, ki ne uživajo osnovnih človeških pravic. Nekateri ameriški raziskovalci celo trdijo, da je zgodaj nastale razlike v mentalnih sposobnostih možno le prav malo omiliti s takimi ali drugačnimi korekturami. Vendar je mogoče v pogledu diskriminacije v izobraževanju pričakovati nekaj izboljšav. Po nekaterih »slumih« celo že zbirajo v okviru programa boja proti revščini otroke v tako imenovane skupine »remedial teaching« — korektivno-pedagoško — psihološki postopek.

Johnsonov program, ki naj bi bil izveden do l. 1970 — gre za petletni plan — obsega tudi zgraditev 400.000 novih šolskih razredov in usposobitev 800.000 novih učiteljev. Posebno privlačna je njegova obljuba, da je treba poslej usposabljanje za učiteljski poklic najboljše moči, ki jih narod premore. Seveda pa naj bi bilo to izvedljivo le ob izdatni korekturi sedanjih učiteljskih plač. Največ naklonjenosti pa si je Johnson pridobil z izjavo, da je treba dobro vzgojo in izobrazbo zagotoviti vsakemu otroku, ne glede na to, kje živi in, da je treba za realizacijo tega cilja neizogibno zagotoviti pomoč zveze vlade.

HELENA PUHAR

Komunisti in samoupravljanje

Že od VI. kongresa ZKJ dalje so družbenopolitične in samoupravne institucije pogostokrat razpravljale o razvijanju socialistične demokracije in sploh o demokratičnem razreševanju družbenih protislovij. Zato ni slučaj, da je tudi VIII. Kongres ZKJ posvetil veliko pozornosti prav tem vprašanjem, ki so bila prisotna v vseh razpravah, bodisi družbenoekonomskih, kulturnih, mednacionalnih itd.

Nedvomno je ena izmed značilnosti razprav na kongresu tudi ta, da diskutanti niso obravnavali zgolj oblike, in mehanizme, preko katerih lahko delovni ljudje upravljajo svoje oz. družbene zadeve. Mnogo močnejši poudarek je bil dan nadaljnji razrešitvi materialne baze samoupravljanja ter razvijanju in poglobljanju socialističnih družbenoekonomskih odnosov.

Ko je tovariš Tito v svojem referatu na kongresu analiziral rezultate in probleme pri razvijanju delavskega in družbenega samoupravljanja, je med drugim ugotovil: »Naš splošni materialni in družbeni razvoj je že dosegel tako stopnjo, da je nujno potrebno vlagati nove napore v smeri nadaljnjega razvijanja in poglobljanja samoupravljanja in neposredne socialistične demokracije, da bi hitreje in uspešneje napredovali.«¹

Pri tem je tudi jasno in določno opredelil naše neposredne naloge, in sicer: »...da imajo vse zavestne sile danes nalogo, da se dosledno zavzamejo za nadaljnji razvoj in krepitev materialnih osnov in odnosov, v katerih se neposredno proizvajalci, delovni ljudje in občani vse bolj dvigajo na raven svobodnih in zavestnih upravljavcev družbenih zadev, v katerih mora taka upravljavska vloga vsakega delovnega človeka vse bolj in neposredneje priti do veljave.«²

Tak način obravnave problemov naše sedanosti temeljite in vsestranske analize aktualnih ekonomskih in družbenih vprašanj in stališča, ki jih je sprejel VIII. kongres ZKJ, niso samo analiza pravilnosti naše družbene prakse, in na tej podlagi ponovna opredelitev nalog, ki jih imajo komunisti v naslednjem obdobju, ampak so tudi odgovor mnogim. Tako tistim, ki menijo, da ZK ni več sposobna »obvladovati« da-

¹ VIII. kongres ZKJ, str. 30, ČZP Komunist, Ljubljana, december 1964.

² VIII. kongres ZKJ, str. 31, ČZP Komunist, Ljubljana, december 1964.

našnjih procesov, kot onim, ki dvomijo, da je za nas edino sprejemljiva odločitev: nadaljnje razvijanje samoupravljanja in neposredne socialistične demokracije. Tistim pa, ki ne vidijo ali nočejo videti, da gredo zasluge za rezultate, ki smo jih že dosegli pri razvijanju socialističnih družbenoekonomskih odnosov, predvsem ZK, tistim, ki se še niso prepričali o tem, da je prav ZK bila pobudnik procesov decentralizacije upravljanja z družbenimi sredstvi za proizvodnjo, da je vseskozi dosledno usmerjena v razvijanje neposredne socialistične demokracije in da s takimi svojimi pobudami in usmeritvijo sproža in usmerja globoke družbenoekonomske spremembe, katerih značilnost je, poleg drugega, da so se utrdili in razvili proizvodni odnosi na principu delavskega samoupravljanja in delitve dohodka po delu (kar vse je že dobilo svoj pravni izraz v novi ustavi), je dal kongres prepričljivo gradivo, ki dokaj zgovorno dokazuje, da je ZK tudi zdaj sposobna ne samo usmerjati začete družbene procese in vplivati nanje, ampak da je sposobna tem procesom dati tudi novih pobud.

Niti objektivne težave niti naše subjektivne slabosti, razne deformacije, pačenja osnovnih idejnih izhodišč našega družbenega razvoja nimajo tolikšne moči, da bi omajale ali zameglile tako družbeno orientacijo ZK. In dejstvo, da je VIII. kongres ZK J obračunal s takimi in podobnimi pojavi, je samo dokaz doslednosti taki orientaciji in dokaz, da ZK le ni tako »do kraja zbirokratizirana«, kot to nekateri menijo. Tudi to, da komunisti nismo vedno dovolj hitro analizirali razne pojave in nanje reagirali, bodisi zaradi naše nesposobnosti ali zaradi naše »nezainteresiranosti«, na kongresu ni bilo povedano med vrsticami. Toda ZK ne išče krivcev oziroma vzrokov izven svoje organizacije, kot jih iščejo nekateri kritiki naše družbene prakse, krivcev za vse slabosti in težave v ZK oziroma komunistih. Tako ne delamo zato, da bi nas javnost imela »za samokritike«, ampak predvsem zato, da bi tisto, kar je praksa označila kot slabost, pomanjkljivost ali nevzdržnost v metodah našega družbenopolitičnega dela, čim hitreje odpravili. Slabosti oz. pomanjkljivosti v našem idejno-političnem delu na področju razvijanja samoupravljanja in neposredne socialistične demokracije res ni malo, niti niso tako majhne, da bi jih mogli odpraviti kar tako mimogrede, brez temeljitih analiz vzrokov, zaradi katerih so se pokazale.

Ko govorimo o pomanjkljivostih v našem delovanju, s tem ne mislimo soglašati z mnenjem, da je organizacija ZK kot celota stagnirala oziroma da je s svojim načinom delovanja postala zaviralen faktor pri razvijanju demokratičnih

odnosov. Predvsem menim, da je zgrešeno postavljati vprašanje tako: ali je ZK stagnirala ali ne, ali je zaviralen faktor ali ne. Taka dispozicija vprašanja dopušča oba odgovora, pozitivnega ali negativnega. Odgovor je skoraj neizbežno odvisen od politične motiviranosti, kako se postavlja to vprašanje. Spričo tega bo tako tisti, ki išče odgovor na to vprašanje, zato da bi favoriziral vodilno vlogo ZK, opisoval naprednost njenih stališč, itd. lahko našel dokaze, dejstva, materiale, kot jih more najti tisti, ki išče odgovor za to, da bi zmanjšal pomen in vlogo ZK oziroma diskvalificiral njena družbena prizadevanja. Pri vsem gre za to, ali ocenjujemo pomen in naprednost kake organizacije po njeni splošni družbeni orientaciji in njenih družbenih tendencah, ali po posamičnih primerih, ki se pojavljajo v okviru splošne orientacije kot deformacija.

Dejstvo, da je ZK sprožila procese, ki spreminjajo v temeljih družbenoekonomsko in politično strukturo naše družbe je pogojilo nove družbene naloge ZK, drugačen način obravnavanja in zmanjševanje družbenih vprašanj. Zato splošne družbene spremembe niso vplivale samo na drugačen družben položaj ZK, ampak so sočasno narekovale tudi višjo kvaliteto družbenega in idejnopolitičnega delovanja slehernega njenega člana.

To pa pomeni, povedano malce poenostavljeno, da se je z razvojem samoupravljanja postavljalo dvoje med seboj tesno povezanih vprašanj, in sicer odnos ZK do samoupravljanja in vprašanje, kako delati, kako organizirati notranje življenje organizacije, v kateri naj bi si komunisti pridobivali znanje in potrebne navade za samostojno in demokratično ravnanje v družbenem življenju.

Osnovna idejna izhodišča teh vprašanj in tudi načelni odgovori so dani v programu ZK J in drugem gradivu vodstev ZK J, zlasti pa sta podrobno obravnavala mesto in vlogo komunistov v samoupravnih odnosih II. in III. plenum CK ZKS. Zato ne gre za razglabljanje o principih, na katerih deluje danes ZK, ampak gre predvsem za to, da poizkušamo ugotoviti, koliko se po sprejetih principih ravnamo v svojem vsakodnevnem družbenem delu. Gre za to, koliko se nam je posrečilo izboljšati kakovost političnega dela, ne samo organizacij kot celote, ampak tudi slehernega njenega člana. Gre zlasti za to, koliko se nam je posrečilo, da vsak posamezni član ZK v okviru samoupravnih organov samostojno in ustvarjalno uresničuje skupno sprejeta načelna stališča in se v okviru teh organov zavzema za demokratično reševanje problemov v njegovi okolici. Zdi se, da je prav tu idejnopolitično

delo komunistov najmanj popolno. To pomeni, da je vprašanje predvsem v tem, ali smo si komunisti dovolj hitro razvijali vse tiste kvalitete, ki so nam potrebne, da bi tudi v novo nastali družbeni situaciji mogli delovati ustvarjalno. Torej je poudarek na ustvarjalnem delovanju posameznega komunista in ne več na organizaciji kot celoti.

Preusmeritev v načinu dela komunistov se v poglavitnem ujema s prehodom od centralističnega administrativnega upravljanja na sistem delavskega in družbenega samoupravljanja s čimer se je sprostilo ogromno ljudskih pobud, naprednih in nazadnjaških.

Zato sta afirmacija in razvoj samoupravljanja narekovala nujnost marksistične analize družbenih pojavov v teh procesih in na teh spoznanjih novih pobud za nenehno bogatenje vsebine delavskega samoupravljanja. To je praktično pomenilo, da je bil z razvojem samoupravljanja sleherni komunist postavljen v položaj, v katerem ni več dobival smernic in konkretnih rešitev od vodstev svoje organizacije, ampak je moral na podlagi splošnih načelnih stališč sam najti konkretne rešitve v vsaki posamezni situaciji; v tem položaju komunista ni šlo samo za njegovo aktivnost, ampak je šlo za to, koliko bo s svojim delovanjem aktiviral širši krog delovnih ljudi. Zato so morali organizacije in komunisti spremeniti metode svojega dela, poznati pa so morali ne samo splošne orientacije oziroma »linije«, ampak tudi družbeno okolje, v katerem so neposredno delovali.

Nedvomno je bilo nujno, da so v prvem obdobju razvijanja samoupravnega sistema posvetili komunisti večino svoje pozornosti sami afirmaciji sistema. In nesporno je dejstvo, da se je ZK to v celoti posrečilo, in to kljub težavam, ki so spremljale naš socialistični razvoj, od materialnih do onih, ki so izhajale iz takrat še ne razvite samoupravne zavesti širših množic.

Kakor hitro pa smo na tem področju prebrodili začetne težave, so družbene naloge komunistov dobile nove obsežne in zapletene dimenzije, ki jih je bilo treba spoznati in dojeti v vsej njihovi vzročni povezanosti.

Spričo pomena nalog ZK v pogojih razvijanja neposredne demokracije je bilo treba v tem obdobju podpirati demokratizacijo odnosov v dveh smereh: znotraj ZK in na splošnih družbenih relacijah.

Z izhodišča, da je ZK integralni, sestavni del samoupravnega sistema, in z izhodišča, da je razvitost demokratičnih odnosov znotraj organizacije ZK pogoj za demokratično ravnanje komunistov v družbenem življenju, potem nas soraz-

merno slabo razvite metode dela samoupravnih organov in ponekod njihova siromašna vsebina opozarjata na enostransko in pomanjkljivo dojeti družbeni smisel prisotnosti članov ZK v teh organih. Taka ugotovitev postavlja na dnevni red vprašanje, ali se je proces demokratizacije odnosov znotraj ZK ujema s tempom demokratizacije odnosov v družbi kot celoti, ali pa je ta proces začel zaostajati, kar je na določeni stopnji zmanjšalo intenzivnost poglobljanja samoupravnih odnosov.

Čeprav je res, da so tako, kot je ZK (gledano v celoti) vplivala na smer družbenega razvoja, na formiranje socialističnih svobodnejših odnosov med ljudmi, vplivali ta razvoj in novi družbeni odnosi na odnose znotraj organizacij ZK, se vendarle zdi, da gre zdaj za zaostajanje procesov »demokratizacije« in za sproščanje starih meril in kriterijev pri vrednotenju političnega dela v organizacijah ZK.

To v bistvu pomeni prepočasno dojetje in spoznavanje nove vloge ZK. To pa ni opaziti samo v delu samih organizacij ZK, v izboru in načinih obravnavanja družbene problematike, ampak se to po svoje kaže tudi v metodi dela samoupravnih organov. V čem? Predvsem v vsebini odnosa predstavniških organov do volivcev, samoupravnih organov do članov kolektiva oziroma občanov.

Ko se zavzemamo za to, da v organizacijah ZK ne bi sklepali o vprašanih splošnega pomena, npr. za kolektiv ali komuno, ampak da bi vsa pomembnejša vprašanja obravnavali širše, na javnih tribunah, se hkrati zavzemamo za to, da bi delovni človek res sam odločal o vseh zadevah, da bi sam, brez posrednikov in tolmačev svojih interesov vplival na sklepe samoupravnih organov.

Res, samoupravni sistem je vpeljan in izven njega se vse manj odloča in sklepa. To ni problem. Na sedanji stopnji razvoja samoupravnosti je čedalje pomembnejše, kakšen je resničen vpliv proizvajalca, na primer, na politiko DS ali občana na politiko občine in preko nje na širše teritorialne skupnosti. Načelno more res sleherni delovni človek neposredno ali posredno sodelovati pri oblikovanju politike, reševanju in odločanju o posameznih vprašanih. Njegov resnični vpliv pa je odvisen predvsem od tega, koliko pozna vprašanje, o katerem naj bi odločal, drugič, od njegove zavesti, da je kot član kolektiva oziroma družbene skupnosti dolžan po svojih sposobnostih pripomoči k reševanju skupnih in seveda tudi svojih problemov, tretjič, od tega, če ga sploh kaj vprašamo, in ne nazadnje, če ga poslušamo in upoštevamo. Seveda je vse to odvisno drugo od drugega. Če bo človek poznal

stvari, bo hotel in želel prispevati svoj delež k skupnim prizadevanjem. Hotel in želel pa bo, če bo imel občutek, da njegovo mnenje poslušamo in upoštevamo.

V praksi se čestokrat srečujemo z mnenjem, da neposredni proizvajalci nimajo dovolj družbenoekonomskega znanja, da ne poznajo problematike celotnega podjetja in da zato ne morejo »učinkoviteje« sodelovati pri upravljanju podjetja. Konsekvenca takega mnenja je največkrat poziv, da je treba več skrbi posvetiti družbenemu izobraževanju proizvajalcev. Vse to je res in družbenoekonomsko znanje je eden izmed najnujnih pogojev za to, da bo človek trdnější v svojih razmišljanjih, da bo realno ocenjeval dane situacije in usklajeval svoje želje z objektivnimi možnostmi. Najbrž pa ni povsem res, da si pridobivamo znanje, da razvijamo družbeno odgovornost itd. samo v šolah, na seminarjih, predavanjih. Čeprav so taka mnenja čestokrat izražena dobronamerno in v »obrambo« splošnih družbenih interesov, pa v svojem bistvu vendar ne pomenijo nič drugega kot nezaupnico delovnemu človeku.

Čeprav organizirane oblike družbenega izobraževanja lahko veliko pripomorejo h kvalificiranju upravljavcev, se ne bi smeli zanašati samo nanje. Poleg tega, da tudi ta naša prizadevanja niso vedno dovolj vztrajna, zanemarjamo ali pa celo podcenjujemo vrednost vsakodnevne prakse proizvajalcev-upravljavcev. Podcenjujemo jo takrat, ko že vnaprej domnevamo, da delavec pozna le svoje ožje delovno področje in da zato ne more razumeti kompleksnosti določenega problema v podjetju kot celoti. Zato mu je treba rešitev predlagati in po možnosti tako argumentirati, da ne bo imel kaj razmišljati, primerjati itd., skratka tako, da se bo odločil za predlagano rešitev; podcenjujemo jo takrat, ko ga s sklepi DS, UO seznanjamo na oglasnih deskah in s tovarniškimi časopisi, ne da bi ga vprašali, kaj sodi o njih; podcenjujemo jo takrat, ko namesto, da bi razvijali odgovornost članov DS nasproti kolektivu, odpiramo delovna mesta za »tajnike oziroma sekretarje delavskega samoupravljanja« itd.

Nedvomno je tu še vse preveč formalizma in improviziranega samoupravljanja. Navsezadnje ne pridobimo kdo ve kako veliko, če sklepa in odloča DS in ne osnovna organizacija ali občinska skupščina in ne občinski komite. Kajti, če ni stika med samoupravnimi organi in proizvajalci oziroma občani, če ni medsebojnega upoštevanja in spoštovanja, če ni zagotovljen vpliv, kot temu pravimo, tudi »odspodaj navzgor«, potem praktično sklepa in odloča ožji krog ljudi neodvisno od večine.

Da, v večini primerov bo dokončno odločil predstaviški samoupravni organ, toda ob upoštevanju interesov, predlogov in nasvetov samoupravljalcev. Če naj imajo naši družbeni dogovori to podlago, potem je treba interesom in predlogom ljudi prisluhniti, jih spoznati in upoštevati. Zato pa se je *treba* obrniti k človeku že prej, ne samo takrat, ko je treba za to ali ono glasovati. Zato pa je *potrebno*, da predvsem komunisti v samoupravnih organih že danes vedo, kaj bo jutri za kolektiv aktualno.

Te vrste problemov nismo spoznali danes. O njih razpravljamo že dalj časa in tudi v predkongresnih razpravah so jim marsikje posvetili največ pozornosti. Toda zdi se, da na podlagi spoznanja o nujnosti nadaljnjega poglobljanja in razvijanja demokratičnih načinov odločanja o skupnih vprašanjih, še nismo izvedli dovolj tudi praktičnih sklepov. Predvsem mislim, da si v zvezi s temi problemi še nismo do kraja pojasnili (dougeli) vlogo in naloge člana ZK v samoupravnih mehanizmih in vodstvih družbenopolitičnih organizacij. Natančneje, nismo še dovolj jasno opredelili, v čem vse je družbena odgovornost članov samoupravnih organov — komunistov.

Pravim »v čem vse«. Kajti naloge, dolžnosti in pravice organov samoupravljanja ter njihovih članov so določene z ustavo in statuti. Te določbe veljajo za vse enako, za člane ZK in nečlane. Ali imajo komunisti hkrati s temi še kakšne posebne obveznosti? Če samoupravni organi ne posebej vseh samoupravnih pravic individua in če si zares prizadevamo, »da upravljanje ljudi« zamenjamo z »upravljanjem stvari«, potem je za komuniste posebej podčrtana obveznost, da se zavzame za tak način dela samoupravnih organov in za razvijanje vseh tistih kvalitet in družbenih norm (za javnost dela, kritiko, toleranco drugih mnenj, za upoštevanje interesov ljudi itd.), ki zagotavljajo demokratičnost pri odločanju o skupnih zadevah. To pomeni dvoje: realizacijo svojih samoupravnih pravic in ustvarjanje pogojev za realizacijo samoupravnih pravic vseh.

Zato bi moralo vsakdanje delo komunistov temeljiti na odgovoru na vprašanje: kateri so tisti nujni objektivni in subjektivni pogoji, v katerih se bo delovni človek družbeno angažiral, postal kreator politike, in v katerih bo resnično soodločal, realiziral svoje pravice in tako postajal družbeno odgovoren.

Ali, gledano iz drugega zornega kota, uspešnost ali neuspešnost družbene aktivnosti komunistov naj bi ne merili in vrednotili samo s tem, koliko so oni sami družbeno angažirani,

do kakšnih rešitev so se dokopali znotraj organizacij ZK, ampak bi to morali meriti vse bolj s tem, koliko so s svojo družbeno aktivnostjo pripomogli k večji družbeni angažiranosti delovnih ljudi, meriti bi jo bilo treba s tem, koliko so s svojo prisotnostjo, svojim znanjem, poznavanjem zakonitosti in poti družbenega razvoja, uspešno usmerjali pobude ljudi. Meriti bi jo morali s tem, ali uspešno odstranjujejo vse tiste objektivne in subjektivne ovire, ki danes še onemogočajo dosledno uveljavljanje ustavnih načel.

K taki obravnavi razvijanja demokratičnosti v samoupravni družbi (čeprav to morda ni najbolj racionalno) navajajo nekatere analize dela samoupravnih institucij. Iz teh človek nehote dobi vtis, da »politična mentaliteta«, ki jo preganjamo iz dela organizacij ZK (prakticističen način dela, formalizem, enostransko lotevanje problemov, tehnokratizem, zanemarjanje in neupoštevanje javnega mnenja itd.), prehaja v delo samoupravnih organizmov. Če ob tem upoštevamo, da skoraj ni DS, OU, skupščine itd., kjer ne bi bili člani tudi komunisti, se pač moramo vprašati, kako oziroma v čem še nismo dojeli nove vloge in nalog komunistov.

Tudi o tem je bilo že mnogo govora. Toda več o tem, ali so komunisti aktivni in koliko jih je, manj pa o tem, kakšne kvalitete je ta aktivnost.

V nekaterih osnovnih organizacijah vodijo celo neke vrste evidenco o številu funkcij in zadolžitvah, ki jih imajo komunisti. To ni slabo. Ni pa povsem v duhu časa, da na podlagi takih evidenc ugotavljamo, da je toliko komunistov v delavskem svetu, upravnem odboru ali drugih forumih, toliko in toliko pa ni nikjer vključenih in torej niso aktivni. Ta del članstva tudi največkrat ocenimo z nizkim idejnim nivojem.

Vprašanje zase je, da vidimo vzroke za neaktivnost enega dela članstva ZK največkrat samo v njegovem nizkem idejnem nivoju in nezainteresiranosti.

Če bi merili in vrednotili delo in aktivnost komunistov samo po funkcijah, bi to ne pomenilo drugega, kot da ne spoštujemo statutarnih obveznosti, da vsak član aktivno sodeluje pri formiranju stališč oziroma politike ne samo v Zvezi, ampak v javnem življenju nasploh. Ali ne pomeni pasivnost dela članstva v procesu oblikovanja stališč in sklepov tudi odvrčanje odgovornosti za njihovo realizacijo. Navsezadnje, ali se v tem ne izraža miselnost »vladanega in vladajočega?« In, ali pojmovanje, da, »če nisem funkcionar, če nisem na vodilnem položaju, ne morem kaj več prispevati k reševanju stvari«, ali to ne pomeni, da se sam nisem pripravljen prizadevati niti takrat, ko se dogovarjamo, niti takrat, ko dogo-

vore uresničujemo. Navidezno taka psihologija ne vpliva kdo ve kako na splošno razpoloženje. Na videz, kajti sicer se z njo srečujemo takrat, ko v organizacijah ZK ugotavljamo, ali smo sklepe izvršili ali ne. Srečujemo jo izven ZK v tistih kritikah, ki samo kažejo, kaj je pri nas slabega, pri tem pa ne povedo, kako ravnati in kako delati, da bo dobro, drugače in boljše.

Družbena angažiranost in družbena zavzetost komunistov oziroma občanov ne more biti pogojena z vnaprej določenim nivojem zavesti, ker se ta zavest razvija v njihovi družbeni aktivnosti.

Če bi temeljito analizirali delo in odnose znotraj osnovnih organizacij ter odnose vodstev ZK-članstvo, bi morali ugotoviti, da šestokrat neopravičeno naslavljamo na vse članstvo razne kritike o slabem delu, npr. samoupravnih organov, o pretiranem investiranju, strpnosti do negativnih pojavov itd. Na koncu vsake kritike je pribito, da moramo biti komunisti v aktivnem odnosu do družbenih pojavov, da moramo s svojim načinom delovanja zagotavljati razvoj socialističnih odnosov itd. Zelo malo pa smo storili za to, da bi člani ZK najprej v svoji organizaciji spoznali demokratičen način dela. Kaj smo storili, da bi ga »prisilili« *k razmišljanju o problemih njegovega širšega in ožjega okolja. Bore malo. Kajti največkrat dobi članstvo stališče ali predlog sekretariata oziroma komiteja, ki sta že do kraja izdelana. Če spoštuje principe demokratičnega centralizma (pri tem je treba odmisлити pravico, ki je sestavni del tega principa, to je, da sodeluje pri oblikovanju stališča), potem je to zanj samo še naloga, ki bi jo moral disciplinirano izvrševati. Vendar pa se trudimo, da bi komunisti bili sredi dogajanj. Zato sklicujemo aktivne komunistov na vseh nivojih ter nanje vabimo predvsem »vodilne« *kadre itd. Premalokrat pa se vprašamo, kako prisotni na raznih aktivnih in posvetovanjih komunicirajo s tistimi, ki na teh posvetovanjih niso bili navzoči.**

V danem trenutku je bilo nujno, da so se komunisti v celoti posvetili problemom svojega najožjega okolja, podjetja, ustanove, šole, terena. Toda razvoj samoupravljanja že terjá, da se komunisti pojavijo v vlogi razreševalca nasprotij, ki se kažejo npr. med komuno in posamezno delovno organizacijo, med delovnimi organizacijami, med posameznimi vejami dejavnosti itd. Ne samo, da se reševanju te vrste problemov premalo posvečamo, ampak jih včasih celo sami povzročamo, in to največkrat v obrambi samoupravnih organov, oziroma njihove pravice do suverenega odločanja. Tako v želji, da bi s svojo aktivnostjo zaščitili samostojnost in pravice samo-

upravnih organov, čestokrat ne spoštujemo taistih pravic samoupravnih organov v drugi delovni organizaciji.

Zaradi prezaposlenosti komunistov s problemi svojega najožjega okolja in nezadostnega dojetja kompleksnosti družbene vsebine pri razvoju samoupravne družbe srečujemo v vrstah ZK več vrst slabosti in idejnih nejasnosti.

Med temi ni na zadnjem mestu ločevanje naših prizadevanj in nalog na področje urejanja materialnih vprašanj na eni in na naloge na področju razvijanja samoupravljanja oz. socialističnih družbenih odnosov na drugi strani, zaradi česar se nujno ali ukvarjamo izključno z materialnimi vprašanji in ne vidimo pri tem odnosov med ljudmi ali pa se ukvarjamo z odnosi med ljudmi in ne vidimo, da ti izhajajo iz njihovega materialnega položaja in da jih le-ta pogojuje. Tako pojmovanje nalog v našem splošnem družbenem razvoju nam čestokrat otežuje jasnejše spoznavanje sedanje osnovne družbene naloge komunistov, naloge, ki jo je tov. Kardelj v svojem referatu na VIII. kongresu opisal takole:

»... Ni najvažnejša naloga komunistov, da bodo sami — kolikor niso po poklicu ali delovnem mestu — investitorji, zidarji, kmetovalci, gospodarski strokovnjaki itd., marveč, da bodo nosilci takega vsestranskega družbenega napredka na področju odnosov med ljudmi in v sistemu upravljanja stvari, ki bo spodbuda za celotno družbo, tj. ki bo usposabljal in materialno ter moralno stimuliral same delovne ljudi v okvirih samoupravljanja, da bodo dobri investitorji, dobri gradbeniki, dobri gospodarski strokovnjaki ipd.«³

CVETKA ZNIDARŠIČ

Materialni položaj občin

Od formiranja sedanjih občin v letu 1955 kot temeljnih družbenoekonomskih in političnih skupnosti je vsako leto vedno bolj pereče vprašanje materialnih sredstev oziroma zahteva po ugodnejši delitvi družbenih sredstev v korist občine. To tembolj glede na njene družbene funkcije, ki so po kvaliteti in po obsegu v zadnjih letih znatno večje in družbeno pomembnejše, kot so jih imele občine v prejšnjem obdobju, zlasti po sprejetju nove ustave.

³ VIII. kongres ZKJ, str. 70, ČZP Komunist, Ljubljana, decembra 1964.

Menim, da je prav, da navedem nekaj podatkov o naši občini: občina Kamnik meri 29.000 ha in ima 20.516 prebivalcev, od katerih je v rednem delovnem razmerju 7500 delavcev, od tega v gospodarstvu 5852. Po svoji velikosti sodi med srednje velike občine, po gospodarski moči pa med razvite občine v SR Sloveniji.

Leta 1961 je znašal družbeni bruto proizvod 15.196 milijonov dinarjev, narodni dohodek na prebivalca pa 588.690 dinarjev. Leta 1964 se je povečal družbeni bruto proizvod že na 24.055 milijonov, narodni dohodek na prebivalca pa na 553.100 dinarjev.

91. člen ustave SR Slovenije v drugem odstavku zavezuje občine z določilom:

»Občina mora s svojimi sredstvi v prvi vrsti zagotoviti izvrševanje svojih, z ustavo in zakoni določenih temeljnih nalog.«

V zvezi s tem določilom nastane več vprašanj, na vsako od teh je mogoč različen odgovor.

Temeljne naloge občine, katerih izpolnjevanje mora leta zagotoviti, so v zadnjih letih postale zelo širok pojem. Širok predvsem zato, ker velja načelo, da se vse zadeve, ki neposredno zadevajo občana, urejajo in rešujejo v občini. Te naloge obsegajo poleg drugih tudi za občana najobčutljivejše, kot izobraževanje in vzgojo, kulturo in prosveto, telesno vzgojo, zdravstvo, socialno varstvo, stanovanjsko izgradnjo in komunalno dejavnost. Izpolnjevanje teh nalog je odvisno predvsem od sredstev, ki jih občina ima. Samostojnost občine, da razpolaga s svojimi sredstvi, pa je bolj ali manj relativna.

Z zakonom o proračunih in financiranju samostojnih zavodov (Uradni list FLRJ št. 52-847/59) je bilo določeno, da gre občini najmanj 29% vseh skupnih dohodkov njenega območja, z možnostjo, da se lahko določi občinam z zakonom republike kot njihov delež tudi višji enotni odstotek skupnih dohodkov z njihovega območja. To zakonsko določilo pa je bilo realizirano tako, da je republika z zakonom določila udeležbo okrajev, okraji pa so določili višino udeležbe občin in seve pri tem upoštevali zlasti svoje potrebe.

Skupna proračunska sredstva občine Kamnik so znašala brez 10% izvirnega priliva družbenemu skladu za šolstvo občine (tabela na naslednji strani):

Iz pregleda ugotovimo, da so se skupni proračunski dohodki v občini, pri katerih sta udeleženi poleg občine tudi republika in federacija povečali leta 1964 v primeri z letom

v 000 din

Leto	Skupni dohodki, realizirani v občini	Indeks	Skupni dohodki občinskega proračuna	Indeks
1961	874.020	100	348.007	100
1962	1.048.790	119,9	520.158	149,4
1963	1.216.452	139,1	566.114	162,6
plan 1964	1.452.761	166,2	649.205	186,5

1961 za 66,2%, skupni dohodki občinskega proračuna pa za 86,5%. Ta pregled pa bi bil varljiv, če ne bi hkrati prikazali, kolikšna je bila udeležba občine v navedenih letih pri skupnih deljivih dohodkih.

v 000 din

Leto	Skupni deljivi dohodki v občini	Udeležba občine		Indeks
		%	din	
1961	685.331	37	235.273	100
1962	796.348	43	314.195	133,5
1963	930.271	40	340.903	144,8
plan 1964	1.059.420	38,5	371.755	158,0

Podatki očitno kažejo, da se je udeležba občine pri skupnih deljivih dohodkih zvišala leta 1962 : 1961 za 6% in se leta 1963 znižala v primeri s prejšnjim letom za 3%, tako da je bila leta 1964 le za 1,5% večja kot leta 1961. Kljub očitno povečanim nalogam, katerih izpolnjevanje terja od občine tudi ustrezna sredstva, pa je morala občina od teh obvezno prispevati še določen odstotek v medobčinske sklade.

Zato se upravičeno zastavlja vprašanje, ali je spričo takšnega položaja občina mogla zadovoljivo financirati z ustavo določene obveznosti ali ne. Zagotovo moremo trditi, da ne.

Za kritje najnujnejših potreb je občina izkoristila v mejah možnosti vse, da si je zagotovila dodatna sredstva. Zato so bili zelo pomembni posebni dohodki, realizirani na podlagi predpisov, ki jih je sprejel vsako leto občinski ljudski odbor oziroma občinska skupščina v mejah predpisov in političnih razmer z dodatnimi davščinami občanov (dopolnilni proračunski prispevek, občinska doklada od kmetijstva, občinska

doklada od ostalih poklicev, občinski prometni davek od proizvodnje in storitev, od alkoholnih pijač, prodaje na drobno, davek na tujo delovno silo in drugi).

Ti dohodki so znašali:

	1961	1962	1963	plan 1964
v 000 din	112.734	205.963	225.211	277.344
Indeks	100	182,7	199,8	246,0

Podatki dovolj zgovorno potrjujejo, da si je morala občina zagotoviti leta 1964 že 50% lastnih dohodkov in da so ti dohodki narasli v letu 1964:1961 že za 146%.

V zadnjem obdobju razpravljamo o tem, da je nujno izboljšati osebni in družbeni standard. Pri tem je bilo ne malo kritike tudi na račun občin, predvsem zaradi visokih davščin, ki so jih predpisovale občanom. Zakaj je tudi občina Kamnik med tistimi, ki je v teh letih skoraj — kolikor se je le dalo — predpisala vse davščine, ki neposredno prizadevajo občane? Preprosto zato, ker je z odstotkom udeležbe pri skupnih deljivih dohodkih prišla v tak položaj, da ne bi mogla kriti niti najnujnejših izdatkov, kot so izdatki za šolstvo, upravo in sodstvo, da drugih nalog, ki jih ima in jih mora financirati (socialno varstvo, zdravstvena zaščita, komunalna dejavnost in drugo) niti ne omenjamo.

To ugotovitev nam bo najbolje ilustriralo nekaj podatkov o proračunskih izdatkih. Ker pa ima občina tudi sklade, so njihovi izdatki zaradi njihovih dohodkov, ki so odvisni od proračunskih dohodkov, upoštevani v posameznih vrstah izdatkov. Izjema je le družbeni sklad za šolstvo občine. Gibanje njegovih dohodkov bomo prikazali posebej. (Glej tabelo na naslednji strani!)

Iz pregleda lahko ugotovimo, da izdatki vseh delov proračuna vsako leto absolutno naraščajo. Naj navedemo le najpomembnejše izdatke, kot so: izdatki za predvojaško vzgojo in civilno zaščito, prevoz učencev, povečanje socialnih podpor od povprečno 2000 dinarjev na 6000 dinarjev na mesec, povečanje oskrbnin v raznih domovih, izplačevanje priznavalnin udeležencem NOV, zdravstvena preventiva, uvedeni obvezni prispevek skladu za zdravstveno zavarovanje kmetov, izdatki za varnost prometa, povečanje osebnih dohodkov in prevzem financiranja sodišča ter splošno povečanje cen in podražitev komunalnih storitev. Iz podobnih razlogov so se povečale tudi dotacije samostojnim zavodom. Občina je morala prevzeti tudi financiranje medobčinskih organizacij

v 000 din

Vrsta izdatkov	1961	Plan 1964
Prosveta in kultura	7.022	16.990
Socialno varstvo	18.504	26.738
Zdravstvena zaščita	9.535	25.762
Državna uprava	86.408	141.846
Komunalna dejavnost	17.106	41.965
Dotacije:		
— finančno samostojnim zavodom	16.832	17.350
— skladom	110.640	5.000
(opomba: Leta 1961 so vsi skladi prejeli dotacijo. Leta 1964 so bili udeleženi v % pri deljivih dohodkih občine in je le družbeni sklad za šolstvo poleg te udeležbe dobil še dotacijo).		
— družbenim organizacijam	22.874	36.054
Obveznosti iz posojil	37.689	78.384
Proračunska rezerva in neporavnane obveznosti iz prejšnjega leta	435	20.261

(javno tožilstvo ipd.) ter financiranje družbenopolitičnih organizacij občine itd.

Omenil sem že, da so bile obveznosti občine čedalje večje, da pa so nepravilni instrumenti vsako leto vztrajno zmanjševali dohodke občin in jih potiskali v težaven položaj. Naj omenim le nekaj problemov, ki so posledice takšnega stanja. Zanimarili smo za družbo najpomembnejše in na sedanji stopnji družbenopolitične zavesti delikatno področje— šolstvo. V naši občini je končalo v šolskem letu 1960/61 osemletko 45% učencev, 61/62 44%, 62/63 pa 46% učencev.

Kje so razlogi? Nezadostna kapaciteta, velika oddaljenost do osemletk, slabi uspehi pri kombiniranem pouku (sedaj je že odpravljen), slabša kakovost pouka tudi zaradi dolgotrajne šolske reforme, ki jo spričo takšnega materialnega položaja šol in premajhnih kapacitet počasi izvajamo. Na delo v šolstvu so prav gotovo negativno vplivali majhni osebni dohodki učnega kadra. Ta nesorazmerja prejemkov v družbenih službah v nasprotju z gospodarstvom še niso odpravljena in tudi v naslednjem letu tega vprašanja najbrž ne bomo popolnoma rešili.

Menim, da ni bilo načelno prav, da je bilo financiranje šolstva odvisno od gospodarske moči občine, saj vemo, da

občina v preteklosti ni nikdar dobila ustreznega ekvivalenta sredstev iz gospodarstva.

Združevanje sredstev na prostovoljni podlagi oziroma računanje na široko razumevanje gospodarstva, kar zadeva prispevke za te in podobne namene, pa ni bilo tako uspešno, saj imamo že večletne izkušnje. Rešitev je v delitvi narodnega dohodka in tudi v delitvi med političnoteritorialnimi enotami.

Z rešitvijo materialnih vprašanj na področju družbenih služb bi začeli ustrezno našemu družbenopolitičnemu sistemu in njegovim temeljem obravnavati kvaliteto dela in vzgojo mladih ljudi. To opazamo tudi v naših šolskih zavodih. Temu problemu moramo enakopravno posvečati prav toliko pozornosti kot materialnim vprašanjem.

Mnoge nerešene pereče probleme na področju družbenega standarda je bila občina primorana v zadnjih letih reševati z najemanjem kratkoročnih in drugih posojil.

Obveznosti iz posojil so se predvsem povečale leta 1964.

Razčlenitev le-teh nam da naslednjo sliko:

v 000 din	1961	Indeks	1962	Indeks	1963	Indeks	1964	Indeks
Šolstvo	10,715	100	13,715	133,2	21.053	204	36.609	355,8
ostale inv.								
družb. stand.	3,043	100	12,124	398,4	6.263	205,8	41.275	1.356,4
Skupaj	13,332	100	25,839	193,8	27.317	204,8	77.894	584,7

Iz tega je mogoče ugotoviti, da anuitete močno naraščajo. Občina Kamnik bo potrebovala v naslednjih petih letih pri sedanjih cenah povprečno vsako leto 350 milijonov dinarjev za ureditev šolskih prostorov, saj je nujno potrebno zgraditi nove šole v Komendi, Vranji peči, Tunjicah, Duplici ter razširiti šolo v Stranjah in v Šmartnem, ker so šolska poslopja dotrajana. Anuitete za ostale negospodarske investicije odplačujejo za dijaški dom, stanovanja, ki jih je občina gradila oziroma kupila za potrebe družbenih služb, uprave in borcev NOV, ter za gradnjo zdravstvenega doma v Kamniku.

Od skupnih proračunskih sredstev je občina namenila za osebne in materialne izdatke šol in gimnazije družbenemu skladu za šolstvo občine:

v 000 din							
1961	Indeks	1962	Indeks	1963	Indeks	1964	Indeks
135.147	100	149.908	110,9	175.571	129,9	225.412	166,7

S temi sredstvi je občina krila le najnujnejše potrebe. V teh letih so ostali nerešeni osebni dohodki učnega osebja; materialni izdatki na enega učenca znašajo leta 1964 le 6000 dinarjev, amortizacija šolskih zgradb pa se sploh ne obračunava.

Že tako in tako nezadostna občinska sredstva so se v teh letih zmanjšala še z obveznostmi do medobčinskega sklada za strokovno šolstvo in do medobčinskega sklada za negospodarske investicije (letos do medobčinskega sklada za ceste).

Te obveznosti so znašale:

	1962	1963	v 000 din Plan 1964
1. Medobčinski sklad za strokovno šolstvo	29,194	42,611	53.904
2. Medobčinski sklad za negospodarske investicije	51,168	42,612	—
3. Medobčinski cestni sklad	—	—	—
Skupaj v 000 din	80.362	85.223	89.221

Kot smo že omenili, so se vsako leto še za te obveznosti zmanjšala že tako in tako pičla proračunska sredstva občine. O načinu uporabe teh sredstev je bila javnost premalo informirana.

Po oceni proračunske potrošnje za leto 1964 ugotavljamo, da je skupni primanjkljaj proračunskih dohodkov ca. 71.609.000 dinarjev. Ta primanjkljaj je nastal predvsem zaradi znatno zvišanih izdatkov za zdravstveno zavarovanje kmetov, občutnejšega zvišanja socialnih podpor in zvečanja osebnih dohodkov v šolstvu, v upravi in drugih institucijah, ki se posredno financirajo iz občinskega proračuna, zaradi 100% plačila prevoznih stroškov učencev iz okoliških šol v kamniško osemletko, povečanja štipendij in naposled zaradi večjih anuitet za najeta posojila za gradnjo osnovne šole v Tunjicah, dograditev osemletke v Kamniku, nadaljnje gradnje zdravstvenega doma v Kamniku in nakupa stanovanj za potrebe družbenih služb in borcev NOV. Odprto je tudi še vprašanje obveznosti občine Kamnik leta 1964 v zvezi z gradnjo kliničnih bolnišnic v Ljubljani, in sicer v višini 64 milijonov dinarjev. Ob tem se pa nehote vprašamo, ali so klinične bolnišnice v Ljubljani in njihova gradnja res zadeva samo ljubljanskih občin, saj kot vemo, so klinične bolnišnice največja tovrstna ustanova v republiki, v sklopu katere je tudi medicinska fakulteta, ki vzgaja zdravstveni kader najmanj za vso republiko.

V tako hudem finančnem položaju, ki je vsem znan, priporočajo občinam z resolucijami in drugače, naj zagotovijo večja sredstva za različna področja, kot npr. za: otroško varstvo, šolske mlečne kuhinje, celodnevno bivanje otrok v šoli, telesno vzgojo in drugo. In naposled zahtevajo od občine, naj prevzame tudi nove obveznosti, kot na primer: financiranje poklicne gasilske brigade v Ljubljani in podobnih organizacij.

Od popolne realizacije »Resolucije o smernicah za nadaljnji razvoj gospodarskega sistema«, ki sta jo sprejela po seji dne 16. in 17. maja lani zvezni in gospodarski zbor zvezne skupščine, bo odvisno, kdaj bomo rešili ta pereča vprašanja. Za probleme, ki jih obravnavam na tem področju družbene dejavnosti občine, je pomembno V. poglavje, ki govori o krepitvi materialnega položaja delovnih organizacij, družbenih služb in družbenopolitičnih skupnosti.

Rešitev pa je le v ugodnejši delitvi narodnega dohodka za to področje, ki je zaostalo za gospodarstvom. Rešitev pa naj bi bila taka, da bodo občinski samoupravni mehanizmi lahko tudi materialno izpolnjevali z ustavo naložene dolžnosti.

Tudi neuradno napovedani instrumenti delitve, kot kaže, ne bodo občutneje spremenili delitve v korist občin, čeravno so vse občine po sprejetju ustave pričakovale resnično ugodnejšo delitev. Spodaj navedeni dohodki občine oziroma udeležba posameznih družbenopolitičnih skupnosti na skupnih proračunskih dohodkih v občini kažejo po oceni za leto 1965 naslednje:

Družbenopolitična skupnost	1964 v 000 din	% udeležbe	1965 v 000 din	% udeležbe	Razlika
Zveza	126.349	8,6	165.538	9,4	+0,8
Republika	556.629	38,0	695.438	39,5	+1,5
Občina	781.006	53,4	900.737	51,1	-2,3
Skupaj	1.463.984	100,0	1.761.713	100,0	—
Indeks 1965 : 1964	120,3				

Ta pregled očitno izpričuje, da se bo zvečala udeležba zveze in republike in zmanjšala udeležba občine (upoštevajoč vse vire sredstev) za 2,3%, čeravno se bodo sicer skupna sredstva občine po tem računu povečala za 20,3% v primeri z letom 1964.

Naše kalkulacije kažejo, da s temi sredstvi ne bomo mogli rešiti tistega, za kar nas zavezuje ustava, pa če še tako

skrbno gospodarimo s proračunskimi sredstvi, kajti če je odeja prekratka, je del telesa zmeraj na hladnem. Saj je že ustaljena praksa, da v prid drugih prikrajšamo eno, dve ali več področij. V našem mestu imamo npr. že za ca. 500 milijonov primanjkljaja pri komunalnih objektih (vodovodi, kanalizacija, elektrika), da cest in ulic niti ne omenjam.

Menim, da se v naših debatah preveč oddaljujemo od delitve, ker je to ključno vprašanje, in se zadovoljujemo z ugotovitvami, kakor na primer: da je odnos do družbenih služb proračunsko administrativen, da se preveč investira v komunalne objekte, da ni razumevanja za to področje in se ponavljajo že znane stvari, da je izobrazba pogoj za naš splošen napredek.

□ Bodimo stvarni in priznajmo, da je kampanjščina naša velika slabost, da v planih sicer vse uskladimo, da pa nam vendar zmeraj nekje zmanjka, ker je toliko sprememb v enem gospodarskem letu in zlasti ker cene izredno nihajo. To vse pa ostro občuti prav proračunska potrošnja.

□ Buren gospodarski razvoj sicer prinaša valovanje in inflacijske tendence, vendar bi jih morali zavirati, ne pa sami pospeševati (mislím na investicije, ki nimajo denarnega kritja). Vsak administrativen ukrep obuja spomin na razdobje administrativnega gospodarstva in je tudi delno v nasprotju s težnjami, da se organi upravljanja na vseh področjih razvijajo, saj so le-ti bistveni element našega družbenega sistema.

FRANCE VIDERVOL

Še o političnem šolstvu

Analiza političnih šol, ki jo je opravila Zveza delavskih univerz Slovenije,¹ in številne razprave o usmerjenosti, vsebini in metodiki dela v teh šolah, ki so bile v zadnjem obdobju v naši republiki, kažejo, da je danes potrebna kritična revizija organizacije in metodike dela v političnih šolah, ker so le-te marsikje še utesnjene v tradicionalne šolske oblike in metode dela. Dosedanji dosežki najbolj uspešnih političnih šol, cilji političnega izobraževanja ter dognanja teorije izobraževanja odraslih zanikajo namreč staro, še ne preživelo konceptijo in prakso organizacije vzgojno-izobraževalnega dela, ki se je zadovoljevala z improviziranimi ali splošnimi programi in je v svojem sistemu dela omejevala delo slušateljev na vlogo poslušalcev in učencev.

Pri organizaciji vsake politične šole moramo, kot pri drugih oblikah poglobljenega družbenega izobraževanja, upoštevati vse glavne elemente štirih faz tako imenovanega andragoškega ciklusa: analizo potreb, programiranje, organizacijo izobraževalnega procesa in valorizacijo izobraževanja. Končni uspeh vsake politične šole je odvisen od tega, koliko strokovnega dela so organizatorji vložili v vsako posamezno fazo.

Analiza potreb

Namen političnih šol je usposabljanje družbenopolitične delavce, da bi uspešnejše opravljali svoje družbene funkcije in ustvarjalno reševali naloge, s katerimi se srečujejo pri delu. Ta cilj zahteva načrtno programiranje, ki lahko temelji le na ugotavljanju in kritični analizi razmer in problemov v posamezni komuni ali delovni organizaciji (če je šola v okviru delovne organizacije). Taka analiza pokaže potrebe, ki jih hočemo zadovoljiti z izobraževanjem. Le po taki kritični ana-

¹ Analiza je zajela delo političnih šol v letu 1963/64, ko je bilo v Sloveniji 127 oddelkov večernih političnih šol, 39 oddelkov mladinskih in 37 oddelkov sindikalnih šol.

lizi razmer in potreb lahko določimo posamezni izobraževalni dejavnosti konkretne cilje, naloge ter vsebino. Na sedanji razvojni stopnji družbenopolitičnega in ekonomskega izobraževanja se odmikamo od vsebine, ki bi bila usmerjena zgolj v splošno politično izobraževanje in poučevanje. Potrebe same nas silijo, da damo izobraževalnim oblikam tudi funkcionalni in akcijski značaj. Družbenopolitično in ekonomsko izobraževanje naj reagira na potrebe in probleme in naj prispeva k njihovemu reševanju.²

Analiza stanja v komuni in potreb slušateljev kot političnih delavcev nam edina lahko pojasni, kje naj bo težišče kakega programa. Ugotovljene potrebe nam dajo odgovor na vprašanje, kaj izbrati iz obširne snovi, ki bi bila načelno vsa primerna za to vrsto kadra, kaj predelati poglobljeno, kaj pa le pregledno in informativno. Računati moramo namreč na to, da je čas trajanja političnih šol omejen (v letu 1963/64 so npr. večerne politične šole v naši republici trajale povprečno 81 ur), in na zmogljivost slušateljev. Dosedanja praksa je dokazala, da so uspehi pri družbenopolitičnem in ekonomskem izobraževanju neposredno odvisni od stopnje prilagojenosti programov neposrednim potrebam slušateljev. Kjer so bila težišča dela politične šole aktualna vprašanja danega okolja, in sicer teoretično dovolj osvetljena, so slušatelji najbolj aktivno sodelovali pri delu. Politična vodstva ugotavljajo hitrejše premike in pomembne uspehe ravno pri delu absolventov takih šol.

Programiranje

Analiza potreb je pripravljalna faza programiranja. Programiranje pomeni iskanje najustreznejše vsebine, njeno odbiranje po prioriteti potreb (glede na stopnjo poglobljenosti, obseg in čas obravnave), zahteva pa tudi ne le vsebinsko logično, ampak tudi psihološko metodično oblikovanje vsebine.

---

² Programiranje, temelječe na proučevanju potreb danega okolja, se je pri nas najprej uveljavilo pri družbenoekonomskem izobraževanju proizvajalcev. Za tako usmeritev, ki se zanjo odločno zavzema Zveza delavskih univerz Slovenije že vrsto let (glej npr. *Vestnik ZDLU*, št. 5/1962!), se je odločil že dober del delavskih univerz v naši republici. Težnja po programsko enotnem, iz republiškega centra dirigiranjem družbeno ekonomskem izobraževanju, s katero polemizirata Stane Možina in P. Juren v članku »Kakšno naj bo družbenoekonomsko izobraževanje neposrednih proizvajalcev« v prejšnji številki »Teorije in prakse«, je danes izjema in jo srečamo samo pri nekaterih kadrovske šibkejših delavskih univerzah.

Za sedanje programe političnih šol je značilna kompleksna obravnava družbenopolitičnih in ekonomskih vprašanj, ki opušča nekdanjo togost predmetnega sistema. Problemsko odbiranje vsebine, pri katerem posamezna vprašanja širše osvetlimo z raznih političnih, socioloških, ekonomskih, zgodovinskih in drugih vidikov, zahteva svojevrstno sistematiko, ki jo narekujejo tako snov sama kot tudi cilji šole in didaktična načela.

Ne da bi globlje posegali v načela programiranja, naj omenimo zlasti *načelo aktualnosti*, ki je postalo poglavitno vodilo pri izboru vsebine. Programi političnih šol se zadnja leta bistveno odmikajo od preteklosti v sedanost in sodobnost. Prednost imajo problemi, ki so aktualni v celotni družbi, še posebej pa tista vprašanja, ki so aktualna v okolju določene politične šole. Izbor vsebine v skladu z načelom aktualnosti je možen samo tedaj, če sestavljavci programa poznajo razmere in probleme danega okolja in seveda tudi aktualno družbeno dogajanje ter tiste splošne probleme in protislovja, ki se bolj ali manj določeno in zaostreno kažejo tudi v konkretnem okolju. Vsaka politična šola mora biti resnično samostojna, kar pomeni, da je programsko zakoreninjena v razmerah in potrebah lastnega okolja. Za tako usmeritev govorijo mnoge izkušnje z izobraževanjem upravljavcev v delovnih organizacijah, pa tudi izkušnje nekaterih političnih šol, ki so zaznamovale uspehe. Zaradi tega se tudi ne moremo strinjati s težnjami nekaterih organizatorjev političnih šol, da bi v republiškem okviru izdelali enotne programe, ki bi bili v nespremenjeni obliki obvezni za vse politične šole. Tako gledanje pozablja na specifične naloge rednega šolskega sistema.

Kdo naj opravi obe pripravljalni fazi — analizo potreb in programiranje — ali politična vodstva ali delavske univerze? Vprašanje se ne nanaša samo na zunanje vidike delitve dela med temi institucijami. Jasno je, da bo težišče odgovornosti in dela v prvih dveh fazah na političnih organizacijah, ki po svoji funkciji spremljajo in proučujejo družbenopolitična dogajanja v lastni komuni. Politične šole so eno izmed sredstev vplivanja oziroma metod zavestnega usmerjanja politične akcije. Zato je razumljivo, da določajo smotre, vsebinski okvir, osnovno usmeritev politične šole in tudi kriterije za izbiro slušateljev politične organizacije. Delavske univerze, ki se razvijajo v specializirane ustanove za izobraževanje odraslih, pa morajo biti aktivni sodelavci političnih vodstev. S svojimi analizami in izkušnjami na področju družbenopolitičnega izobraževanja pomagajo pri ana-

lizi potreb. Strokovna pomoč delavskih univerz je potrebna tudi pri programiranju, ki mora upoštevati tudi metodična in psihološka načela. Če pa bi delavska univerza prevzela vso skrb in odgovornost za politične šole, bi s tem odvzela političnim organizacijam tisto odgovornost in usmerjevalno funkcijo, ki le-tem pripada. Nevarno je tudi, da bi delavske univerze v takem primeru težile k ustaljenim programom, ki bi ne izražali dinamike družbenega gibanja in se ne bi odzivali dovolj na aktualna vprašanja, ki jih sproža družbeno dogajanje v posamezni komuni.

Ker spada v pripravljalno fazo tudi *izbira in priprava slušateljev*, naj omenim pri tem nekatere psihološke in metodične vidike. Za uspešno delo in napredovanje slušateljev je vsekakor važno, da so motivirani za tako izobraževanje. To pomeni, da se zavestno odločijo za politično šolo in da so pripravljeni prevzeti nase napore, ki jih nalaga šolanje. Kjer tega ni, tam se število slušateljev močno skrči že v začetku pouka, ko krivde pač še ne moremo pripisati kvaliteti izobraževanja. Slušatelje bi morali vnaprej seznanjati s programi in vrednostjo šole. Na tej osnovi in s prilaganjem programov potrebam slušateljev pridobivamo udeležence tudi pri drugih oblikah izobraževanja odraslih. Tak sistem pridobivanja slušateljev ne zanika načrtnega kadrovanja, ampak ga dopolnjuje. Hkrati pa je pogoj za kvantitativno rast političnih šol, ki jih je treba v skladu s sedanjimi potrebami odpreti širšemu krogu aktivnih družbenopolitičnih delavcev.

Organizacija izobraževalnega procesa

V to fazo dela spada tudi načrtno oblikovanje predavateljskega aktiva in njegova priprava, sistematično vodenje in usmerjanje slušateljev ter organizacija takih oblik in metod dela, ki bodo zagotovile realizacijo ciljev in programa šole. Med temi glavnimi elementi bomo obravnavali predvsem dva, ki sta odločilnega pomena: oblikovanje predavateljskega aktiva in vodenje slušateljev.

Oblikovanje predavateljskega aktiva. Smotri, vsebina in in posebne naloge političnih šol zahtevajo še bolj kot pri drugih oblikah izobraževanja odraslih, da radikalno spremenimo nazore in prakso glede funkcije predavatelja in njegovega odnosa do slušateljev. Predavatelj ni samo učitelj oziroma posrednik izobrazbe in znanja, temveč tudi organizator izobraževalnega procesa, v katerem bodo udeleženci sami kar najbolj aktivni sooblikovalci stališč, analitiki pojavov iz družbene prakse ter ustvarjalni subjekt v procesu samoizo-

braževanja. Dokler bodo predavatelji menili, da je njihova funkcija zgolj predavati oziroma razlagati določeno temo, se bo vztrajno nadaljevala danes še prevladujoča praksa, ki odločno zapostavlja tako imenovane aktivne metode in oblike dela (analiza Zveze delavskih univerz Slovenije ugotavlja, da je imela metoda predavanj naslednji delež v učnem procesu: v večernih političnih šolah 59%, v mladinskih političnih šolah 62%, v sindikalnih šolah pa celo 67%). Kot organizator aktivnega sodelovanja slušateljev pri delu bi moral vsak predavatelj v okviru svoje snovne enote zasnovati tudi vse tiste oblike skupinskega in plenarnega dela, v katerih je na prvem mestu aktivnost slušateljev, ki jih on le usmerja, spodbuja in dopolnjuje. Če označimo učenje kot načrtno organizirano interakcijo med predavateljem, slušatelji in učnim gradivom, bi morali slušatelji v politični šoli, kar se aktivnosti tiče imeti tisto mesto, ki so ga do danes imeli predavatelji.

V političnih šolah predavatelj nikakor ne sme biti edini avtoritativni arbiter pri določanju stališč — in to ne upoštevajoč slušatelje. Aprioristična in vzvišena avtoritativnost predavatelja pasivizira slušatelje in ostaja iznad problemov njihove prakse. Kadar se temu pridruži še večja ali manjša idealizacija stvarnosti, slušatelji z občutkom nemoči ugotavljajo, da je teorija eno, praksa pa nekaj čisto drugega. Političnim šolam smo dodelili posebno nalogo: niso namreč samo izobraževalna oblika, ampak tudi tribuna kritičnih razprav, v katerih so slušatelji enakovredni sodelavci predavateljev, ki analizirajo stvarnost in iščejo metode in sredstva za njeno spreminjanje.

Pri izpopolnjevanju in usposabljanju predavateljev moramo upoštevati njihove pglavitne naloge in funkcije v politični šoli. Predvsem morajo obvladati teorijo in imeti širše strokovno znanje o tematiki, ki jo predavajo. Poznati morajo družbeno prakso in smer družbenega gibanja, pa tudi stanje in probleme danega političnega okolja. Povezanost med teorijo in prakso je za uspešnost politične šole bistvenega pomena. Predavatelji morajo biti seveda tudi andragoško-metodično usposobljeni in morajo obvladati »tehnologijo« izobraževanja. Načrtno usposabljanje predavateljev mora torej zajeti vse tri navedene vidike: poglobljanje v vsebino, ki jo posredujejo, seznanjanje s problemi komune in andragoško-metodično usposabljanje. Dobro organiziran predavateljski aktiv je lahko zelo dobra šola za predavatelje, saj so v njem ponavadi politični delavci, strokovnjaki iz prakse, pa tudi predavatelji z daljšimi izkušnjami pri izobraževanju odraslih.

Za nadaljnji razvoj političnih šol pač ni obetajoča danes še pogosta praksa, ki jo opažamo v dobri polovici političnih šol, kjer ne moremo govoriti o organiziranih in izoblikovanih predavateljskih aktivih. V takem sistemu dela so predavatelji bolj ali manj le »najeta delovna sila«, njihovo delo je individualizirano, saj so prepuščeni samim sebi, ne zadeva jih kolektivna odgovornost in niso pritegnjeni k skupnemu delu, ki integrira posamezne predavatelje v enotno strokovno telo ob politični šoli oziroma delavski univerzi. Predavateljski aktiv bi moral kot celota proučiti programe in imeti aktiven odnos do njih, načrtno bi moral določiti metode in oblike dela, spremljati bi moral vzgojno-izobraževalno delo in se čutiti odgovornega za uspehe in neuspehe celotne šole. Odločilno vlogo pri oblikovanju predavateljskega aktiva in pri njegovem usmerjanju ima vodja oziroma organizator tega aktiva, od katerega zahteva ta funkcija visoke strokovne, politične in andragoške kvalitete.

Vodenje slušateljev. Nesporno dognanje teorije in prakse izobraževanja odraslih je, da potrebuje skupina, ki se namerava dlje časa izobraževati, kvalitetnega oblikovalca skupine, načrtno vodenje. Administrativno tehnično vodstvo, ki je marsikdaj edino opravilo vodje, spada med dolžnosti sekundarnega pomena, ki bi jih lahko opravljal tudi kak slušatelj, katerega bi skupina sama izbrala za to delo. Omejevanje funkcije vodenja na administrativno tehnično vodstvo je ena izmed šibkih točk mnogih političnih šol. Ni naključje, da so najboljše prav tiste politične šole, kjer je vodstveni kader kos zahtevnejšim nalogam vodenja skupine. Med te naloge spada: oblikovanje skupine v ubran, notranje integriran kolektiv, v katerem je treba ustvariti sproščeno in tovariško delovno vzdušje; spodbujanje aktivne vloge skupine, ki mora v političnih šolah delovati kot zavestna skupnost slušateljev, ki aktivno in odgovorno sodeluje pri upravljanju politične šole; usmerjanje in spremljanje dela posameznih slušateljev (v nekaterih političnih šolah vodje natančno ocenjujejo slušatelje in s temi ocenami seznanjajo politična vodstva, ki jim potem pomagajo pri nadaljnjem spremljanju in usmerjanju kadrov). Vodje šole oziroma vodje oddelkov so tudi organizatorji in usmerjevalci predavateljskega aktiva ter pomembni sodelavci predavateljev pri izobraževalnem delu.

Po ugotovitvah že omenjene analize političnih šol se vodje in upravniki v 80% primerov menjavajo vsako leto. Tako srečujemo na teh ključnih strokovno-političnih funkcijah vsako leto sprti novince brez izkušenj in brez zadostne

usposobljenosti za to delo. Pravilno vrednotenje funkcije vodenja nedvomno zahteva, da posvetimo večjo skrb stalnosti tega kadra, da ga izbiramo po navedenih kriterijih in da ga tudi načrtneje usposabljammo za to delo.

Valorizacija izobraževanja

Valorizacijo oziroma ovrednotenje rezultatov politične šole lahko obravnavamo s treh vidikov: kot valorizacijo programov, kot ovrednotenje celotne šole in kot ocenjevanje napredka posameznih slušateljev. Z vidika organizacije političnih šol je najbolj pomembno sistematično ovrednotenje programov in dela celotne šole, ker le-to omogoča, da jo stalno izpopolnjujemo.

Programe lahko valoriziramo sproti, že medtem ko jih izvajamo. Predavatelji in vodje oddelkov lahko sproti preverjajo, v kolikšni meri je program zajel bistvene potrebe slušateljev. Tudi slušatelji lahko prispevajo k valorizaciji programa, saj lahko računajo na relativno visoko stopnjo njihove zrelosti. Nekateri zanikajo možnost valorizacije programov, češ da ne moremo ločiti programov od njihove realizacije oziroma da je vse odvisno od predavateljev. Te trditve izhajajo ponavadi iz tistega površnega programiranja, katerega rezultat so programi, ki so komaj kaj več kot seznam posameznih tem. Takih programov res ne moremo ovrednotiti, saj prepustimo vse predavateljem, ki tudi po svoje oblikujejo vsebino in razlago vsebine. Pri temeljito izdelanih programih, ki imajo tudi jasno določene cilje, vsebino in njena težišča, pa lahko ocenimo vrednost in primernost programa posebej in tudi uspešnost predavateljev kot poseben element.

Ovrednotenje uspeha celotne politične šole je zelo kompleksno. Zajeti moramo uspešnost kadrovanja, posameznih oblik in metod dela ter predavateljev in končni uspeh oziroma napredek slušateljev. Sredstva za valorizacijo uspeha celotne politične šole so raznovrstna in še ne dovolj dognana. Načelno merilo uspešnosti politične šole je družbena praksa njenih absolventov. Vendar vplivajo na afirmacijo posameznikov in na to, kako le-ti uveljavijo znanje, ki so si ga pridobili, tudi drugi faktorji, zlasti delovni pogoji in razpoloženje danega okolja. Kjer deluje večerna politična šola, sindikalna ali mladinska šola že več let, je vsekakor čutiti, da je to izobraževalno delo vzgojilo oziroma pomagalo vzgojiti celo vrsto aktivnih in uspešnih družbenih delavcev.

Pri iskanju objektivnih meril za ovrednotenje šole že pogosto uporabljajo teste znanja, pri tem pa precenjujejo nji-

hove možnosti in vrednost. Pozitivne razlike med rezultati začetnega in končnega testa znanja lahko pokažejo, koliko so napredovali udeleženci in tudi delo celotne šole. S testi znanja pa ne moremo (ali pa le neprecizno) izmeriti drugih rezultatov, ki so za delo politične šole bistvenega pomena, npr.: koliko so slušateljem jasna načelna stališča in v kakšni meri jih osebno sprejemajo, koliko so motivirani za politično delo, koliko smo razvili njihove analitične sposobnosti, koliko je politična šola uredila in sistemizirala njihovo dosedanje znanje in izkušnje, koliko je razvila njihovo sposobnost za samostojno in ustvarjalno delo, sposobnost javnega nastopanja itd. Teh komponent uspešnosti politične šole s testi znanja ne moremo izmeriti (vsaj ne vseh), še celo pa ne s testi, kakršne imajo danes nekatere politične šole, ker je v njih še mnogo začetništva oziroma formalnih in vsebinskih pomanjkljivosti.

Valorizacija celotne politične šole zahteva temeljito proučevanje, pri katerem naj bi sodelovali predavatelji in vodje, delavska univerza in politična vodstva ter tudi slušatelji.

Valorizacija napredka posameznih slušateljev nam odpira dilemo: ali so najbolj primerna mnoga sredstva valorizacije, ki jih prenašamo v politične šole iz rednega šolskega sistema (individualni izpiti, skupinske konsultacije, testi znanja, kolokviji, zagovor seminarskih nalog itd.), ali pa moramo iskati drugačne rešitve? V nekaterih političnih šolah, ki so od slušateljev veliko zahtevale, so celo na več načinov preverjali in ocenjevali napredek slušateljev, tako da so ti bili v stalni »predizpitni«
napetosti. Uporaba cele vrste teh klasičnih sredstev za motiviranje in ocenjevanje slušateljev je verjetno posledica sistema dela, ki čezmerno omejuje aktivno sodelovanje slušateljev v učnovzgojnem procesu. V takem sistemu dela je individualni slušatelj ostal za predavatelje in vodje šole neznanca in je bilo zato potrebno ugotavljati njegov napredek s kolokviji, ustnimi in pismenimi izpiti, testi znanja in podobnim. Če organiziramo delo politične šole tako, da temelji na aktivnosti slušateljev, in uporabljamo razne oblike skupinskega in individualnega dela, pa lahko spremljamo napredovanje vsakega slušatelja, ga sproti ob posameznih individualnih in skupinskih nalogah ne le ocenjujemo, ampak tudi kar najbolj spodbujamo k delu brez vsakršnega predizpitnega vzdušja. Gotovo je ta pot boljša, čeprav je za organizatorje in predavatelje mnogo bolj zahtevna, saj zahteva drugačen sistem dela, v katerem so slušatelji tvoren in dinamičen subjekt v vzgojno-izobraževalnem procesu.

Vse faze andragoškega ciklusa s svojimi bistvenimi elementi so teoretično in praktično dokaj preizkušena osnova

za strokovno organizacijo izobraževalnega dela v političnih šolah. Marsikje so že dosegli tako visoko stopnjo strokovnosti, drugod pa postopoma dozorevajo pogoji zanjo. Odločilno pri tem pa je tudi, da se organizatorji zavedajo ciljev, ki smo jih postavili političnim šolam, in da poznajo pot do teh ciljev in do večjih uspehov.

JOŽE VALENTINCIČ

Študentje in angažiranje ter...

O študentih in angažiranju, o vsakem posebej in skupaj, se je zadnje leto dosti pisalo. Znano je, da je bilo največ pisanja v zvezi z »afero Perspektive« in po njej, čeprav je jasno, da problematike študentov in njihove družbene angažiranosti ne moremo omejiti ali celo izenačiti z dogodki v zvezi s Perspektivami. Pa tudi pri teh niso bile bistvene Perspektive same, ukinitve revije ali stališča in teorije njenih nosilcev, temveč globlji viri, ki so bili vzrok za dokajšen odziv študentov nanje. V tem se povsem strinjam z mnenjem R. Močnika v letošnji prvi številki »Teorije in prakse«. Ne bi pa soglašal s konsekvenco, ki bi se dala izvesti iz njegove posrečene primere o »receptorju« — da je ravnanje »od-dajnika« bilo pri vsej zadevi povsem slučajno in nebstveno oziroma, če misel nekoliko razširim, da pri vprašanju študentske družbene angažiranosti aktivnost skupine okrog idejnega jedra nekdanjih Perspektiv lahko povsem zanemarimo. To nikakor ne poudarjam zato, da bi polemiziral z Močnikom ali zaradi gole želje po analizi, ki naj upošteva vse, tudi nebstvene faktorje, temveč ker menim, da smo komunisti na univerzi in vodstva ZŠ to pri svojem letošnjem delu in načrtih premalo upoštevali.

Študentje, ki so se lani opredeljevali proti političnim ukrepom zoper Perspektive, so imeli te ukrepe za nepravilne, češ da Perspektive niso začele nikakršne politične akcije. Teorij in izhodišč idejnega jedra Perspektiv večina ob samih dogodkih ni poznala. Kar zadeva pisanje revije sploh, je prevladovala nekako taka predstava: da dolgovezne in zapletene teorije ne morejo biti nič »takega«, saj jih pišejo že štiri leta, ne da bi se kdo zato razburjal, ali pa so tako argumentirane, da se jih nihče ni upal lotiti, na drugi

strani pa, da si upajo v njej, — npr. v feljtonih — marsikaj povedati. Kolikor so potem protestirali proti ukinitvi, so s tem protestirali proti kratenju pravic, da se brezkompromisno kritizira, in proti temu, da bi z administrativnimi ukrepi dušili dobronameren znanstveni dialog. Med komunisti na univerzi v večini ni bilo dvomov o političnosti delovanja Perspektiv in zato tudi ne o upravičenosti političnih ukrepov, neenotni smo si bili kvečjemu v oceni njihove ustreznosti. Tudi ne da bi poznali zgodovino konfliktov z vodilno skupino tedanjih Perspektiv, ne da bi poznali Teze o slovenski kulturi in vzroke za nenadno spomladansko aktivnost skupine na vseh področjih, je bilo lahko razumeti npr., da so eno teoretična razpravljanja in ostri feljtoni sami po sebi, nekaj drugega pa serija feljtonov, večinoma pisanih s podtekstom, ki ne navajajo k razmišljanju o rešitvi konkretnih problemov, ampak k sklepu »Kartagino je treba porušiti«, in ob njih teoretičen članek, ki razlaga, kaj je tista Kartagina (npr. Feljton M. R. O suhi krajini, T. Š. O brdih, T. K. O individualnem in socialističnem sektorju — nasproti pa dileme našega kmetijstva, ki odkrijejo Kartagino v ideološkem izhodišču naše kmetijske politike). Posamezni feljtoni niso več pogumen zapis o nekem pojavu, marveč postanejo ilustracija splošne trditve, da je nekaj narobe. Teoretičen tekst ni več le znanstveno razmišljanje, temveč postane kanalizator razburjenja, ki ga sprožijo, ali bolje rečeno, podžigajo posamezni feljtoni. Da taka kombinacija politično učinkuje in lahko privede do političnih dejanj, do političnih problemov, je na dlani, saj je tak postopek — razburiti, angažirati ljudi in jih potem usmeriti — običajna pot za vsako politično akcijo. Nadalje je bilo očitno, da teorija o avtonomnosti dela oz. funkcionalne skupine, ki implicira zahtevo po odpravi vertikalnih komunikacij, npr. družbenopolitičnih organizacij in ZK (točneje po odpravi njene vodilne vloge) — zahteva političen akt, posega v »politiko« v klasičnem smislu, pa čeprav sama še tako konsekventno izhaja iz znanstvene analize, opravljena zgolj s ciljem odkriti resnico. (O tem pa lahko tudi dvomimo, če vemo, da so nekateri sodelavci Revije 57 ob njeni ukinitvi ravno tako napadli vodilno vlogo ZK, čeprav o teorijah avtonomnosti delovnih skupin ter o vertikalnih in horizontalnih komunikacijah še ni bilo sledu.) Jasno je, da vsaka teorija sama po sebi zahteva predvsem teoretičen dialog, kljub političnemu učinku, ki ga ima. Saj navsezadnje vsaka teorija, ki pripelje do zahtev po novem in po odpravi starega, politično učinkuje. Nov moment pa nastane, če teorijo, ki ima očitno politične konsekvence, pro-

pagiramo, če gremo na primer s teorijo o neustreznosti vodilne vloge ZK med študente, ko je znano, da so bili prav v tistem času komunisti na univerzi deloma dezorientirani, ker niso našli ustreznega mesta in dela za svojo organizacijo, ko je znano, da študentje iščejo grešnega kozla za težave, ki so jim priča. To pa ni več le teoretična dejavnost s političnimi posledicami in učinki, to je že politična dejavnost. Kakorkoli potem ta korak etično ocenjujemo kot izraz poguma in doslednosti pri uveljavljanju svoje resnice ali kot spretno potezo izkušenih politikov, ki izrabljajo ugodno priložnost — ne moremo mu odreči političnega značaja in prav tako ne moremo odrekati pravico »drugi strani« do političnega reaganja.

Ko smo med počitnicami in v začetku šolskega leta analizirali izkušnje preteklih dogodkov in pripravljali načrte za nadaljnje delo, smo menili, da so burni dogodki minulega obdobja pokazali na dejstva, ki so v bistvu razveseljiva, da so študentje sami prvič tako številno izpovedali svoja mnenja, da se je izrazila spontana želja po čim širšem demokratičnem razpravljanju in odločanju ter velika zavzetost študentov za splošne družbene probleme. (Več o tem piše T. Zimšek pod naslovom Študentska organizacija na razpotju v 10. številki »Teorije in prakse«.) Na njihovi podlagi bi lahko študentska organizacija izoblikovala take načine in vsebino dela, s katerimi bi se mogla otresti stalnega problema, ki je bolj ali manj značilen za vse naše družbenopolitične organizacije — odtujenosti vodstev od članstva — in jo usposobili, da postane kot družbenopolitična organizacija še aktivnejša in učinkovitejša v življenju univerze in v našem družbenem življenju sploh. S tem bi med drugim pomagala odpravljati vire, ki so bili vzrok za neustrezne reakcije študentov v preteklem obdobju. Tako smo menili, da bomo z demokratizacijo notranje strukture Zveze študentov odpravili vzroke in razlago, zaradi katerih se je spomladi izoblikovala skupina simpatizerjev Perspektiv, katera je nastopala v imenu študentov proti vodstvu ZŠ.

V skladu s tem se je UO ZŠJ odločil za temeljito reorganizacijo delovanja Zveze študentov, kateri naj bi bil podlaga čimširši krog študentov, in pripravil predlog za urejanje in upravljanje študentskega lista Tribune (ki je bil lani jabolko spora), tako da bi imeli preko posebnih zborov bralcev in sodelavcev ter skupščine vsi študentje možnost vplivati na urejanje lista ter na izbiranje urednikov, namesto da bi kot doslej imelo vso besedo le uredništvo, kar zadeva urejanje, in UO, kar zadeva izbiranje urednikov. Da bi že na zunaj

pokazali, da je Tribuna res demokratična tribuna najrazličnejših mnenj (izhajajočih seveda iz priznavanja temeljev naše družbenopolitične ureditve) ter sredstvo, ki omogoča delovno publicistično uveljavljanje vseh študentov, ki so zato zavzeti in sposobni, smo vključili v letošnje uredništvo tudi nekaj članov skupine, ki je lani nastopala z gesli o nedemokratičnosti vodstev ZŠ, njihovih težnjah po »vistosmerjanju« itd.

Normalno bi bilo, da bi skupina oziroma študentje, ki so lani najglasneje zahtevali demokratizacijo ZŠ, prizadevanja vodstev po tem tudi najbolj podprli. Toda namesto, da bi podprli predsedstvo ZŠ pri iskanju in uveljavljanju oblik, s katerimi bi odpravili odtujenost vodstev od članstva, so zgolj v nedogled recitirali tezo o odtujenosti vodstev do članstva. V uredništvu Tribune so prav tisti, ki so lani najbolj zahtevali Tribuno kot tribuno vseh stališč, pokazali, da to razumejo predvsem kot »vseh stališč, s katerimi soglašajo«, »uradna« stališča pa naj sploh ne bi imela prostora v listu. Eden izmed tistih, ki so nenehno poudarjali delovno kvalifikacijo in delovno funkcijo pri urejanju, je npr. že zaprosil za razrešitev, ker ni zmožeg uredniških poslov, po zamenjavi uredništva Sodobnosti pa je menil, da v novi situaciji ne more zapustiti svojega položaja (!).

Najznačilnejše pa je bilo njihovo ravnanje pri sprejemanju novega statuta Tribune. V štiriurni debati so nastopali z mogočimi in nemogočimi improviziranimi nasprotnimi predlogi, vnaprej napisanimi diskusijami, ponavljali teze, ki so bile že zdavnaj presežene in z argumenti zavrnjene, povezovali konkretna vprašanja statuta z načelnimi vprašanji vsejugoslovanskih dimenzij, tako da je bilo vse skupaj že nekoliko podobno parlamentarni obstrukciji. Rezultat? Tudi po njihovi zaslugi sta še vedno v veljavi staro voljenje urednikov in način urejanja namesto predlaganih novih demokratičnejših. Komu to koristi?

Vodstvo ZŠ se je odločilo, da uvede kot redno obliko dela javne razprave o perečih univerzitetnih in širših družbenih problemih. Na njih naj bi se študentje informirali in izražali, pa tudi izražali svoja mnenja in kritike o aktualnih pojavih in problemih, oblikovali skupna stališča ipd. Toda namesto, da bi podprli prizadevanja Zveze študentov po demokratičnejšem reševanju družbenih zadev v okviru našega družbenopolitičnega sistema, so se oblike, ki so jih v ta namen uvajala vodstva, izrabljale za napade na ta sistem. Če se na razpravi, ki je bila organizirana, da bi se na njej lahko izrazilo tudi nestrinjanje z ukrepi naših vodstev, nastopa z

retoričnim vprašanjem, »ali je možno pri nas, da se kdo ne strinja z mnenji vodstev«, če se razpravo, prirejeno z namenom, da bi se študentje seznanili z določenimi pojavi, spravlja na stranski tir, s tem da se postavljajo vedno ista »delikatna« vprašanja, če se diskusija, ki naj bi razčistila poglede in izoblikovala stališča ob konkretnih vprašanjih, nenehno speljuje v slepo ulico daljnosežnih abstraktnih spopadov — in če to počnejo zmerom isti — potem je zopet umestno vprašanje, komu to koristi. Demokratizaciji in sproščenemu vzdušju v ZŠJ in javnem življenju sploh gotovo ne, konkretnemu reševanju problemov in delovnemu angažiranju vedno širšega kroga študentov še manj.

Razumljivo je, da se ljudje proti nedemokratičnim vodstvom, katera jim onemogočajo, da bi sodelovali pri reševanju družbenih zadev, ljudje, ki nimajo možnosti, da bi izražali svoja mnenja, formirajo kot skupina, ki jo združuje težnja po demokratizaciji. Toda če nastopajo kot skupina tudi potem, ko jim nihče ne jemlje demokratičnih pravic (in v ZŠ letos do sedaj nihče nikomur ni jemal besede), če še nadalje nastopajo z istimi gesli, hkrati pa v resnici hote ali nehotе zavirajo demokratizacijo, ovirajo in napadajo tiste, ki si zanj prizadevajo, potem ni jasno, ali gre za skrajno kratkovidnost ali za kaj več.

Kakorkoli! Uredništvo Tribune je lani, ko je komentiralo izjavo o kulturnem molku, zapisalo, »da gre pri Perspektivah za usodno precenjevanje lastnega pomena, kot da so Perspektive tista (celo edina!) gonilna sila, s katero proces demokratizacije stoji in pade (če tukaj sploh ne obravnavamo objektivnega pomena njihovih tendenc za resnično demokratizacijo v naši konkretni, zgodovinsko pogojeni družbi). Oziroma če omenimo samo to, da pomeni vsako anahroidno prizadevanje po demokratizaciji, ki se noče integrirati v splošna, organizirana družbena prizadevanja v bistvu ravno krepitev sebi nasprotnih birokratskih tendenc, in s tem končno tudi zaviranje procesa demokratizacije.«

Letos lahko ugotavljamo ne le, da nastopi »perspektivašev« na univerzi služijo npr. tistim, ki ustvarjajo ali podpihujejo vzdušje nezaupanja do študentov, in s tem posredno do strokovnjakov in inteligence sploh, temveč da aktivnost skupine, ki si prizadeva predvsem uveljaviti samo sebe, neposredno ovira in razvrednoti prizadevanja študentske organizacije in komunistov na univerzi po nadaljnji demokratizaciji, ustvarjalnem, kritičnem in sproščenem vzdušju na univerzi in zunaj nje.

MARKO KERŠEVAN

Alienacija in socializem

V socializmu ne moremo govoriti o »čistih« pojavih alienacije; za vsakim izmed naših problemov slutimo maličenja, ki jih je povzročil kult osebnosti. Pri tem se ne smemo omejiti na vsem vidne površinske pojave — kot so prekrški zoper zakonitost, spoštovanje do voditeljev kot »nadčloveških« bitij — temveč moramo govoriti o globoko zakoreninjenih problemih, ki zadevajo strukturo države in ekonomske procese.*

V tem sestavku ne moremo popisati vse konservativne organizacije stalinistične teorije in prakse, ki sta vzrok alienacije; želimo poudariti samo bistveno: enostransko pretirano povzdigovanje vloge države. Dobro je znana Stalinova misel, da odмира država toliko bolj, kolikor se neprestano še in še »krepi«. V praksi je ta osupljiva misel botrovala čezmernemu razvoju centralizirane birokracije in bujni rasti aparata za priseljevanje, to se pravi, namesto da bi država res odmirala, je njena vse hromeča togost zadušila spontano spodbudo. »Neposredna demokracija«, ki se je uresničevala v akcionem sodelovanju revolucionarnih ljudi in ki jo je tako zelo cenil Lenin, se je iz prakse sprevergla v preživelo geslo. Dodajmo, da ta maličenja, ki prodirajo prav v ekonomsko strukturo družbe in katerih učinke čutimo še zdaj, niso prebolena bolezen. Še vedno se bojujemo proti njim; v mnogih primerih pa sploh še nismo odkrili njihove deformne narave. Zato je študij, ki spoznava v alienacijskih pojavih zgolj zunanja dejstva o »kultu«, dokaj površen. Alienacija voditeljev je samo eden izmed zunanjih izrazov maličenj v strukturi. Ker je voditeljem na voljo objektivna oblast nad družbenimi proizvodjalnimi silami in jih aktivno javno živiljenje socialistične demokracije pri tem ne nadzoruje, se zgublja razloček med sposobnostmi posameznikov in možnostmi, ki se skrivajo v strnjениh družbenih proizvodjalnih silah. V takšnih primerih se kaže oblast osebnosti v odtujeni obliki kot oblast celotne družbe; voditelj si domišlja, da je vsemogočen, in množice ne znajo več razločevati med objektivnimi družbenimi silami in osebnimi sposobnostmi voditeljev — vse to zato, ker je vedno manj socialistične demokracije. To je vir tolikokrat omenjanega faktorja v zvezi s kultum osebnosti: ljudje pripisujejo dejstva, ki zadevajo družbeni razvoj, in moč razvoja voditeljevi osebnosti ter si celo prizadevajo, da bi v takšni osebnosti našli bistvo tega razvoja.

* Izvirnik izšel v časopisu *The New Hungarian Quarterly*, vol. V, šte. 15, 1964.

Veliko poglavitnejše in doslej prav malo raziskano v luči precejših problemov je to, da pretirana centralizacija in preširoka vloga države nista bili kvarni le razvoju socialistične demokracije, temveč sta popačili in pahnili v odtujitev tudi človekovo proizvodjalno dejavnost. Skratka, v enostranskem sistemu ukazov od zgoraj je ostalo prav malo prostora za spodbudo in ukrepe posameznikov. Delavci in krajevni voditelji — obratovodje, ravnatelji podjetij — so zbledeli v gole izorševalce ukazov. Ker so voditelji le tega in povsem enostransko upoštevali objektivne zakone gospodarskega načrtovanja, je to zavrlo spodbudo do spodaj in delovni polet ter še kako krepilo otopelost in brezbriznost — temeljna kamna alienacije. Dvajseti in dvainvajseti kongres komunistične partije Sovjetske zveze sta omogočila zdrav razvoj tudi na tem področju, kar pa zadeva teorije in prakso v zvezi z izmaličenjem gospodarske strukture in kar zadeva rekonstrukcije in reorganizacije, smo še vedno na začetku. Dospeli smo do tam, kjer je moči začeti raziskovati temeljna načela stalinistične gospodarske strukture in izdelati bolj zdravo strukturo. Zato je nazor, ki vidi napake samo v preteklosti, nujno ovira in vodi v jalovost. Naše sedanje boje pa tudi teoretične in praktične korenine naših težav je prav tako mogoče razložiti s tem podedovanim zlom. Doslej smo napredovali le toliko, da se sprašujemo po družbenogospodarskih oblikah, ki bi pospešile zdrav razvoj socializma, in da takšne oblike preizkušamo. Ni moči trditi, da smo se pri uvajanju neposredne demokracije v gospodarstvu in v javnem življenju že znebili maličenj, ki jih je povzročil kult osebnosti. Pri tem napredujemo, toda gmotna in družbena struktura alienacije je še vedno pričujoča med nami. (Vzemimo takšne probleme kot strah pred odgovornostjo posameznika in slepo vero v učinkovitost nadzоровanja: to sta dva pola iste družbenogospodarske organizacije, ki vsebuje objektivne kali za razvoj alienacije; doslej smo napravili šele prve negotove ukrepe, da bi takšno organizacijo presegli.)

Naslednji vidik alienacije, s katerim se bomo ukvarjali, je ločitev javnega življenja od zasebnega ali nastajanje umetnega prepada med obema. Sistem meščanske družbe se sprevrže v sistem osamljenih, razdrobljenih zasebnih posameznikov, ki morejo le izredno omejeno sodelovati v javnem življenju — to omogočajo samo občasne politve ali demonstracije. Napredne stranke pa tudi posamezni umetniki že od nekdaj — vendar večidel brezuspešno — protestirajo zoper to drobitev in zahtevajo ožvitev javnega človeka, »državljan«. Samo komunističnim partijam se je posrečilo razbiti to odtujeno zasebno življenje in osvoboditi ljudi, tako da se v svojem delovanju vedejo kot družbena človeška bitja. V Sovjetski zvezi sta bila v času socialistične revolucije zasebno in javno življenje eno, tvorba nove družbe, del vsakdanjega življenja in vsaj za nekaj časa je zginil togi zid, ki je ločeval zasebno življenje z ene ter javno življenje in javno delovanje z druge strani. Kakor pa se je socializem utrjeval, je vedno bolj pojemala možnost, da bi javno in zasebno življenje bili eno, da bi naravna spontanost urejala prost prehod iz posameznikovega osebnega življenja v veliki

splet nastajajoče zgodovine. Ko je revolucionarna situacija postala preteklost, se je nenadoma cel kup novih provin vrnil med zasebno in javno življenje. Delno zaradi normalnega funkcioniranja socialističnega družbenega reda, delno pa zaradi nepotrebne birokratizacije je bila neposredna zveza med tema področjema le redka izjema v življenju povprečnega človeka, čeprav je komunist mogel doseči to enotnost z višjo revolucionarno moralno. Napake kulta osebnosti so prispevale svoje k temu, da je tudi javno življenje prevzelo niz odtujenih lastnosti, in ta težnja je dalje prispevala k osamitvi zasebnega življenja. Toda praksa kulta osebnosti je delovala v drugačni smeri, saj ji je cilj ohraniti neposredno enotnost zasebnega in javnega življenja; da bi to dosegla, je le izjemoma trpela zasebne interese. Enostransko upoštevanje moralne in ideološke nagibe je potisnila gmotno spodbudo povsem v ozadje. Praksa se je pretirano sklicevala na *raison d'état*, razredne dolžnosti in zavest delavcev, medtem ko bi posameznikov interes že zadoščal, da bi se prebudilo tudi zanimanje za skupne interese. Zaradi vsega tega se je prikazovanje skupnih interesov in sodelovanje v javnem življenju pogosto sprevrčalo v nalogo odtujene oblike, v golo uradno dolžnost, v prikladno orodje stremuštva ali v posledico gmotnega ali političnega pritiska. Čeprav so si ljudje pod vplivom osvobajajočih sil socializma prizadevali ustvariti družbeno javno življenje, se je zaradi premajhne skrbi za objektivne vmesne člene na tem področju ali zaradi enostranske zaverovanosti v moč formalnih predpisov to prizadevanje končalo v formaliziranem javnem življenju. Iz te alienacije je nastal razloček med »mano kot zasebnikom« in med »mano kot uradnikom« ter navzkrižje med letema na raznih ravneh. Položaj bomo tu rešili, če razširimo socialistično demokracijo, povečamo območje posameznikove odgovornosti in spodbudimo spontano delovanje.

ALIENACIJA IN IGRA

Preden nadaljujemo, moramo pojasniti neki nesporazum. Kadar omenjajo odpravo alienacije v socializmu ali komunizmu, nekateri ljudje mislijo, da bo takrat zbledela bistvena razlika med prostim in delovnim časom in da se bo delo spremenilo v neko vrsto igre. Toda teorije, ki jim je pomenila osvoboditev človeštva to, da bi se tegobe dela sprebrgle v nekaj bolj igri podobnega — mislimo na mislece in umetnike razsvetljene dobe, kot so Schiller, Mozart in pozneje utopični socialist Fourier — so bile napačne, in sicer delno zato, ker so spoznavale samo to, kako zmaličeno učinkuje delitev dela, niso pa delu priznale ustvarjalnih moči. V protestu proti mučenju človeka z delitvijo dela so zaupali v navidezno prostost igre, ne pa v spremembo delovnih pogojev. Iz te napake je sledila druga. Delo ne more biti nikoli igra, saj ta ni člen v verigi objektivne nujnosti. Poglavitna značilnost igre je, da jo moremo »zaigrati znova«, če se zmotimo, ali celo »ogoljufati« pravila, ker smo ta pravila sami sestavili. Prostost v igri je subjektivna oblika svobode. Nasprotno pa upošteva delo kot »pretvarjanje narave« (Marx) naravne zakone

in le-te pametno izkorišča, pri čemer je za delovni proces bistvena relacija objektivne vzročnosti.

Vendar »nujna« narava dela ni isto kakor alienacija; nasprotno, dokončno in popolnoma bo alienacijo odpravilo šele očlovečenje dela, ko bodo ljudje z delom stregli svojim strastem in interesom; drugače poredano, v delu se bodo mogli uresničevati, delo jim ne bo več naloga, katere nagib bi jim bil tuj. »Resnična svoboda, katere bistvena aktivnost je delo, je v samouresničevanju in opredmetenju posameznika«, je zapisal Marx. To se pravi, da se z delom človek uresničuje v predmetnem svetu, prenaša svoje cilje na naravo, osvaja svet in hkrati spreminja tudi samega sebe. Te osvobodjene oblike dela nahajamo dandanes samo na nekaterih posebnih področjih, kot je na primer umetniško delovanje. V komunizmu bo to splošna težnja. A celo tam ne bo zginil razloček med delom in prostim časom; zbliževala se bosta in se oplajala ter v skupni povezavi usmerjala razvoj človeškega bitja v vseh njegovih oblikah.

Delo kot igra je bilo prazen up razsvetljenstva. Vendar je kot napredno izročilo postalo nerazdružljivi del običajne marksistične misli in se je celo vključilo v predstave o komunistični družbi. Iz napredne iluzije se je spreverglo v zavajajočo dogmo. V odtujenem svetu meščanske družbe je napredna teorija o delu kot igri povzročila le to, da so preložili boj proti alienaciji: dokler delo ni igra, se po utopični predstavi ni mogoče lotiti alienacije. Zato se je teorija sprevergla — čeprav ne izrecno — v togo, zavirajočo, celo nazadnjaško dogmo. Mimogrede naj omenimo, da se je v imperialistični dobi kapitalizma dekadentna oblika igre razvila v obliko poželjive, krute igre, ki ji niso mar družbena dejavnost, odgovornost in morala (tu mislimo na različne tako imenovane *action grates*). In to igranje je samo po sebi odtujen pojav: človek je srečen v naravni in ideološki praznini, začena uživati v lastni dezintegraciji. Ti dve obliki igre se potem sprepletata in nam dajejo napačno predstavo o človeku, bežemo pred alienacijo: z dežja pride pod kap. Tudi birokrat, vzemimo, se rad igra z žigi, listinami in strankami; z užitkom se uveljavlja v natančno in z okraski sestavljenih spisih ter v nečloveških formalnostih, ki so tudi same po sebi »igra«. In čeprav se parazitska in birokratska igrivost razlikujeta po svojem družbenem bistvu in si kot sociološka pojava celo nasprotujeta, rasteta vendar iz iste korenine: obe sta izraz praznine, ki je življenju tuja. S počlovečenjem dela bo treba alienacijo tako in drugače premagati.

DELITEV DELA IN CELOTNOST OSEBNOSTI

Najpomembnejši družbeni vir alienacije v socializmu in kapitalizmu je delitev dela. Po odpravi izkoriščanja delitev dela zavira razvoj, v katerem se mora delo spremeniti iz »na videz spontane dejavnosti« (Marx) v resnično spontano dejavnost. Delitev dela, v kateri delavec mehanično opravlja kak delec delovnega procesa in je kakor zob na kolesu tega procesa, ki je neprimerno večji od njega — je že od nekaj simbol kapitalistične alienacije. Sodobna

industrija velikanskih razsežnosti s tekočimi trakovi in rastočo množično proizvodnjo še čedalje bolj krepí to težnjo.

Delitev dela seveda ne učinkuje odtujljivo samo v takšni preprosti obliki, temveč se kaže tudi v siceršnjih družbenogospodarskih pojavih, ki vsi tako ali drugače odsevajo značilnosti alienacije. Omenimo, na primer, sistem družbenih vlog, pri čemer igra vsak posameznik nešteto vlog: doma je družinski oče, potem potnik, nato nameščenec, zatem del delovnega procesa, nato zasebni državljan. Vendar se ne strinjam s sociološko trditvijo, da je človek med temi vlogami povsem raztrgan na koščke in se samo »pretvarja, kakor da jih igra«; resnica je, da isti človek sodeluje v vsaki »vlogi«, to se pravi, v sistemih dejavnosti, kakršne predpisuje delitev dela — toda z različnimi deli samega sebe. Kapitalizem je to notranjo raztrganost, popolno razkovanost celote, pritiral do kraja; ljudje so ob jedro svojih osebnosti.

Socializem spreminja v tem pogledu marsikaj, toda sistemi vlog v delitvi dela še vedno učinkujejo odtujajoče; integriteta osebnosti je za zdaj nedosegljiva. Delavci z razvito razredno zavestjo, voditelji, ki so dozoreli v socialiste, so že glasniki nove ideologije in morale v svojem podjetju — a povsem naravno se jim zdi, da žive doma kakor malomeščani. To dvojno življenje jih niti ne vznemirja, ker se mora razviti v dva dovolj ostro ločena sistema njih življenjskih vlog. Nekoč utegne priti do navzkrižja med obema ideologijama in moralama, a primer jasno kaže vlogam ustrezno »razdeljenost«. Nasprotna stran tega pojava je razkazovanje narejene, snobovsko izvirne osebnosti. Tudi v tem primeru je enotnost osebnosti razpadla in človek skuša ustvariti vtis, da je močna osebnost, tako da si nadeva narejen videz in deluje v skladu z vedenjem in ideologijo, ki sta njegovi osebnosti tuja. Ta dva pola je socializem samo oslabil, ni pa ju odpravil. Notranja enotnost osebnosti, popolna celostnost le-te, se bo razvila šele potem, ko se bo porazgubil odtujajoči učinek delitve dela.

Končno moramo omeniti rutinsko delo kot vidik, ki mimo kopice drugih izhaja iz delitve dela in ki je v naši družbi pereč. Temeljito, rutinsko delo je pogoj vsake stalne dejavnosti. Toda kakor hitro začno posamezni gibi delovati sami od sebe, kadar človek ne more spreminjati svoje prakse s pomočjo novosti, kadar ne more napraviti nekaj novega, nekaj, česar dotlej še ni videl, takrat se sprevrže rutinsko delo v odtujeno spretnost, neodvisno od posameznikove osebnosti, in celo zavlada nad posameznikom. (Rutina se seveda ne kaže samo pri delu, temveč tudi na različnih področjih vsakdanjega življenja. Celó v mnogih moralnih reakcijah zamenja rutina posamezniku svojevrsten in pošten odziv, in v politični dejavnosti pogosto odloča rutina, ne pa trdna ideološka utemeljitev.)

A kaj more socializem tu odpomoči? Jasno je, da se ni mogoče odpovedati sodobnim proizvodjalnim metodam. Tudi na tem področju je prevladujoča težnja, da se delitev dela nadalje pogloblja, čeprav se ta težnja zaradi avtomatizacije in bolj izpopolnjenih strojev polagoma vedno bolj nevtralizira. Marx je nekoč mislil, da bi bilo mogoče delavca, ki ga določeno delo ali določena mehnič-

na delovna operacija muči, rešiti kvarnega učinka delitve dela, če bi mogel občasno po prosti volji menjavati delovno mesto. To je teoretično res najboljše zdravilo; delitev dela najbolj pokvari človeka, če otopi zaradi enoličnih delovnih operacij, zaradi neprenehnega ponavljanja drobnega dela delovnega procesa, če človek razvija in uporablja svoje duševne in telesne sposobnosti enostransko in površno. Od tistih časov sèm opažamo v sodobni veleindustriji takšno zapleteno razvejitev specializacij, da bi morebiti delavec le s težavo spreminjal delovno mesto celo v isti osnovni panogi. Naj kot primer navedemo le nepopisno notranjo specializacijo v kemični ali sintetični industriji, ki je tako izpopolnila kakovost najmanjših spretnosti, da je sprememba delovnega mesta v tej industrijski panogi zelo težavna. Za zdaj smo si še vsi edini v tem, da ni mogoče razviti univerzalno jedro znanja, ki bi ga bilo z malo dodatnega učenja mogoče uporabiti v kateri koli panogi.

Nekateri marksistični misleci iz tega sklepajo, da za zdaj ni zdravila proti »drugotnim učinkom«*»* alienacije. Vendar smo le na videz brez moči, kadar iščemo marksistično rešitev vprašanja. V zadnjih spisih, v govorih in člankih o utrjevanju sovjetske države je Lenin spet in spet obravnaval boj proti birokraciji, proti utvari, da je organizacija dela zdravilo za vse, in iz teh spisov se moramo naučiti mnogo metodološkega in bistvenega.

Bistvo Leninovega razmišljanja in Leninove politike je, da je moči odtujajoči učinek delitve dela neutralizirati s procesom, v katerem se razvijajo naravne družbene sestavine človeških dejavnosti in se milijoni ljudi spreminjajo v »tvorce družbe«. Sprevidimo, da Leninu alienacija ni bila vprašanje, kakorkoli povezano s tehničnim razvojem, temveč problem družbene prakse in oblikovanja zavesti. Oglejmo si preprost primer! Delavec, ki je bil pred sto leti zgolj žrtev vedno hujšega izkoriščanja s pomočjo strojev, je bil dosti bolj »odtujen«*»* kakor tisti, ki se je v sindikalnem gibanju potegoval za boljše delovne razmere. In še manj fetišev je oviralo borca, revolucionarja. Iz primera sledi, da se učinek alienacije takoj zmanjša, če sme delavec oblikovati organizacijske pogoje svojega dela, če na določeni ravni vsaj malce odloča pri proizvodnji dobrin, ki jih izdeluje, pri »politiki«*»* in gospodarstvu svojega podjetja, pri oblikovanju svojih življenjskih razmer. Tako je moči premostiti alienacijo, ki jo povzročata omejitev na droben del delovnega procesa ter delitev dela, in najti zvezo s celoto. Osebna zavzetost v širšem okviru — v učinkoviti družbeni akciji — rešuje človeka alienacije, omejenost na neposredno delo — pa naj bo to delo še tako udobno in še tako kratko — pa alienacijo samo pogloblja.

V letih kulta osebnosti so se družbeni vplivi na človeške dejavnosti, razvijali predvsem v fetišistični obliki. Naloga tistih »na vodilnih položajih«*»* je bila, da usmerjajo družbo kot celoto; oni, voditelji, so opredelili in opravljali to nalogo. Tekmovanje pri delu, na primer, se je na Madžarskem in zlasti v Sovjetski zvezi razvilo kot spontano gibanje, a zelo hitro se je spreorglo v uradno priznano gibanje, dostikrat z vnaprej izračunanimi odstotki in z vnaprej določenimi zmagovalci, pogosto s prisilnimi obveznostmi — pri tem

je bila spontanost udeležencev brez pomena in družbeni vidiki njih dela so se spremenili v birokratske podatke. Z odvečno birokratizacijo ljudje niso mogli družbeno zadovoljevati svojih osebnosti, temveč so se spet zaprli v delo in v zasebno življenje. Zaradi notranjih sil socializma ta težnja ni povsem zaoladala; napake kulta osebnosti niso mogle do dna predelati družbe.

V boju proti alienaciji igrata pomembno vlogo dialektika državno-družbenih nalog in posameznikova spontana aktivnost. Nedolgo pred smrtjo je Lenin opredelil sestavine te dialektike. V razpravi o razvoju delavskih sindikatov je opozoril na naslednje profitlovje. Z ene strani mora posameznim skupinam delavcev biti na voljo možnost, da uveljavljajo in branijo svoje zakonite pravice nasproti državi, z druge strani pa morajo sindikati pomagati socialistični državi razvijati gospodarstvo. Vemo, da je Trocki, ko je nasprotoval Leninu, menil, da je treba to dialektiko zavreči in sindikate »podržaviti« (to je, sindikate kot varuhe delavskih interesov bi bilo potrebno odpraviti). In čeprav se je Stalin odločno bojeval proti trockizmu, je v praksi vendarle uresničil to načelo o enostranskem poddržavljenju sindikatov. Zategadelj — in zaradi splošnega političnega dogajanja, ki je to dejanje spremljalo — je delovni razred vedno manj aktivno sodeloval pri uravnavanju proizvodnje, pri izpopolnjevanju demokracije v podjetju, pri oblikovanju svojega načina življenja in družbenega položaja. Zaradi vsega tega so se spet zaostрили kvarni učinki delitve dela. Zato se gospodarstvo z resničnimi družbenimi odnosi sploh ni moglo razviti. In naloge, ki je nanje pokazal Lenin — na primer v zvezi s sindikati — so še danes naše naloge; v tej smeri napredujemo, a napravili smo šele prve ukrepe, da bi obudili v življenje ta testament.

Mislím, da je po Leninu bistvena točka v boju proti alienaciji naslednja: zbuditi in razviti je treba interes za »družbo kot celoto«, možnosti za spontano delovanje. Tu nas ne zanima zgolj ocena sindikatov, temveč predvsem splošnejše stališče, po katerem je bilo mišljeno, da bo izgradnja socializma zveza med ljudskim gibanjem in upravljanjem na ravni države.

TEHNIČNI RAZVOJ KOT VIR ALIENACIJE

V zvezi z gornjimi razmišljanji zasluži tehnološka teorija alienacije še eno samo pripombo. Nemara se mi je posrečilo pokazati, da Leninov nazor o tem vprašanju posredno zavrača trditve, da se zaradi nagle širitve strojne kulture alienacija uveljavlja v obeh sistemih kot neke vrste kozmična usoda. A oglejmo si mimogrede še te ugovore. Naj navedemo bistvo te teorije po šolsko: kakor se količina strojev večja, toliko bolj je človek odvisen od strojne opreme, sprevrtača se v nedejaven del mehaničnih procesov, v ujetnika okorelega mehanizma, katerega smisla največkrat ne razume. In ta težnja, ki se uveljavlja povsod po svetu, ne učinkuje le v kapitalizmu, temveč tudi v socializmu, ker tudi v socializmu izkoriščamo iste tehnične in znanstvene dosežke. Nasproti tej črnoglednosti meščanske sociologije sta Marx in Lenin, kakor smo videli, postavila

sprostitev človekove družbene dejavnosti; alienacija more zmagati le, če se ji človek ne upira na družbeni ravni, če je spet in spet ne nevtralizira, če nenehno ne učlovečuje najnovejših tehnoloških dosežkov. Zdaj že premeta trditev meščanske sociologije je, da, na primer, naši predmeti za vsakdanjo rabo, — telefon, radio, televizija — vsi učinkujejo kot odtujajoči tehnični pripomočki. Na to banalnost je mogoče odgovoriti s preprosto resnico. Telefon postane orodje alienacije samo, če človek — iz drugih družbeno pogojenih razlogov — ne more več govoriti s soljudmi naravno, neposredno niti brez telefona; tedaj brezosebnost telefona dobro streže temu razosebljenju. Če pa človek ohrani normalne osebne zveze, rabi le-tem tudi telefon. Isto velja tudi za televizijo. Če gledališče ne more bolj kakor televizija prikazovati človeškega družbeno resničnega dogajanja, tedaj očitno gledalca trga od neposredne izkušnje. Med gledalcem in gledališčem bi se tedaj odprl prepad, četudi bi ne bilo televizije, ker se gledalec lahko dolgočasi tudi doma. Tehnični pripomočki rabijo alienaciji samo, če je samoodtujeni način življenja že razvil v ljudeh — in tedaj nova orodja krepe to težnjo. En vidik te napačne meščanske teorije zasluži pozornost: družba mora vsako novo tehnično odkritje očlovečiti in se bojevati zoper tiste učinke, ki pospešujejo alienacijo, v prid tistim, ki sproščajo družbeno dejavnost; ta boj spremlja razvoj spontane dejavnosti, razširitev demokratičnosti in izpopolnjevanje naravnih sposobnosti.

Teorije o zvezi med tehnologijo in alienacijo imajo tudi bolj filozofsko projekcijo, ki jo oznanjata med drugimi Sartre in Lucien Goldmann. Marksistična kritika je malce pozno zavrnila te nazore. Merim na ustrezna poglavja Garaudyjeve knjige *Les perspectives de l'humanisme*. Svoje filozofske trditve izraža pisec očitno z marksističnimi kategorijami. Vsako delo je »opredmetenje« človeka; človek se ostvarja v predmetih, in sicer delno fako, da spreminja naravna bogastva v predmete, ki zadovoljujejo človeške potrebe, delno fako, da ustvarja predmete, ki mu pomagajo v boju z naravo. S tehničnim razvojem se torej »množica predmetov« večja, posledica tega pa je, da je človek v primeri s predmeti, ki ga obdajajo in so izdelki njegovega dela, vedno manj pomemben. Ta težnja je živa tudi v socializmu; niti tu se ji ni moči ogniti. Seveda je takšno razmišljanje le delno marksistično, saj razločuje marksizem pri delu »opredmetenje« (*Versachlichung*) in »alienacijo« (*Entfremdung, Selbstentfremdung*). Opredmetenje je značilno za vsako delo; delo je oblikovanje predmetnega sveta; z delom človek spreminja samega sebe (svoje telesne, duševne in za družbo pomembne sposobnosti) v svet predmetov in se v njem uresničuje. Alienacija pa je nasprotno pojav družbene zavesti. Opredmetenje ne povzroča nujno alienacije, saj je opredmetenje bistvo človeške dejavnosti že tisočletja, medtem ko je alienacija sodoben pojav. Socializem se mora spoprijeti s tem problemom samo toliko, kolikor novi tehnično-industrijski razvoj sili k temu, da se prenovita organizacija družbe in posameznikova družbena moč, to je, kolikor velja, da je treba razloček in razmerje med opredmetenjem in alienacijo »uskladiti« z novimi vplivi.

MALOMEŠČAN — Z NOVEGA STALIŠČA

Kadar se v meščanski družbi medčloveški odnosi odtujijo — tako da je na primer osamljenost prva značilnost teh odnosov — služijo tudi mehanični pripomočki alienaciji; ženitveno posredovanje, recimo, zamenja individualno ljubezen. V boju proti alienaciji sta odločilna razširitev človekove — delavčeve — družbene moči in zadovoljitev njegovega človeškega bistva; to pa odvisno od tega, koliko je mogoče objektivno proizvodnjo podrediti posameznikovemu družbenemu vplivu.

Pojem, ki ga poznamo in obravnavamo z imenom »socialistično malomeščanstvo«, je po mojem mnenju povezan s tu obravnavanimi vprašanji o alienaciji.

Predosem za malomeščanskimi težnjami vidimo osnovna gibalna alienacije. Same po sebi gmotne in družbene možnosti ter rast življenjske ravni še ne zavajajo nujno v malomeščansko miselnost. Revolucionar kajpak ostane revolucionar, četudi ima na voljo hladilnik in televizor. Pomalomeščani se, če se večji del ali samo bistvo njegovih interesov izčrpava v tem, da si pridobiva, uživa in razkazuje te dobrine. Kakor hitro se družbeni interes in posameznikova dejavnost zbirokratizirata, ko pretirani uradni ukrepi zrinejo spontano družbeno dejavnost v ozadje, se ti zgolj gmotni cilji osamosvoje, so samim sebi namen. Natančneje: te gmotne možnosti prevladajo, začno učinkovati na vsakdanje življenje posameznikov in ljudi usmerjajo v malomeščanstvo. Če postane družbeno pomembna dejavnost mikaovna, se močno zmanjša nevarnost, da bi se ljudje pomalomeščanili. Zategadelj mora človek ob stanovitnem dvigu življenjske ravni družbeno napredovati, se znebiti kvarne družbene razvejanosti svoje službe, siceršnje dejavnosti in razvedrila in si docela razviti družbeno osebnost. Kvarno stalinistično dediščino je treba odpraviti tudi na tem področju; ljudem je treba dopustiti, da »vplivajo«, z zanimanjem morajo sodelovati v avtonomnem javnem življenju. Ker smo šele komaj začeli odpravljati to dediščino, maličenje še vedno učinkuje v zunanji obliki malomeščanske miselnosti.

SPREMENJENA VLOGA
IN NOVI UČINEK DENARJA KOT FETIŠA

Drugi veliki ohranjevalec alienacije — mimo posledic delitve dela — je denar s svojimi gospodarskimi funkcijami in s pomenom fetiša. Nečloveška moč denarja, njegova čarobna podoba fetiša, je močno zbledela ali upada. Nešteto poti napredka se je odprlo človeku; gmotni napredek je samo en nagib — kajpak pomemben — izmed mnogih in očitno ne deluje z isto kruto nujno kakor v kapitalizmu. Ta moč bo še naprej kopnela pod skupnim vplivom socialističnega gospodarstva, družbenih norm in ideološke preobrazbe. Dandanes se smejimo tistim in praznini tistih, ki bi radi zgolj z denarjem nadomestili premajhne sposobnosti; zakonite poti napredovanja v družbi so jim za vedno zaprte. V tem osnovnem pogledu

denar kot fetiš ne obstaja več. A drugotne učinke denarja še čutimo.

Prevladujočo vlogo univerzalnega menjalnega sredstva bo čutiti v socializmu še nekaj časa — vendar bo pešala. Po Marxovih besedah velja pri menjavi dobrin in v odnosih distribucije v socializmu isto načelo kakor v kapitalizmu: načelo o menjavi enakovrednih dobrin. »Določeno količino dela določene vrste zamenjamo za isto količino dela drugačne vrste«. Splošno menjalno sredstvo — denar ali racionalno izmerjeni delovni čas — kot objektivno ekonomsko merilo uravnava to menjavo. V obeh primerih je mogoče enkratno kakovost dela upoštevati kot družbeno relevantno le toliko, kolikor vsebuje družbeno potrebni delovni čas — saj je samo toliko zamenljiva. V zvezi z našim vprašanjem to pomeni, da je potrebno vsakokratno delo — pa tudi način življenja — najprej primerjati z abstraktno, splošno formulo, če naj ugotovimo družbeno veljavo njegovih individualnih lastnosti. Izdelkov dela ne moremo zamenjavati neposredno, temveč zgolj na podlagi univerzalnega menjalnega sredstva. V tem se že skriva kal drugotnih oblik alienacije. Da je tako, je moči ugotoviti spričo dejstva, da je Marx v nadaljnjem obstoju univerzalnega menjalnega sredstva videl preživetje meščanskih pravic in menjalnih odnosov v socialističnih razmerah: »Enaka pravica je tu še vedno v načelu buržoazna pravica, vendar si načelo in praksa nista več v navzkrižju, kajti zamenjava ustreznih količin v menjavi dobrin obstaja samo v poprečku, ne pa v posameznem primeru. Navzlic tej izboljšavi nosi ta enaka pravica še naprej sramotilno znamenje meščanskih omejitev. Pravice proizvajalcev so sorazmerne z delom, ki ga opravljajo; enakost se kaže v tem, da se meri z enakim skupnim merilom, z delom«. (Marx: Kritika Gotškega programa.)

Opazujemo odtujajoči učinek univerzalnega menjalnega sredstva najprej na zelo preprostem, vsakdanjem primeru, namreč v zvezi z modo. Ljudje, obdarjeni z enkratnimi, naravnimi sposobnostmi, ne navezujejo neposrednih medčloveških razmerij drug z drugim, ne ugajajo drug drugemu ali so drug drugemu zoprni zaradi posebnih individualnih lastnosti, temveč ker se oblačijo po ukazu mode v določene vobče privlačne »primerljive vrednote«. Oblačila po modi so priljubljena tudi zato, ker predpisujejo tistim, ki jih nosijo, tržno ceno in ker so v njih posameznikove sposobnosti preoblikovane v splošno priznan ekvivalent. Isto velja za automobile, hladilnike in nekatere modne predmete, ki jih štejemo za razkošje. Pridobivanje teh dobrin ne postane pomembno le zato, ker lajšajo življenje, omogoča lastniku, da se znebi gospodinjskih del in da živi popolnejše življenje, temveč tudi zato, ker si lastnik s posestjo nad takšnimi predmeti večja družbeni ugled.

V teh primerih se resnični pridružuje odtujena potreba in preobraza resnično, tako da je resnično potrebo v sprepletu obeh težko razpoznati. Hladilnik je resnično pomemben pripomoček v sodobnem gospodinjstvu. A če si hočemo s tem predmetom povečati družbeni ugled, je predmet, vir odtujene strasti, namreč tekmovanja s

sosedi in lova za družbeno priznano pomembnostjo, in ne gre več za zadovoljitev enkratne, osebne potrebe. To ni čista oblika alienacije, kar morda pojasnjuje, zakaj ima takšna alienacija skromnejšo vlogo. Vendar je nedvomno resnično pričujoča. Čeprav takšne težnje niso nezane v kapitalizmu, je prav lahko sprevideti razloček. Proič je tam potrošnja dobrin zaradi ugleda vprašanje živoljenjskega obstoja. Po besedah ameriškega sociologa Vancea Packarda zmanjšuje okoliščina, da ravnatelj velike banke ne kupi avtomobila po zadnji modi — ker mu pač po naključju model ne ugaja — zupanje v njegove delnice; ljudje sumijo, da se je odločil za nakup cenejšega avtomobila, ker mu posel ne cvete (Vance Packard: *The Hidden Persuaders*). A prav isto velja tudi za pisarniške uradnike in celo za nekatere kategorije nižjih nameščencev. Način oblačenja in kraj stanovanja sta znamenji položaja na družbeni lestvici in posamezniku posredno zagotavljata napredovanje ter sredstva za preživeljanje. V socializmu so ti prestižni predmeti brez pomena za človekov obstoj, a v zasebnem živoljenju so merilo vrednosti. Z izboljšanjem živoljenjske ravni in pri obilju teh predmetov se zmanjšuje ugled, ki je z njimi povezan, in spreminja se tudi način, kako si z njim posameznik zagotavlja — vsaj v zasebnem živoljenju — napredovanje. Zato bo z razvojem socialistične zavesti in novih moralnih norm kaj lahko onemogočiti in nato odpraviti ta pretiravanja.

Pomembnejši in bistvenejši pojav je učinek, ki ga ima vloga univerzalnega menjalnega sredstva na oblike občevarjanja med ljudmi. Tudi v javnem živoljenju pogosto opažamo borzniško ocenjevanje ljudi, to je, psihologijo, ki vrednoti posameznika po tem, koliko so njegove sposobnosti »vredne« v menjavi, ki poteka v javnem živoljenju, kakšno »ceno« imajo posameznikovi politični nazori, ali je na poti navzgor ali navzdol — z eno besedo, po tem, kaj je mogoče s pomočjo tega človeka doseči. V takih okoliščinah konkretni človek skoraj povsem zbledi ali pa ga upoštevajo samo toliko, kolikor je nosilec političnih, ekonomskih in siceršnjih vrednot ter koristi. Za šalo bi mogli reči, da igra človek tu podobno vlogo kakor denar: prevzame dialektiko univerzalnega menjalnega sredstva; dobi uporabno vrednost (politično, javno ali družbeno težo, pomembnost ali vpliv, ki je po naključju utelešen v njem in se ves čas spreminja). Te psihologije ne opažamo samo v političnem živoljenju, temveč tudi na ravni posameznih podjetij in v poklicih. Pojav je znan pod imenom »osebne zveze« ali »socialistične zveze« in je hud problem. Ni ga moči odpraviti kar mimogrede, ker videz, da gre za nekaj osebnega, prekriva odtujeno razmerje, bistvo katerega ni morda osebno prijateljstvo ali osebna privlačnost, temveč gmotna korist. Te težnje niso samo ostanki meščanskega in malomeščanskega načina živoljenja, ne zgolj »dediščina preteklosti«, temveč izvirajo odtod, da še naprej obstaja univerzalno menjalno sredstvo. To še ne pomeni, da ti pojavi ne zgubljaljo tal ali da se jih ni mogoče lofiti. Tudi na drugih področjih socialistični gospodarski sistem sili ljudi v boj proti tej težnji. Važno je omeniti, da ti pojavi ne ustrezajo kar tako pojavom alie-

nacije v kapitalizmu. Tam je »borzniško« ocenjevanje ljudi skoraj edina oblika družbenega občevanja. Pri nas je vse to le spremljevalni pojav številnih drugih bolj zdravih odnosov. Mimo tega pa — četudi je utrjevanje osebnih odnosov med ljudmi samo navidezno in še vedno polno odtujenih potez, igrivost in včasih dobro vidna »nepristranost« tega početja že pomagata lomiti moč alienacije. Če more na primer kupec kupiti predmet, ki ga je na tržišču premalo, samo tam, kjer ga poznajo, kjer ima osebne zveze, potem to ni kar »odnos zaradi interesa«, kakor bi to bilo v kapitalizmu. (Sistem »stalnih strank« je v bistvu poslovna zvižaja.) Nemalokrat se v tem kažejo hinavsko slepilo poznanstva, človeška družabnost, dajanje prednosti prijatelju. Ta medli primer morda že zadošča kot dokaz, da se takšna alienacija vobče sama uničuje: postopno peša in hkrati zginja njena družbena funkcija, kakor se pogloblja socializem, pri čemer začasno zapusti za sabo zgolj lupino. Naše trditve veljajo seveda le za te drugotne pojave; bistvene značilnosti alienacije so bolj trdožive.

Še ena nit povezuje sivino posameznikovega življenja in posameznikovih doživetij s tem družbenogospodarskim izvorom. Pomislimo na doživetje, ki smo ga deležni na dobri nogometni tekmi, ali, na drugi ravni, na pretresljivi učinek hude nesreče, ki ji prisostvujemo. Večini ljudi ne zadošča, da sami zase in po svoje premelejo ta doživetja, si jih napravijo za del svojega življenja ali jih pozabijo, temveč so zadovoljni šele, ko o teh stvareh naslednjega dne bero v časniku, ko jih vidijo natiskane. Osebna skušnja postane »verodostojna« in del posameznikovega življenja šele, ko ji dodamo to, kar naj bi bil »ključ« vrednotenja, ko skušnjo tako ali drugače formaliziramo.

Ista pereča vprašanja učinkujejo tudi na zasebno življenje. Velik problem v zvezi z vzgojo čustev, na primer pri oblikovanju estetičnega okusa, je prevlada čustvenih klišejev. Formalizacija čustvenih doživetij obstaja še nadalje zlasti v malomeščanskih slojih, pa tudi v razumniških krogih in nekaterih plasteh delavskega razreda; nekatera čustva morejo ti ljudje doživeti samo v mejah modnih popevk, knjig in filmov in le s težavo neposredno osebno doživljajo ali pa se jim to sploh ne posreči. Drugače povedano, svoja doživetja opazujejo, kakor doživetja soljudi z očmi »nekoga drugega«. Tako ni samo v ljubezni in v težavah družinskega življenja, temveč tudi na drugih področjih čustvenega življenja; ta narejena skušnja deluje prav tako v kulturnem življenju in v zvezi z nravnimi vprašanji; ohranja številne klišeje okusa in obnašanja, ostane brez vsebine.

Ti pojavi — nahajamo jih tako v političnoekonomskem kot v zasebnem življenju — imajo skupno žarišče: slepo zaverovanost v določene oblike in vzorce, vero, ki potiska v ozadje človekove enkratne in osebne lastnosti, cilje in probleme. Dana formula naj bi bila splošno zdravilo in o individualnih posebnostih »primera« — četudi so to po naključju posebnosti mene samega — je težko razmišljati. Omenimo tu kot primer obrazce v jeziku funkcionarjev. Pravijo: »Sédimo in prediskutirajmo probleme«, a v takšni di-

skusiji si nemalokrat sploh ne prizadevajo, da bi obdelali značilnosti problema in poiskali posebne poti, ki vodijo k rešitvi, temveč jim je takšna diskusija zdravilo sama po sebi. Primer je vsakdanji, a mogoče osvetljuje dejstvo, da se kaže pri obravnavanju organizacijskih problemov s pomočjo fetišev pogosto podobna logika, ki jo kajpak spet in spet uničujeta čilost in volja ljudi, ki na tem področju delajo. Niso tu napačne organizacijske oblike, narobe svet je le slepa vera vanje, v to, da so učinkovite same po sebi brez ljudi, ki naj bi v njih aktivno sodelovali.

Še bolj zapletena vprašanja kakor omenjena so vprašanja o tem, kako sprostiti mnogostranost osebnega življenja, kako obogatiti doživljanje, kako se znebiti vsega formaliziranega v načinu življenja, kako ocenjevati delo in prakso vodenja. Rešitve je treba po mojem mnenju iskati prav tam, kjer iščemo protistrupe zoper delite delo z njenimi odtujajočimi učinki: razširiti je treba socialistično demokracijo, razvijati spontane dejavnosti, korenito izpopolniti človekovo družbeno aktivnost, družbeni vpliv in družbene interese.

Ta članek očitno ne more obdelati problema z vseh strani. Nismo se niti dotaknili številnih dobro znanih vprašanj, kot so oblike mestnega življenja, odtujitev od narave, občutek osamljenosti. Različice vseh teh pojavov nahajamo v socialistični praksi; potrebna je temeljita posebna raziskava. Obrisi in teoretični pogoji rešitev še niso tako lepo razvidni, da bi bil mogoč popolni pregled. Nadaljnja diskusija ne bo prispevala le teoretične razjasnitve, temveč bo, kar je izredno pomembno, v prid prizadevanjem v vsem razviti človeka, povsod omogočiti razmah socialističnih sil.

Za konec samo še ena pripomba. Številni ljudje gledajo pojem alienacije zaničljivo ali nezaupljivo, kakor da bi se bila ta misel iz nemškega idealizma po čudnih poteh vsilila v marksistično teorijo ali kakor da se bo ta pojav rešil sam od sebe oziroma kakor da ni več problematičen. Pisec je nasprotno prepričan, da je odprava alienacije ena izmed temeljnih zgodovinskih poslanstev socializma, bistven nauk in pripomoček marksistično-leninistične revolucionarne teorije. Pred odpravo alienacije ni mogoče uresničiti družbe, »vredne človeka«, komunizma. Kaže, da bo v mirnem tekmovanju med obema sistemoma zelo pomembno vprašanje — in to že v bližnji prihodnosti — kateri sistem bo ustvaril družbo brez alienacije. Tu je treba izkoristiti zgodovinske prednosti socializma. Spričo krajšanja delovnega časa kot težnje, ki jo ponuja tudi kapitalizem, in spričo odprave najhujših oblik izkoriščanja vsaj v najbolj razvitih kapitalističnih deželah, se pozornost delavcev obrača k alienaciji. Če bo socializem svetu odprl vrata v stvarnost z družbo brez fetišev in brez alienacije — kar kapitalizem po svoji naravi ne more storiti — bo to velikanska prednost socializma v tekmii med obema sistemoma.

MIKLÓS ALMÁSI

Prevedel: Janez Orešnik

Enotnost akcije - dilema francoske levice

Po razpadu tripartitne koalicije, v kateri so si od konca II. svetovne vojne do leta 1947 delili oblast narodni republikanci, socialisti in komunisti, je vladalo več kot 15 let med dvema vodilnima delavskima strankama Francije nespravljivo nasprotje; kadar je prihajalo do zaostritev mednarodne politike in do krepitve tendenc hladne vojne, je kazalo, da so največji sovražnik socialistov komunisti in narobe. Takšno razpoloženje so gojili posebno (često ne brez razlogov) v socialistični stranki, kjer je dosegla antikomunistična orientacija vrhunec, ko so njeni najvidnejši voditelji pripravljali prihod de Gaulla na oblast, čakajoč V. Republiko kot enkratno priložnost za dokončno izolacijo KP, priložnost za odpravo njenega vpliva med delavci.

Toda notranja gibanja v Franciji od 1958. leta dalje se ne ujemajo s predvidevanji Guy Molleta in njegove stranke. Vsekakor je bilo rojstvo V. Republike v skrajno zapleteni razredni in družbeni situaciji velika preizkušnja za vse politične sile v deželi, pa tudi za delavski razred in njegove organizacije. Toda v nasprotju od meščanskih strank (na nekatere, kot sta radikalna in narodno republikanska so socialisti računali kot na verjetne zaveznike pri ustvarjanju »tretje sile«), ki so zbegane že na prvih parlamentarnih volitvah doživele brodolom, so se komunisti, čeprav potisnjeni z nedemokratičnim volilnim zakonom s prejšnjih pozicij v parlamentu, najprej znašli, pač zaradi organizacijske trdnosti in politične enotnosti. Postopno so si ponovno pridobivali izgubljene volivce in vpliv med množicami zaposlenih. V socialistični stranki pa je prišlo do velikega vrenja, razcepov in splošne slabitve pozicij v francoski javnosti; prva posledica je bil odcep dela stranke in formiranje tako imenovane avtonomne, po zlitju z nekaterimi drugimi disidentskimi skupinami pa — združene socialistične stranke. Že tako enotno delavsko gibanje se je tako vnovič razcepilo.

Razumljivo je, da neenotne levičarske sile niso bile niti najmanj tehtna protiutež degolističnemu režimu, saj niso mogle najti skupnega jezika niti glede največjih nacionalnih problemov, kot so bili alžirsko vprašanje, boj proti oasovski fišistični desnici in podobno.

Šele po dveh letih, s koncem vojne v Alžiriji in hkrati s politično stabilizacijo režima, se je v francoski levici oblikovalo gibanje, ki zbližuje antagonistične sile delavskega gibanja in odpira perspektive za sodelovanje. Ponudbe KPF, poslane socialistom, naposled niso ostale brez odziva: čeprav s precejšnjim nezaupanjem, so socialisti najprej diskretno, nato pa tudi uradno na 64. kongresu leta 1963 izjavili, da so stiki s KPF mogoči, toda s pogojem, da prej razčistijo medsebojna sporna vprašanja.

Odkod ta sprememba?

Z odnosom do degolizma, ki ga ni bila zmožna analizirati s svojega razrednega in družbeno-ekonomskega bistva, se je socialistična stranka iz oportunizma pogrezala v čedalje globljo krizo, ki je naposled ni mogla ublažiti niti odkrita opozicija. Omahljivost njenih vrst in specifičnosti državno-kapitalističnega razvoja Francije ne dajejo dovolj možnosti za krepitev njene vloge in vpliva na množice. Pa tudi spričo zoževanja baze parlamentarnega sistema, ki je bil za socialiste vedno vir inspiracije in poglavitno področje političnega delovanja, je bila stranka Guy Molleta potisnjena na rob političnega dogajanja. Igra na karto V. Republike se je pokazala za docela zgrešeno, prišel je čas radikalnejšega pretresa strankine politike.

Čeprav se je razvijal proces destalinizacije počasi, ni moči zanikati, da je zadnja leta čedalje bolj živ tudi v KPF, kjer je čedalje več sil, ki so za iskanje prožnejših in ustrežnejših metod v taktiki partije. Res, tudi odpora zoper destalinizacijo, celo v vrhu partije, ne gre podcenjevati; vendar je pri komunistih viden pozitiven razvoj, ki se kaže predvsem v konkretnejšem obravnavanju stvarnosti in v postopnem premagovanju neučinkovitih abstraktnih, dogmatskih pojmovanj. Tekmecu, ki so mu komunisti odrekli pravico govoriti v imenu delavskega razreda, se približujejo kot možnemu partnerju in prizadevajo si z raznimi bolj ustreznimi ravnanji pospeševati začetni proces »streznitve« med socialisti. KP je dejansko opustila poskuse, da loči pripadnike in simpatizerje socialistične stranke od njenega vodstva, in je začela iskati poti za sporazumevanje s socialističnim vodstvom; zato ponudbe za skupne akcije levice v boju proti »osebni vladavini generala de Gaulla in proti diktaturi velikih monopolov«.

Res je, da je komunistom pomagal tudi razvoj dogodkov. Praksa je pokazala, da delavske stranke ne morejo biti nagnjene režimu, ki je sicer okrepil oblast in stabiliziral ekonomsko-finančni položaj dežele, toda na račun materialnega položaja delavskega razreda in v škodo demokratskih svoboščin. To je bil v propagandi KP zelo važen argument in obsodba režima ob nenehnem naraščanju cen in spričo socialnih pretresov ni ostala brez odmeva v delavskih vrstah.

Združena socialistična stranka, ki je bila v začetku sinonim novih, spodbudnih idej, se je, kot kaže, v zadnjem času docela izgubila v labirintih frakcijskih bojov in spopadov. Prizadevanja, da zaposlenim predstavi »avtentični socializem«, niso bila plodna; ta nova sila v francoskem delavskem gibanju celo v nekaj letih ni zmogla izdelati akcijskega programa. Zdaj je ta stranka simbol ohromelosti. Njen položaj je postal skrajno protisloven: ko je nastajala v prostoru med dvema velikima delavskima strankama, je združena socialistična stranka začutila, da že prvi znaki izboljšanja odnosov med socialisti in komunisti ožijo polje njenega delovanja in nekatere njene frakcije, kot da dvomijo o upravičenosti obstanka. Njeno vodstvo pa skuša kljub temu spričo novih dogajanj v delavskem gibanju usmerjati in realizirati enotno akcijo delavskega gibanja Francije. Lahko bi se celo reklo, da vidijo nekateri njeni voditelji v tem novo vsebino in nove cilje, ki poudarjajo vse, kar lahko prispeva k premagovanju razcepljenosti delavskega gibanja. Zato podpirajo komuniste, ki pozivajo k sodelovanju, pa tudi vse pozitivne procese v socialistični stranki.

Ljubitelji zgodovinskih analogij poudarjajo, da so se v podobnih okoliščinah, kot so današnje v Franciji, običajno zblíževale rivalske struje. Njihove optimistične napovedi je ohrabilo spontano, včasih tudi dogovorjeno sodelovanje socialistov in komunistov, zlasti v sindikalnih organizacijah, ob čedalje pogostejših revindikacijskih akcijah, pa tudi v volilnih kampanjah v času zadnjih parlamentarnih in kantonalnih volitev. Mar ni bil — se sprašujejo — celo sam Guy Mollet v Arrasu izvoljen za ljudskega poslanca prav z glasovi komunistov, mar skupni nastopi v posameznih volilnih okrajih niso preprečili izvolitve desničarskih kandidatov? Nasprotno temu, po vsem sodeč prenačlemu, morda cenenemu optimizmu pa se pesimisti, ki jih moti počasnost procesa, nagibajo k sodbi, da bo tudi ta priložnost kot že veliko drugih ostala neizkoriščena.

Za pretirani optimizem ni razlogov, pa tudi za brezup ne. Zdajšnje gibanje je mogoče kolikor toliko realno oce-

niti in razumeti, če vsaj bežno osvetlimo materialne faktorje, ki so morda bolj kot zavestno hotenje oblikovali ugodnejšo klimo v francoskem delavskem gibanju in če pokažemo temeljne značilnosti družbenoekonomske baze sodobne Francije ter njena protislovja.

Družbenoekonomska struktura V. Republike in delavski razred

Ko analiziramo materialne in družbene faktorje, ki določajo sodobna gibanja v Franciji, se moramo zavedati predvsem naslednjih dejstev: V. Republika ni korenit preobrat v družbeno-ekonomski strukturi dežele, ampak nadaljevanje tendenc in procesov, ki so se kazali že prej. S prihodom de Gaulla na oblast, se je okrepila vloga države v gospodarstvu, pospešila se je že prej začeta, dokaj nagla koncentracija in centralizacija kapitala. Določene skupine velike buržoazije, ki so nosilci družbeno-kapitalističnih koncepcij, so si pridobile odločilne položaje. Dotedanja stopnja gospodarske rasti se je še povečala. V takem polražaju imajo delavski razred in njegove zavestne sile nove naloge, ki neposredno ali posredno izvirajo iz pogojev in posledic sodobnih družbeno-ekonomskih procesov.

Kljub kratkotrajnim obdobjem stagnacije je francosko gospodarstvo že več kot deset let močno ekspanzivno. To najboljše ponazarja podatek, da je ves ta čas doseglo povprečno letno stopnjo rasti 6,9% — občutno več kot v katerikoli razviti zahodni deželi. Nekatere favorizirane veje so daleč presegle ta razvojni tempo. Kemična industrija je npr. povečavala letno proizvodnjo za več kot 11%, avtomobilska za več kot 13%. Podobno strojna industrija, proizvodnja nekaterih barvastih kovin in še kaj. Francija proizvede na leto več kot 20 milijonov ton jekla (do l. 1965 naj bi pridobila 25 milijonov ton), v proizvodnji aluminija je na četrtem mestu na svetu, takoj za ZDA, ZSSR in Kanado. Na leto načrpa 20 milijonov ton nafte itd. itd. Takšen tempo je vplival tudi na hitro povečanje nacionalnega bruto produkta, ki se je samo v času tretjega plana gospodarskega razvoja (1958 do 1961) povečal od 211 na 270 milijard novih frankov, po planskih predvidevanjih pa naj bi znašal konec l. 1965 336 milijard.¹

Nenehno večanje obsega proizvodnje spremljata zlasti še zadnja leta čedalje močnejša vloga Francije na tujih trži-

¹ F. Perroux: *Le IVe Plan français*, Prosses univers, Paris 1962.

ših in čedalje ugodnejša izvozna struktura. Francija proda vsako leto več kot pol milijona avtomobilov tujim kupcem, izvozi za približno 25% proizvodnje jekla, za okr. 20% orodnih strojev. Plod vsega tega so bile aktivna zunanjetrgovinska bilanca in devizne rezerve, ki so lani znašale nad 3,7 milijard dolarjev.²

Druga zelo pomembna značilnost francoskega gospodarstva je pospešen proces koncentracije kapitala. Še pred manj kot desetimi leti je spadala Francija med dežele, kjer je prevladovala kljub obstoju velikih podjetij polobrtniška in obrtniška proizvodnja. Proces, ki se je končal v večini kapitalističnih dežel prej, se je v Franciji razbohotil šele v zadnjem času, zlasti po formiranju skupnega trga. Na področju kemične industrije delujeta praktično le dve firmi, v farmacevtski ima popolno kontrolo en sam gigant, v kemični industriji nadzoruje le 7% podjetij okoli 80% vseh poslov s 83% dobička. Nekoliko nižjo, vendar še vedno zelo visoko stopnjo koncentracije so dosegle strojna industrija, precizna mehanika, elektronika itd.³

Pojem nemonopolističnega gospodarstva v Franciji čedalje bolj izgublja realen pomen in v takih razmerah je naravno, da so večinoma samo velike asociacije bile deležne ugodnosti Marshallovega plana in posojil iz raznih skladov za modernizacijo in opremo industrije, uživale so in še uživajo veliko fiskalnih ugodnosti (pogosto z motivacijo, da pospešujejo izvoz). Poleg tega uživajo privilegirane tarife nacionaliziranih podjetij (električna energija se jim prodaja z izgubo, železnice skoro zastoj prevažajo njihovo blago) in ker naposled poberejo levji delež vojnih naročil, kujejo na račun državnega proračuna velikanske dobičke.

Za odnose v V. Republiki je zelo značilno vse večje zračanje državnih organov in velikih monopolov. Samo nekaj primerov, ki jasno kažejo, da predstavništvo velike buržoazije v raznih vladnih ustanovah in organih ni le simbolično, kakor je to z redkimi delavskimi zastopniki: v upravnem odboru ene najmočnejših nacionaliziranih bank »Credit Lyonnais«⁴ prevladujejo predstavniki privatnih monopolov; predsednik komisije za predelovalno industrijo komisariata za plan je član znane bogataške družine Peugeot in generalni direktor — prezident istoimenske tovarne avtomobilov; podpredsednik komisije za siderurgijo, ki ima enega državnega funkcionarja, 41 delodajalcev in 4 sindikalne predstav-

² Privredna ekspanzija Francuske, Privredni pregled 23. XI. 1961.

³ Privredna ekspanzija Francuske, Privredni pregled 25. XI. 1961.

nike, je de Wendel, generalni direktor ene največjih firm. Hkrati je še predsednik skupine za investicije in planiranje komisariata za plan.⁴

Torej ni niti najmanj nenavadno, da je tako imenovana napredna buržoazija naklonjena neposrednemu vmešavanju in angažiranju države v gospodarske posle — saj je glavni uporabnik plansko projektiranih privatnih investicij, saj troši sklade za ekonomski in socialni razvoj, nacionalne kredite dobiva pod tržno obrestno mero; zadošča, da se vključi v sektorje, katerih ekspanzijo imajo za nujno.

Prav dominanten položaj velikega kapitala je poglavitni vzrok za občasne neskladnosti v francoskem gospodarstvu, katerega plansko usmeritev jemljejo v mnogih zahodnih kapitalističnih državah za vzorec. Privatni kapital namreč, čeprav je uporabnik državnih kreditov in fondov, ne ravna vselej po planu, ampak svojevoljno ruši ravnotežje planskih odnosov in povzroča motnje na tržišču ter inflacijo. Država resnično nima popolne kontrole nad gibanjem privatnega kapitala, ki se je liberaliziral še zlasti s krepitvijo skupnega trga; planiranje je pogosto v navzkrižju s koncepcijami »neomejevanja privatne pobude«, ki so še vedno žive v francoskem gospodarstvu.

Zato se jim s planom, kljub nekaterim zelo pozitivnim vplivom, ni posrečilo preprečiti občasnih hudih inflacij, ki so že ciklične, niti ne naglih kriz v gospodarski rasti kot posledic inflacije. Od l. 1947 je Francija, če upoštevamo še zadnjo, doživela štiri inflacije, za katere so zmeraj iskali zdravilo v deflacijskih ukrepih.

Lani je predsedniški kandidat na prihodnjih volitvah, socialist Gaston Defferre, izjavil, da je bila nekoč kriza nujno zlo kapitalističnega gospodarstva, danes pa je postala metoda vlade, s katero zavestno ustvarja pogoje za recesijo (z raznimi deflacijskimi ukrepi), da bi ublažila inflacijo, ki jo sproži nekontrolirana ekspanzija.

Naravno je, da skrajnosti, kot sta inflacija in deflacija, najhujše prizadeneta delavski razred, vse tiste, ki živijo od mezdnega dela. Nagli skoki cen zmanjšujejo kupno moč zaposlenih, saj rastejo mezde veliko počasneje kot življenjski stroški. Da bi gospodarstvo spet stabilizirali, rigorozno omejujejo potrošnjo in mezde, kar spet prizadene ljudi v mezdnem odnosu. Poslednje naraščanje cen, katero se francoski vladi ni posrečilo zaustaviti, čeprav traja to že skoro dve leti,

⁴ A. Barjonet: »Un monopole-qu'est que c'est«, France nouvelle 496, 497/1963.

je še enkrat pahnilo vse tiste, ki živijo od mezdnega dela, v nezavidljiv položaj. Vsekakor je iz raznih virov težko dobiti točne podatke in povsem zanesljivo podobo o realnih mezdah in njihovi kupni moči. Toda kljub ideološki neenotnosti publicirajo vse sindikalne centrale, ki redno spremljajo gibanje življenjskih stroškov, približno iste podatke. Po teh podatkih so cene od januarja 1960 do 1963 narasle za približno 24%, ritem naraščanja cen pa se ni upočasnil ne lani ne letos, temveč nasprotno.⁵

Kakšen je namen ukrepov degolističnega režima za ozdravljenje gospodarstva, lahko jedrnato ilustrira izjava finančnega ministra Giscarda D'Estainga, v kateri se je ta visoki funkcionar zavzel za zmernost pri povečanju dohodkov. Po njegovem je to najboljšo sredstvo, da se ohrani ekonomska ekspanzija. Ker ni niti z besedo omenil omejevanja dobičkov, se sredstva za odpravo inflacije v bistvu reducirajo na zmanjšanje potrošnje zaposlenih, kar je v duhu politike najreakcionarnejših režimov. Mogoče je zanimivo pripomniti, da so posredni davki s stopnjo 16,9% nacionalnega dohodka od vseh evropskih dežel največji ravno v Franciji (torej davki, ki obremenjujejo potrošnjo oz. najširše sloje), vtem ko so neposredni, ki zajemajo dobičke, s stopnjo 5,6% najnižji.

Neposredna reakcija na tako stanje so pogostne stavke, od katerih je bila vsekakor najučinkovitejša lanska nacionalna stavka rudarjev, ki so jo podprle še nekatere druge stavke, in letošnja stavka delavcev in uslužbencev v javnih službah, katero je kar najaktivneje podprlo okr. 6 milijonov zaposlenih. Čeprav je v obeh primerih šlo za akcije ekonomskih revindikacij, so se delavske organizacije prvič po drugi svetovni vojni hkrati z zahtevami po povečanju mezd odločneje zavzele tudi za strukturalne reforme. Sindikalne organizacije se vsaj nekoliko otesajo »tradicionalne apolitičnosti«, zavedajoč se, da sta ekonomski in politični boj tesno povezana, ker v današnjih razmerah tako rekoč ni akcije, v kateri se delavci ne bi spopadli z državo — in to ne z državo kot »s psom čuvajem kapitalističnega reda«, ampak z državo kot neposredno zainteresirano stranjo. V vseh centralah proučujejo probleme ter izdelujejo teze o ekonomski demokraciji, kontroli in soodločanju, o pravicah sindikalne organizacije na delovnih mestih in o podobnih vprašanjih. To je v bistvu konkretno idejno usmerjanje proti sedanji družbenoekonomski strukturi. Pozitivna evolucija s

⁵ Claude Krief: Mon premier devoir... L'Express, 5. XI. 1963.

premagovanjem dozrajšnje razcepljenosti, z združevanjem akcij nacionalne narave je vsekakor zelo pomembna za krepitev borbenosti in učinkovitosti delavskega gibanja.

Delavske stranke v novih razmerah

Delavske stranke kot idejni nosilci delavskega gibanja zaostajajo za tem pozitivnim procesom. Vtem ko je sindikalno gibanje pogosto našlo skupen jezik v revindikacijskih akcijah, so se stranke vedle, kot da bi se jih lotila skleroza parlamentarnega sistema, kot da bi jih ohromili medsebojni ideološki spori in kakor da se ne bi znale prilagoditi novim razmeram. V vsakdanji aktivnosti so uporabljale zastarele, neustrezne parole in skoro niso poskušale prodreti v družbena gibanja državno-kapitalističnega sistema, da bi uskladile z njimi svoje akcijske programe.

Socialiste pa je, kot rečeno, preveč zapeljala iluzija, da njihova vloga raste ravno v takšnem razmerju sil; zato so si prizadevali najti parlamentarne zaveznike, hkrati pa so odklanjali svoje najbolj naravne zaveznike — komuniste. Tako se je socialistična stranka znašla osamljena, oslABLJENA, z zmanjšanim vplivom na stranskem tiru političnega dogajanja.

Večino pristašev socialistov sestavljajo uradniški in drobnoburžoazni sloji. Stranka se je nekako uveljavila tudi med delavci terciarnih dejavnosti, torej v tistih slojih zaposlenih, ki so tradicionalno bili pod vplivom oportunističnih idej. Ker so kategorije uradnikov, zlasti v državni službi, in zaposlenih v terciarnem sektorju, nenehno naraščale (v l. 1951 do 1954 se je odstotek zaposlenih v terciarnih dejavnostih povečal od 22% na 36%),⁶ so bili socialisti prepričani, da je bila njihova dotakratna politika najpravičnejša. Pokazalo pa se je, da so bili sloji, katerim so pripisovali malomeščansko mentaliteto, neborbenost in oportunistem v posameznih primerih v prvih vrstah delavskih akcij. Morda to najprepričljiveje dokazuje letošnja vsenarodna stavka uslužbencev javnih služb.

Po vrsti neuspehov in notranjih strankarskih pretresov ter pod pritiskom socialnih kriz so se začeli v socialistični stranki polagoma trezniti in se vračati k socialistični doktrini, ki so jo prva leta V. Republike v praksi docela opustili. Preobrat v odnosih socialistov do problemov francoskega delavskega gibanja predstavlja 54. kongres 1963. leta, ko so po dolgem času spet začeli razpravljati o sodelovanju s ko-

⁶ B. Mottez, Données statistiques, Arguments št. 12—13/1959.

munisti. Kljub vsem rezervam (položaj se je kasneje nekoliko zapletel, ko naj bi socialistična stranka priznala kandidaturo Gastona Defferra, ki je odklonil sodelovanje s KPF) so na kongresu dopustili možnost »določenega kontaktiranja« za voljo »razčiščevanja poglobitnih spornih problemov«. Takšna usmeritev je pomembna, saj so z njo posredno priznali, da bo francosko delavsko gibanje nujno nemočno, dokler bo tako ostro razdvojeno. Hkrati pa je to tudi prilagajanje praksi, kjer zlasti na nižjih ravneh že več let sodelujejo pripadniki obeh največjih delavskih strank. Razen tega je bilo vse teže ohraniti ostro antikomunistično smer, sprejeti pa molče ali celo sporazumno podporo komunistov v volilnih spopadih, kot npr. pri parlamentarnih volitvah 1962, ko je bil celo Guy Mollet izvoljen s pomočjo aktivne podpore KPF. In naposled so komunisti, dobro ocenjujoč situacijo, pogostokrat ponujali sodelovanje in si prizadevali za akcijsko enotnost, tako da so popuščali in se odpovedovali nekaterim resda vedno ne najbolj bistvenim ustaljenim stališčem.

Z »razčiščevanjem poglobitnih spornih problemov« — to so začeli socialisti — so postala aktualna nekatera pomembna vprašanja socialistične preobrazbe: revolucionarno nasilje in miren prehod v socializem, diktatura proletariata in njegovo družbeno bistvo, socialistična demokracija in partijski pluralizem, neodvisnost sindikatov itd. Iz stališč socialistične stranke ni težko razbrati predvsem skrb, da se ne bi morali (v primeru sodelovanja in skupnega programa) podrediti močnejšemu konkurentu. Zato zahtevajo ideološko in tudi praktično jamstvo. Pri tem gredo celo v skrajnost in vztrajajo, naj komunisti priznajo vse »grehe preteklosti«, sami pa kažejo kaj malo pripravljenosti storiti kaj takega.

Kot vemo, se KPF dolgo vrsto let sploh ni ukvarjala s specifičnimi notranjimi problemi francoske družbe. Njena najvišja vodstva so docela podcenjevala in zanemarjala poizkus in ideje, da bi tudi v kapitalizmu lahko našli možnost za konkretno delovanje levih sil, za usklajanje akcij z resničnimi problemi francoske družbe in za izkoriščanje kapitalističnih protislovij, kar zadeva uveljavljanje reform, ki bi po svoje spremenile tudi družbeno strukturo. Zanimivo je, da so npr. komunisti dalj časa nasprotovali sodelovanju delavskih predstavnikov v raznih nacionalnih posvetovalnih organih, razen, če so lahko propagirali proti buržoaznemu sistemu. Bili so namreč prepričani, da položaja delavskega razreda ni mogoče izboljšati vse dotlej, dokler bo kapitalizem: niso verjeli, da se da s postopnim večanjem delavskih pravic in ožanjem avtonomije kapitala spodkopavati temelje, na ka-

terih sloni kapitalizem. Stališča KPF so temeljila na tezi, ki jo je Maurice Thorez postavil po II. svetovni vojni: »Mi smo za revolucijo prihodnosti in prav zato, ker pričakujemo ta dan, smo za svobodno delovanje kapitalističnih zakonov...« Prevedeno v jezik dnevne prakse je to pomenilo popolno privrženost teoriji, da se kapitalizem zapleta v nerazrešljiva protislovja, s katerimi se bliža dan njegovega konca, ni pa naloga delavskega razreda pomagati nacionalni buržoaziji, da se reši iz nezavidljivega položaja. Zato se KPF ni potegovala za nacionalizacijo, če ne bi pomenila popolne razlastitve buržoazije, saj bi vztrajanje pri strukturalnih reformah brez korenite spremembe proizvodnih odnosov le kompromitiralo socialistično idejo. Iz teh stališč ni težko odkriti poslušnosti revolucionarnim parolam, ki so desetletja brez zveze s prakso okostenele v dogme, ki so utesnjevale KPF.

Pojmovanja so se začela spreminjati po XX. kongresu KP SZ, zlasti pa po XXII. kongresu, ko se je tudi KPF začela ogrevati za obračun z dogmatizmom, za globlje obravnavanje notranjih problemov Francije. Toda odpor zoper to ni mogel skopneti čez noč in še zdaj ni malo zavestnega oz. podzavestnega upiranja realistični politiki. Spodbudno je dejstvo, da je KPF v iskanju svojega mesta in vloge postala prožnejša, bolj realistična, zakaj prevladovalo je prepričanje, da si z drastičnim ideološkim obračunom ni mogoče pridobiti zaveznikov, da je v boju proti degolizmu in proti kapitalističnemu izkoriščanju učinkoviteje poiskati skupen jezik. Pri tem je značilno, da komunistom pri iskanju podlage za sodelovanje s socialisti ne gre za prehodno odpravo razlik med obema delavskima partijama, ampak za iskanje identičnosti in podobnosti, ki po sodbi KP Francije omogočajo skupen akcijski program.

»Razčiščevanje spornih problemov« in XVII kongres KPF

Spravljalnost KPF v javni polemiki s socialistično stranko je očitna, prav tako pa tudi odkritost, s katero komunisti obravnavajo ideološke probleme. Razprave o socialistični preobrazbi z evolucijo, o možnostih strankarskega sistema in podobno bi KPF še pred nekaj leti odločno zavrnila. Komunisti so skušali tudi dokazati, da nekatera sporna vprašanja sploh niso sporna, da gre pogosto le za različno obravnavanje istih problemov. Po vsem navedenem se zdi, da komunisti še naprej poudarjajo dve etapi poti v socializem: demokrasko in socialistično (torej neenoten proces!), vendar prva etapa ni nujno zlo, temveč realistična politika, »ki odpira pot so-

cializmu«. Sodelovanje ljudskih množic pri določanju nacionalne politike in pri upravljanju javnih zadev bi zbudilo v njih zaupanje v lastne sile, prepričanje, da je treba še naprej, da je treba razlastiti monopole in s socializacijo proizvajalnih sredstev odpraviti izkoriščanje človeka po človeku.⁷

Nekateri menijo, da je »javni dialog« med socialistično stranko in KPF neumesten, odveč, brez praktičnega pomena. V polemiki res niso obravnavali, kar pa bi bilo docela normalno, francoskih družbenoekonomskih sprememb, nastalih v zadnjih dveh desetletjih, pa tudi notranjih gibanj niso ocenili (po resnici povedano, nobena stran ne premore študiosnih analitičnih ocen); tako so sprožene razprave ostale izven francoske stvarnosti. Čeprav javni dialog ni dal konkretnih rezultatov, so le dosegli dvoje: razpravljali so brez žalitev (v preteklosti so bile žalitve kaj pogostne) in pustili so vrata odprta za nadaljevanje.

Socialisti, ki so začeli javno polemiko s komunisti, so jo sami tudi ustvarili, ko so precej spretno poudarjali, da čakajo na rezultate bližajočega se kongresa KPF; kakor da so s tem hoteli reči, da je poslej prihodnost odnosov odvisna zgolj od komunistov, skratka metoda psihološkega pritiska.

Tisti, ki so pričakovali od XVII. kongresa KPF (od 14. do 18. maja leta 1964 v Parizu) kdo ve kaj, so razočarani. In kljub temu je pomen kongresa nedvomno velik. Predvsem so na njem potrdili pripravljenost KPF za krepitev fronte levih sil v boju proti degolizmu in velikim monopolom. V dokumentih kongresa ni nič takega, kar bi pomenilo preobrat ali prekinitev dosedanje partijske politike, temveč so vnovič poudarili številna njena stališča.

Značilno je, da je v oceni notranjega položaja V. Roché v referatu poudaril vprašanje odnosa s socialistično stranko.

Potrjeno je stališče KPF, da je sporazum med delavskima strankama podlaga za širše programsko povezovanje levih in demokratičnih sil, ki le združene lahko ohranijo demokratično alternativo pred degolizmom. Generalni sekretar KPF je izjavil, da ni nujno, da bi »zgodovinske razlike« (kakor je Roché imenoval sporna vprašanja) ovirale skupno akcijo. Poudarjajoč teze KPF o različnih poteh v socializem, o začasnosti diktature proletariata, o možnosti zgraditve socializma na podlagi večstrankarskega sistema, o tem, da vojna ni nujnost, in o aktivni koeksistenci — je vodja francoskih

⁷ France nouvelle, št. 969, 1964: Alternative democratique et socialisme.

komunistov želel dokazati, da razlike niso bistvene, da se zблиževanje obeh strank ponuja samo po sebi.

Če primerjamo novi statut KPF s prejšnjim iz l. 1945, bi našli veliko podobnosti, pa tudi več bistvenih sprememb, drugačnih formulacij in različno niansiranih podobnih formulacij. V preambuli statuta, ki ima programski značaj, je očitno prizadevanje, podrobneje določiti karakter partije, njene dolgoročne cilje in današnjo vlogo. Podrobna določila pravic in dolžnosti članov partije in stališče o »svobodni diskusiji« kažejo željo, da se določita vsebina in mehanizem demokratičnega centralizma (to v prejšnjem statutu ni bilo natanko določeno).

Kljub določenim očitkom med francoskimi levičarji o neznatnem popuščanju ni dvoma, da tudi to odmikanje KPF od preteklosti ni brez pomena. Res, dokumenti so lahko po obliki in vsebini privlačnejši, vendar brez večje koristi za francosko delavsko gibanje. Socialistična stranka se z besedo ni odrekla marksizmu, tudi ko je ravnala očitno proti znanstvenemu socializmu. Komunistična partija je med stalinizmom nastopala s skrajno revolucionarnimi parolami, ki pa so ostale le kliširane dogme brez praktične vrednosti. Nasprotno, povzročile so delavskemu gibanju škodo, ker so ga odvrčale od najaktualnejših notranjih problemov Francije. Praksa bo nedvomno pravičnejši sodnik kot nezaupanje, ki ga še vedno srečujemo, kadar ostale leve sile Francije ocenjujejo delo KPF.

Dogodke v drugi polovici leta 1963 in v letu 1964 bi lahko imenovali preliminarno fazo v iskanju pravih poti v delavskem gibanju Francije. Objektivna stvarnost vse bolj postavlja imperativne zahteve po združevanju razcepljenih sil, vendar je preteklost naplavila toliko sumničenj in nezaupanja, da bodo potrebna kar največja prizadevanja v KPF in SPF, pa tudi med preostalimi levičarji, da bo začeti proces hitrejši. Razpoloženje delavskega razreda Francije in vseh zaposlenih je v prid premagovanju še vedno žive rezerviranosti tistih, ki so politično najbolj odgovorni za prihodnost francoskega delavskega gibanja.

BRANISLAV DADIĆ

FRIEDRICH ENGELS

»Izbor iz ranijih radova«

V knjižni zbirki LOGOS sarajevske založbe VESELIN MA-SLEŠA je letos izšla knjiga FRIEDRICH ENGELS, IZBOR IZ RANIJIH RADOVA 1838—1847. (Tekste je prevedel Stan-ko Bošnjak, spremno študijo pa je napisal dr. Predrag Vranicki.) Razen pisem bratoma Graeber, A. Rugeju in K. Marxu, »Načrta za Kritiko nacionalne ekonomije«, »Položaju Anglije«, odlomka iz »Položaja delavskega razreda v Angliji« in »Principov komunizma«, so vsi ostali teksti prvič izšli v Jugoslaviji. Naš bralec je dobil tako izbor tekstov, ki mu omogočajo lep pregled svetovno-nazorske rasti in tvornosti človeka, ki je bil drugi jaz največjega misleca moderne dobe. Zato smo te knjige enako veseli, kot smo bili pred leti knjige »Rani radovi«, v kateri je bilo težišče na Marxovih zgodnjih delih; (manj prostora je bilo odmerjeno Engelsu).

Pričujoča knjiga je sama po sebi zgovorna priča o vihnem času in razburkani mladosti, je dokument poti in prizadevanj — od mladeniškega naprednega radikalizma do najvišjega mogočega dosežka, tj. končnega izoblikovanja nove temeljne in splošne teorije družbenih ved, zgodovinskega materializma.

Pred nami je plod intenzivnega miselnega snovanja in osebnostnega preoblikovanja — od »Pisem iz Wuppertala« do »Principov komunizma«, torej, od opažanj, ki bi jih ne bilo mogoče pripisati mladcu osemnajstih let, do *osnutka* za idejni mejnik novejšje dobe, »Komunistični manifest«.

Teksti so razvrščeni v tri skupine ali obdobja: od l. 1838 do l. 1841 (*Najraniji period*), od l. 1841 do konca l. 1842 (*Period mladoheglovstva*) in od konca l. 1842 do l. 1847 (*Prelaz na materializem i komunizam*.) Ta razdelitev je koristna predvsem zato, ker filozofsko in sociološko manj izobrazjenega braleca vnaprej opozarja na premike in metamorfoze dinamičnega genija na njegovi zapleteni in izvirni poti; navaja k primerjanju treh obdobj in k razmišljanju o njih *kot celoti*; (skoraj ni potrebno pripomniti, da ostrih, stoođotnih ločnic v duhovnem razvoju kake osebnosti ni mogoče nikoli začrtati).

S tem zapisom le priporočamo to izjemno knjigo; kaj več skoraj ni mogoče. Treba je zbrano slediti mislecu — podoživljati in premisliti snov. Le z miselnim naporom (mislečev je bil veliko večji!) lahko bralec doume

avtorja in uživa s tem združeno intelektualno ugodje. Vendar se velja potruditi: Engelsova dela so mojstrovina duha in besede, ki je kar najbolj spodbudna in hrabrilna.

In še pripomba v zvezi z branjem »starih«, klasičnih del: Če zastopamo stališče o enotnosti *marksizma* in *marksologije* (»marksolog« je lahko tudi ne-marksist — človek, ki le *proučuje* dela klasikov marksizma), so nam *pračanja* v relativno preteklost, k izviru naših nazorov, le neogibna, učinkovita opora, priložnost za ponovne premisleke o temeljnih vprašanjih v novih razmerah. Marksizem in marksologija morata biti enota: marksolog, ki v *resnici* ni marksist (in zgolj marksolog nikoli *ni* marksist), je v marsičem podoben smešnemu Sokratovemu sobesedniku, rapsodu Ionu; marksist, ki se ob vsakem proučevanju, *pred* vsakim *problemom*, ne ozre k *praosnovam*, (ki torej ni marksolog) ogoljufa samega sebe za teoretični temelj; ujet v čisto doživljajsko-empirično danost, v abstraktno konkretnost trenutka, brez historičnega — miselnega zaledja, zapade *pozabi*, svojevrstnemu subjektivizmu. Historična kontinuiteta vsebinskih in oblikovnih značilnosti kategorij, vse bolj celostna in vse bolj objektivna podoba procesov, je močno odvisna od prvega, avtentičnega in najčistejšega *spoznanja*, od *razgleda*, ki ga nudi klasika. Marsikaj v knjigi, še posebej nekatere napovedi za prihodnost v »Principih komunizma« in drugod, pomenijo dandanes *preteklost*, neuresničeno zamisel; srečamo tudi teze, ki jim je botroval čezmerni emocionalni poudarek... Toda

marksistom, katerih poglavitna oblika je nedogmatičnost in poglavljanje v strukture ter »obzorja« zgodovinskih obdobj, ni treba s prstom kazati na relativno zmotne sklepe; zgodovina se lahko delno, v sferi *posebnega*, »poigra« tudi z genijem: le njegovim duhovnim očem ponudi jasne in skoraj nedvomne premise, toda *dogajanje*, interakcija mnogih raznosmernih teženj, nova praksa in čas, prinašajo *nepričakovano*, *nepredvideno*, *dejansko*... Jedro ostane v tem pomenu, da predstavlja najbolj stvarno, v teoretičnem in v praktičnem pomenu najplodnejše izhodišče naprednih sil.

Še bežen in nepopoln oris vsebine knjige — po že omenjenih obdobjih. (Na mnoge pomembne ideje in interpretacije ne bo mogoče niti opozoriti; v knjigi ni nič, kar bi bilo manj pomembno, v njej ni nič nepomembnega). »Pisma iz Wuppertala« so začetek Engelsovega kulturnega delovanja. V tem pestrem in zanimivem opisu družbenih razmer se že kaže Engelsova ljubezen do delavcev, simpatija, ki je obvladovala celotno njegovo umsko življenje in praktično ravnanje do smrti. Že tu opazimo tenak posluš za utrip družbenega *bitja* in izredno sposobnost za ocenjevanje in vrednotenje vzdušja ter odnosov v družbenem okolju. Še posebej je osemnajstletnega mladeniča pritegnila družbena zavest okolja, v katerem je živel; srečujemo opažanja o umetnikih in o njihovem ustvarjanju, o religioznem življenju itn. V delih, ki sledijo »Pismom«, se Engelsovi nazori razodevajo z isto prvinsko silo; srečujemo dragoce-ne misli o razvoju univerzuma;

vsepošvsod se nevsiljivo izpriču-
jeta humani optimizem in nav-
dušenje za novo in za napredek
sploh; Engels intenzivno doživ-
lja probleme svojega naroda,
protetira z zrelemi dokazi zoper
tevtomanijo na eni in kozmopo-
litski liberalizem na drugi strani...
Iz njegovih političnih zamisli
in moralnih idej veje osvobodilni
duh meščanske revolucije.

V tem prvem obdobju je za-
čutil mladenič pravo razsežnost
problemov pa sposobnost, da se
z njimi aktivno spoprime; ni mu
manjkalo zanosa, znanja in »ob-
čutka«; dojel je osnovno, na-
predno smer misleče Nemčije.
V njem je dozorevalo spoznanje
o zakonitih zgodovinskih tež-
njah in o tem, katere osebnosti
oz. nauki nudijo historično, re-
alno in napredno usmeritev.

V drugem (mladohegeljan-
skem) obdobju je prodiral En-
gels v središče miselne revolucije;
»preboleval« je ognjeni
krst težavne filozofske proble-
matike, tako da je zavzel odgo-
vorno in izpostavljeno pozicijo
zoper vodilno reakcijo na ideo-
loškem območju. Njegova opre-
delitev in akcija zoper Schellinga
ter način te akcije je najbolj-
ši dokaz za trditev, da je Engels
razumel svoj pristop k mladohe-
geljancem kot najzahtevnejšo
življenjsko nalogo. Mislec je
preciziral svoja stališča do *mla-
dega* in *starega* Schellinga, do
Hegla, Feuerbacha, Straussa itn.
Že v tem obdobju se je začela
v Engelsu na revolucionarni
osnovi oblikovati vizija *tisočlet-
nega kraljestva svobode*. V spi-
sih »Schelling in razodetje« in
»Schelling, filozof v Kristusu«
se povsem pokaže tisti stilist in
mojster ironije, ki ga poznamo

predvsem iz »Anti-Dühringa«.
V članku »Aleksander Jung,
Predavanja o moderni nemški
literaturi«, se še posebej kaže
globoko razumevanje Hegla in
Mlade Nemčije; Engels je pre-
pričljivo razgalil nenačelnost in
koketnost Junga, čigar delo je
izražalo bedo in hlapčevstvo do-
ločenega dela nemške »kulturne
javnosti«, ki ni bila povezana
z resnično naprednimi silami in
ni bila zmožna, da bi se zavzela
za *interes stvari*. V spisu »Fried-
rich Wilhelm IV., kralj Prusije«,
zasledimo prefinjeno sociološko-
politično analizo in interpreta-
cijo te o s e b e in nemške druž-
be kot njene baze in »ozadja«;
najtehtnejše so v tem tekstu mi-
sli, ki se nanašajo na problema-
tiko d r ž a v e.

Tretje obdobje (prehod k
materializmu in komunizmu) se
prične s »Pismi iz Londona«, z
zanimivimi opažanji o socialni
in politični strukturi ter dina-
miki Anglije, tedaj najbolj raz-
vite kapitalistične dežele. Engels
je analiziral miselnost in dejav-
nost razredov v tej družbi; naj-
bolj ga je seveda zanimal pro-
letariat in njegova avantgarda
— socialisti. Mislečev revolucio-
narni entuziazem se še posebej
pokaže pri opisovanju proble-
matike irskega delavstva. V
»Načrtu za Kritiko nacionalne
ekonomije«, ki ga je Marx ka-
sneje označil za genialnega, je
Engelsova analiza težila vse
bolj k *temelju* — vse bolj je po-
stajala *m a t e r i a l i s t i č n a*.
Sociološko-ekonomsko prouče-
vanje se nenehno prepleta s si-
lovito *moralno kritiko* kapitaliz-
ma. Njegova kritika logično in
dosledno razgalja drugo za dru-
go vse kategorije in institucije
buržoazne družbe in njenega
miselnega sveta. V središču te

kritike je spoznanje o vsestranskem, splošnem pomenu privatnega lastništva. Mislec je opisal degradacijo človeka, ki jo je povzročila privatna lastnina. Izvrstno je prikazan nehumani, protičloveški in meščanski pomen Malthusove populacijske teorije. *Vlogo* znanosti v buržoazni družbi je označil kot zoženo in moralno — problematično, ker vladajoči razred usmerja dosežke ter oblike družbene zavesti zoper delo.

V »Položaju Anglije« je plastično in subtilno naslikal in razčlenil nazore Thomasa Carlyla. Tega pomembnega misleca je primerjal s preteklimi in sodasnimi miselnimi tokovi, še posebej z nemškimi. Njegov nazor je označil kot svojevrstno sintezo ostankov torijske romantike, Goethejevih humanističnih in panteističnih nazorov ter vodilnih idej angleškega empirizma in sklepticizma. Ob tem je široko razgrnil problematiko *ateizma* (modernega in preseženega — panteističnega) formuliral je *antropološko* filozofsko stališče in v tej zvezi pojasnil bistvo religiozne alienacije. Najboljše pa je tisto, kar je v tem spisu napisal o zgodovini; marksisti bi morali vedno *misliti* na podlagi tega Engelsovega zahtevka; (... zgodovino cenimo celo bolj kot sam Hegel...).

Pisma Marxu (iz let 1844 in 1845) pričajo o pristnosti in globini prijateljstva ter sodelovanja obeh gigantov duha že na začetku njune skupne revolucionarne poti. Pisma govore o marsičem: o Engelsovi pripravljenosti in sposobnosti za praktično revolucionarno delo, za oblikovanje bojne komunistične organizacije; govore o njegovem

smislu za kultivirano in historično zasnovano socialistično propagando; tu so tudi izredne karakterizacije in komparacije idejnih profilov osebnosti, ki so takrat tako ali drugače delovale na miselnem območju; (npr. primerjava Stirnerja in Benthama, Stirnerja in Feuerbacha, pomslek zoper anarhističnega teoretika Godwina itn.). — Pretresljiv je opis vzdušja v domači hiši, v Engelsovem domu. *Mladenič je prestopil mejo svoje razreda in s tem tudi svoje družine*; izgubil je zavetje razreda in družine... To je tragična in grda zgodba o neprilagodljivih in neprijetnih ljudeh, o odrešenikih in norcih, o heterikih in grešnikih, o nevzgojenih in nemoralnih, o otročjih in nepraktičnih itn., zgodba, ki so jo in ki jo še doživljajo različni ljudje v različnih okoliščinah; eni so veliki, eni majhni, eni osveščeni, drugi zopet povsem slepi... Toda če je bil Engels odpadnik svojega razreda: in črna ovca svoje družine, pa je na drugi strani pognal korenine globlje in močnejše od tistih, ki bi jih lahko kot buržuj in bogaboječi podanik. (V tekstu z naslovom »Stališče meščanstva zoper proletariat«, ki je odlomek iz »Položaja delavskega razreda v Angliji«, beremo tehtne misli in zre mo grozljive podobe o *izključenosti* proletariata iz meščanske družbe in države. Vsiljuje se nam primerjava, ki nas takoj privede do sklepa: mislec, ki je vse dosledneje s celotnim svojim bitjem zastopal izključeni razred, je moral biti tudi sam udeležen njegove *usode*; toda del te »usode« je bila vključitev v višje, *resnično* občestvo, v skupnost prihodnosti, v delav-

sko gibanje. Tu je revolucionarni genij našel svoje mesto, svoje z a v e t j e.)

Engelsovo tretje pismo komunističnemu dopisnemu komiteju v Bruselj še enkrat prepričljivo pokaže vso moč avtorjevega razuma in značaja: pred malomeščanskimi Grünovimi *resničnimi socialisti* in *proudhonovci* brani k o m u n i z e m — jasno začrtano smer delovanja najnaprednejših družbenih sil. To pismo bi bilo lahko *uvod* k »Principom komunizma« (ki sledijo in zaključijo knjigo). V njih je Engels izrazilo in navdušeno slikal podobo družbenega položaja, v

katerem se bo tisto, kar je potrebno za življenje ljudi, proizvajalo v toliki meri, da bo vsak član družbe lahko vse svoje sile in nagnjenja »razvil in manifestiral v popolni svobodi«, položaja, ki bo omogočal in krepil vse pozitivno in konstruktivno v človeku in v družbi, položaja in sožitja, ki bo v njem utihnil žalostni refren demoralizirane meščanske družbe: »Il y a toujours des mouchards parmi vous...«

Celotni vtis bi lahko izrazil takole: *genialnost in vzvišena čustvenost revolucionarja.*

VLADO SRUK

Zbornik »Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama«

(Izdal: Institut za proučevanje delavskega gibanja v Beogradu)

Institut za proučevanje delavskega gibanja v Beogradu (sekcija za nerazvite dežele) je izdelal idejni projekt kot metodološko-teoretični okvir za raziskovanje političnih sistemov in gibanj v nerazvitih deželah. Projekt so januarja preteklega leta obravnavali naši najvidnejši politologi, ekonomisti, sociologi in drugi družbeni delavci. Pred nedavnim je institut izdal celotno gradivo v posebni publikaciji in tako omogočil širši javnosti, da se seznanijo s tem pionirskim delom naše mlade družbene znanosti.

V tem kratkem pregledu bi rad opozoril na nekatere značilnosti projekta in mnenja iz diskusije. Projekt je plod kolektivnega dela in so ga izdelali pod vodstvom dr. Vojana Rusa.

Kaj je napolnilo institut, da se je lotil tako obsežne problematike? Vedno večja vloga teh dežel v mednarodnih odnosih in zelo razviti politični stiki Jugoslavije z njimi, terjajo vsestransko in poglobljeno poznavanje političnih gibanj in procesov dežel v razvoju.

Idejni projekt je prvi sistematski poskus dati okvire za načrtno raziskovanje družbenih in političnih procesov nerazvi-

tih dežel, predvsem Afrike, Azije in Latinske Amerike. Obsega naslednja področja:

— razredne in etnične grupacije v nerazvitih deželah in njihov vpliv na politična gibanja;

— sodobna politična gibanja v nerazvitih deželah;

— sodobni politični sistemi v nerazvitih deželah;

Vsa tri področja se med seboj tesno prepletajo. Prvo analizira družbene razmere (npr. družbeno ekonomsko bazo) in posebno tiste družbene skupine (razrede, sloje, etnične grupacije), ki so stalni in neposredni nosilci političnih gibanj; drugo področje analizira politično gibanje (množične organizacije, delavske stranke itd.), ki so neposredni izraz družbenih grupacij in so njihovi nosilci; tretje področje raziskuje konkretne politične sisteme, njihove elemente in procese, ki se razvijajo v posameznih deželah.

Za sistematično in racionalno raziskovanje navedenih področij je za vsako od teh v idejnem projektu natančno določena tematika (teme in podteme) in smer raziskovanja. Tako je za vsako področje izdelan splošen model raziskovanja, posebni modeli za monografske raziskave (npr. Alžir, Indonezija), dodan pa je tudi seznam tem za ožje primerjave. Posamezni modeli (splošni, posebni) so nadalje razčlenjeni po problematiki. Pri vsaki temi je dodana tudi delovna hipoteza kot predpostavka o zakonitostih posameznih političnih pojavov. Za ilustracijo naj navedem, da splošni model političnih sistemov in procesov (tretje področje) obsega šest tem, ki so na-

dalje razčlenjena. Te teme so: pogoji in temelji političnega sistema; načela državne ureditve, organizacija in vsebina državne oblasti in uprave; prostovoljne družbene in politične organizacije; tipi političnih sistemov in politični proces.

Te teme so nadalje razčlenjene po problematiki (podteme).

Sestavljalci projekta so se dotaknili tudi problematike političnih znanosti in nekaterih drugih družbenih znanosti, ki so tesno povezane z njimi. Tako npr. projekt podaja definicije politike, politične partije, političnega sistema itd. Nadalje določa razmerja pravnih, ekonomskih in drugih znanosti ter sociologije do politike oziroma projekta. Za primer bom navedel zelo zanimivi definiciji politike in političnega sistema. Tako je politika: »Celotnost družbenih aktivnosti in institucij in oblik ter procesov, katerih vsebina in cilj je upravljanje družbe, tj. sprejemanje in izpolnjevanje bistvenih odločitev o družbeni skupnosti...«; medtem ko je politični sistem »sistem upravljanja z družbo, tj. celosten in izoblikovan mehanizem vseh činiteljev, institucij in procesov, ki sprejemajo in izvršujejo odločitve o bistvenih vprašanjih družbe...«

Navedene definicije vsakakor zaslužijo pozornost in terjajo nadaljnjo teoretično obdelavo.

Diskutantni so se sicer pozitivno izrazili o vsebini projekta, vendar so imeli nekateri tudi tehtnejše pripombe. Tako je npr. profesor Stanovnik menil, da projekt preveč odseva stvarnost, medtem ko premalo poudarja ekonomske in socio-

loške tendence z dinamičnega vidika. Profesor Lukić pa je bil mnenja, da je projekt preveč opisen in da je v njem premalo poskusov odkrivati zakonitosti, medtem ko je profesor Đorđević menil, da je preveč ambiciozen in preobsežen. Dalje je izrazil dvom o umetnosti takojšnje realizacije projekta, dokler poprej teoretično ne razčistimo razne pojme. Menil je, da je naloga jugoslovanskih marksistov, da odkrijejo nove pojme in probleme, ki jih ne najdemo v tuji (zahodni, ruski, kitajski) literaturi. Kot primer je navedel, da je Mao Ce-tung najpogumnejše in konkretno analiziral nekatere probleme nerazvitih dežel. Zdravko Pečar in še nekateri so menili, da projekt premalo podčrtuje zgodovinsko plat sodobnih problemov.

Nadalje so diskutanti obravnavali tudi nekatere probleme, ki bi jih bilo potrebno v nadaljnji raziskavi vsestransko osvetliti: npr. populacijsko ek-

splozijo in njene posledice (prof. Stanovnik); vlogo in položaj buržoazije v nerazvitih deželah (S. Redžepagić); pomen kulture in tradicije (R. Lukić); pojmovanje delavskega razreda (S. Manojlović); heterogenost etnične strukture (V. Tomac) itd.

Realizacija projekta bo nedvomno dragocen prispevek k spoznavanju političnih procesov in gibanj dežel v razvoju. Za vse tiste, ki se ukvarjajo s temi vprašanji (tudi politične znanosti), pa bo projekt spodbuda za poglobljeno in vsestransko proučevanje te problematike. V naši republici doslej še nismo sistematično raziskovali politične procese in gibanja teh dežel. Zato menim, da bi ta projekt lahko spodbudil k razmišljanju, da bi se tudi pri nas odločili za raziskavo določene problematike dežel v razvoju (V Zagrebu so npr. že ustanovili institut za Afriko).

JANKO RUPNIK

Posvetovanje o »Sociološkem raziskovanju komune«

Posvetovanje o sociološkem raziskovanju komune v Jugoslaviji, ki ga je organiziral Institut za sociologijo in filozofijo univerze v Ljubljani, v dneh od 25. do 27. 1. 1965, lahko ocenimo kot tehten prispevek k pospešitvi koordiniranih prizadevanj vseh zainteresiranih za proučevanje te problematike.

Od mnogih vtisov ob številnih referatih in razpravah silijo v ospredje zlasti naslednji:

Posvetovanje je dalo dokaj jasen odgovor na dve vprašanji, na kateri je med drugim v svoji uvodni besedi opozoril Jože Goričar. Prvič, kaj je bilo na tem področju raziskovanja storjeno doslej, in drugič, kateri so aktu-

alni problemi, ki bi se jih bilo treba čimprej lotiti in raziskati.

Odgovor na prvo vprašanje ni ravno preveč razveseljiv, obenem pa tudi ne preseneča. Posvetovanje je bilo pač zvest odsev očitnega zaostajanja sociološkega raziskovanja za našim družbenoekonomskim razvojem. Razlogov za zelo skromne raziskovalne rezultate pa ni iskati toliko ali celo predvsem pri raziskovalcih, kolikor tudi in zlasti v tem, da se v celotni družbi še skoraj ni uveljavilo spoznanje o potrebi in pomenu znanstveno-raziskovalnega proučevanja družbenih gibanj, še veliko manj pa so razvite sposobnosti in možnosti za uresničitev že spoznanega.

V zvezi z drugim vprašanjem pa je iz celotnega posvetovanja razbrati nujnost, podčrtano že v uvodni besedi, da so lahko aktualni problemi le tisti, na katere opozarja družbena praksa. Ustrezni samoupravni organi in družbeno-politične organizacije bodo morali v prihodnje pokazati veliko več zanimanja, hkrati pa dati več pobud in tesneje sodelovati na tem področju.

Na obravnavanem posvetovanju so se izkristalizirala razna stališča, za katera mislimo, da jih v takem poročilu ne gre niti ocenjevati niti posebej polemizirati z njimi. Nekatera od teh stališč so po našem mnenju problematična. Vprašujemo se, ali so sploh pravilna interpretacija tako ustave kot njenih intenc in stvarnosti.

To ugotovitev bi hoteli ilustrirati s prikazom nekaterih mnenj, pri čemer je izjema izvajanje Zdravka Mlinarja, ki daje zelo spodbuden vtis. Naj na

kratko podamo nekatere nazore, da bo razvidneje, v kako širokem diapazonu so se pojavljali, ne da bi se hoteli pri tem posebej ukvarjati z njimi.

Zdravko Mlinar se je na posvetovanju zavzemal za obravnavanje komune v celoti. Ugotovil je, da smo se pri dosedanjem raziskovanju največkrat lotevali problematike delno in da si nismo prizadevali za celostnost in sistemizacijo. Empirične raziskave naj opozore na to, kaj je mogoče v resnici spremeniti pod vplivom subjektivnih sil in kaj je relativno dano kot konstanta.

Na Mlinarjeve zanimive misli o raziskovalnem konceptu komune, naj navežemo željo, da bi jim sledilo čim več praktičnih dosežkov.

Radomir Lukič je bil v svoji razpravi mnenja, da se ljudje ne združujejo v komuno niti zaradi proizvodnje niti zaradi potrošnje (razen zavoljo postranskega pomena), ampak le zaradi zadovoljevanja potreb na področju storitev, komunalne dejavnosti, prometa, prosvete in kulture. Element družbene lastnine tu zgublja svoj pomen. Bistvo komune sestavljajo davki; da ljudje z davki zadovoljujejo svoje potrebe, ki jim na današnji razvojni stopnji lahko kar najbolj zadostijo le v okviru komune, vendar še tem potrebam ne najbolj demokratično. Kajti največje število komunalnih potreb ne zadovoljujejo več komunalne službe, ampak gospodarske organizacije, kjer je totalno samoupravljanje, ki se obrača proti človeku, ki služi kolektivu, ne pa človeku v družbeni skupnosti.

Radivoje Marinković je povedal, da so do sedaj organi glo-

balne skupnosti ali skupnosti, ki je širša od komune, določali stopnjo samoupravnosti komune, velikost komune in način uporabe teh samoupravnih pravic. Ta način je torej vedno z zakonom predpisan in mora biti v okviru ustave in zakonov. Vse to pomeni, da ta samoupravnost ni izvirna, ni nekaj, kar je nedotujljivo in inherentno lokalnim skupnostim. S tem, ko jo jamčimo s pravnimi predpisi, jo lahko s predpisi razširjamo ali združujemo. Zdi se nam, da so bili v našem dosedanjem razvoju globalna družba in njeni organi vir samoupravnosti komune.« Ugotovil je, da kombiniramo samoupravljanje v temeljnih družbenopolitičnih skupnostih z administrativnimi metodami v okviru globalne družbe. »Pristojnosti, ki jih imajo državni organi pri usmerjanju družbenega razvoja, v resnici ne pomenijo nič drugega kot protiutež samoupravnim organom, bojazen, da se gre konsekvntno do konca.«

Olga Kozomora je obravnavala protislovje med samoupravljanjem v delovni organizaciji in samoupravljanjem v komuni. »Kot pogoj za samoupravljanje mora biti popolna samostojnost delovne organizacije. Ker pa je nepopolna in relativna, je v protislovju s komunalnim centralizmom (kakor tudi z nacionalnim), ki jo omejuje.« Govornica se je zavzela za obstoj ene namesto dveh oblik samoupravljanja. Enotno samoupravljanje v komuni naj bi odstranilo protislovja, ki izvirajo iz dveh oblik samoupravljanja. Tako bi bilo mogoče uvesti neposredno samoupravljanje v komuni.

Janez Jerovšek je pri opredeljevanju kriterijev družbene

moči hipotetično razmišljal: »Ker delo kot edino merilo za družbeni položaj človeka pri nas še ni zadostno realizirano, še ne more biti primarni kriterij družbene moči. Zato, ker smo odpravili sredstva za proizvodnjo kot vir izkoriščanja in zrušili celotno infrastrukturo, ki je na teh razmerjih temeljila, niti ekonomska baza ne more postati poglaviti kriterij. Zdi se mi — čeprav je videti to še tako čudno — da je v naših razmerah odločanje o kadrih bistveni kriterij za merljivost družbene moči.« Ožji politični aktiv, kot ga sam imenuje, je taka skupina, ki ima v vseh občinah precejšnjo moč.

Menimo, da tak čisto sumaren in nujno kratek prikaz nekaterih mnenj samo kaže, kako neogibno je potrebno na področju raziskovanja komune govoriti še o samih konceptih.

Posvetovanje navaja k sklepu, da med nami očitno ni soglasja o temeljni interpretaciji same ustave in procesa, ki ga je ustava sprostila, da se še nismo sporazumeli, kako je treba te stvari razumeti.

Zaradi zanimivosti naj navedemo še to, da so nekateri udeleženci iz drugih republik s precejšnjim poudarkom opozarjali, da podeželje zaostaja za mesti tako v širših okvirih kakor tudi znotraj samih komun.

Še mnoga druga razmišljanja in stališča, ki so se izrazila na posvetovanju, bi zaradi tega ali onega razloga zaslužila vsaj, da jih omenimo. Tak poskus pa bi presegal namen, ki smo ga s tem prikazom hoteli doseči in ki je, upajmo, iz njega tudi razviden.

MIHA RIBARIČ

Anotacije tujih revij

V želji, da olajša svojim bralcem vpogled v problemsko usmerjenost progresivne revialne publicistike po svetu in opozori na zanimivejše članke, bo Teorija in praksa odslej z anotacijami redno spremljala izbor revij, ki so na razpolago v čitalnici in knjižnici Instituta za sociologijo in VŠPV. Začenjamo s prvimi številkami letnika 1965, ki so prispele do zaključka redakcije.

CAHIERS DU COMMUNISME,
štev. 1/1965

Leo Figueres piše v mesečniku KP Francije o nekaterih aktualnih problemih v sedanji dobi revolucionarnih sprememb. Naglaša, da je neogibna enotnost mednarodnega revolucionarnega gibanja, in ugotavlja, da je danes pravi revizionizem dogmatizem.

Pierre Villon govori o protislavskih degolistične zunanje politike in nakazuje pogoje za neodvisno francosko zunanjo politiko.

Gerard Beloin razpravlja o subtilnosti manevrov francoske veleburžoazije in prikazuje razvoj in vlogo sodobnih francoskih buržoaznih strank: Union pour la Nouvelle République (unija za novo republiko), ki predstavlja glavno silo reakcije; Les Indépendants (Neodvisni) kot lažne zaščitnike srednjih razredov ter M. R. P. (ustanovljena leta 1944), ki se je prav tako spremenila v orodje veleburžoazije.

V rubriki »Dokumenti« je objavljena študija o raznoterih aspektih medobčinskega in medpokrajinskega sodelovanja komunistov in o njihovih problemih.

MARXISM TODAY, šte. 9/65

V letošnji januarski in februarški številki teoretičnega in diskusijskega glasila, ki ga v Londonu izdaja komunistična partija Velike Britanije, so v stalni rubriki »Uredniški zapiski« močno poudarjene aktualne težave, ki tarejo britansko gospodarstvo.

William Wainwright razpravlja v januarski številki v članku *Laburisti, kaj v prihodnje?* o problemih laburistične vlade in o nevarnosti, da bi konservativci ponovno prišli na oblast.

Ameriške volitve je obširneje orisal John Williamson.

Marksizem in morala je naslov članka Martina Milligana. Avtor obnavlja razpravo, ki se je v istem časopisu začela l. 1958. Pri tem odkriva marksistične poglede na moralo ter polemizira s stališči o marksizmu kot antimoralni teoriji.

Franck Mc Kenna piše o dilemah *privatnega ali družbenega nadzorstva nad procesom avtomatizacije*. Zanika, da je mogoče postaviti človeka pred vsakršen produkcijski proces.

Daphne Morgan se pridružuje diskusiji v preteklih številkah na temo *Potrošnikov pogled na planiranje*.

Februarska številka prinaša članek Jacka Dunmana o vlogi »The Rochdale Principles« leta 1944 in danes, ki so nakazali vlogo in pomen zadrug v kapitalistični družbi.

Omeniti je treba, da daje časopis pomembno mesto člankom s področja umetnosti in kulture. V tej številki je trditev podprta z daljšim člankom Barbare Niven o *Novih raziskavah v ruskem slikarstvu* (s slikami!).

Objavljeni so še prispevki, ki se nanašajo na članke iz prejšnjih števil: o inflaciji v Veliki Britaniji, polemika na članek Država vsega ljudstva (Mike Faulkner) ter odgovor na to polemiko (Jack Cohen).

ESPRIT, štev. 1/65

Glasilu francoske krščanske levice (ali personalistično usmerjene francoske krščanske levice) ima v februarški številki na uvodnem mestu študijsko reportažo glavnega urednika revije J. M. Domenacha z *njegovega potovanja po francosko govorečih pokrajinah Kanade*. Opisuje boj francoskih Kanadčanov za narodni obstoj, ki je ogrožen z asimilacijo liberalnega tipa, razgovore s quebeškimi pristaši neodvisnosti in njihovimi nasprotniki. Hkrati opozarja, da se problem narodnega obstoja in narodnih vstaj v našem času pojavlja z neko naravnost paradoksnostjo. Objavljeno je tudi predavanje patra Congarja med III. zasedanjem vatikanskega koncila leta 1964 o temi *Pričujočnost cerkve v sodobnem svetu*. Marc Jussieu o *V. planu in krizi francoskega sistema planiranja*, v reviji pa je

tudi prevod članka Sidneya Lensa *Indonezijski paradoksi*, ki govori o revolucionarnem vrenju v Indoneziji. Cilj tega vrenja je preprečiti vmešavanje Zahoda v probleme tega področja.

POLITICAL AFFAIRS

Uvodni članek letošnje prve številke teoretičnega glasila KP ZDA je posvečen novembrskim dogodkom v Kongu. Članek »*Humanitarianism and Imperialism in the Congo*« predvsem opozarja na pravo ozadje ameriško-belgijske intervencije, ki so ji ameriški uradni krogi skušali tako spretno nadeti obeležje »humanitarne akcije«. Članek se zaključuje s pozivom predsedniku Johnsonu, da ob številnih neuspehih ameriške vojaške intervencije spremeni ameriško politiko v tem delu sveta. Članek »*The Negro Vote against Goldwater*« izpod peresa ameriškega publicista T. R. Bassetoa analizira novembrske volitve v ZDA. Avtor skuša pokazati pomen črnskih glasov za dokončno zmago Johnsona, kakor tudi pomen novembrskih volitev za dokončno rešitev črnškega vprašanja. V juliju 1964 sta v reviji izšla članka s tematiko narodnostnega vprašanja. V letošnji uvodni številki pa Paul Novick v članku »*A Proper Approach to the National Question*« in Hyman Lumer v »*Marxism and Assimilation*« izražata svoja stališča do tega vprašanja. Oba članka dajeta videz polemike, saj se avtorja razhajata zlasti v pogledu na Leninove teze v »Kritičnih pripombah na narodnostno vprašanje«. Novick v svojem članku dokazuje, da je Le-

nin kasneje spremenil svoja stališča zaradi novega razvoja dogodkov. Na primeru ameriških židov skuša dokazati, da tendenca k asimilaciji narodov ne obstaja in da bi vztrajanje na takem stališču pomenilo priznanje nacionalnega nihilizma. Hyman Lumer je v svojem članku nasprotnega mnenja in na primeru sovjetskih židov dokazuje, da je proces asimilacije dejansko v teku.

LA REVUE SOCIALISTE, štev. 179

Mesečnik S. F. I. O. priobčuje uvodoma članek o *upravni reformi*, ki traja v Franciji že od lanske pomladi. Z reformo naj bi dobili prefekti večjo oblast v departmajskem in regionalnem okviru. Serban Voinea razpravlja o temi: *Ali je Sovjetska zveza socialistična družba?* Piše o idealu socializma zahodnega tipa, analizira naravo sovjetske družbe in sovjetsko gospodarstvo, piše o jugoslovanskem primeru in kitajskih napadih na SFRJ ter o »formalni« in »buržoazni« demokraciji. V prispevku *Monolitni blok se je razbil* obravnava Robert J. Alexander sovjetsko-kitajski spor, ki ogroža enotnost svetovnega komunističnega gibanja. O *bolivijski revoluciji*, *komunističnih partijah in revolucionarnih silah Latinske Amerike* piše Victor Alba, ter ugotavlja, da je tu močno izražena trockistična struja. Po njegovem si Kitajska prizadeva prodreti na to področje. Baskovski socialist, ki se je zatekel v Mehiko, *razpravlja o socializmu in planiranju*, kjer navaja primer Jugoslavije, po katerem naj bi se zgledovali. O primeru jugoslo-

vanske rešitve je bral v članku Guya Molleta, ki je bil objavljen v *Revue Socialiste* julija 1964. V rubriki *Doktrinske študije* pa je priobčen članek J. Riesa z naslovom *Socializem in armada*. Pisec se ukvarja z naslednjimi vprašanji: *Socializem in anarhija*, *Socializem in armada kot inštrument države ter Socializem in uporaba sile*.

RINASCITA, šte. 7 in 8/65

Tednik italijanske komunistične partije je v prispevku Pietra Ingraoa, člana vodstva KPI, nakazal vzroke za *krizo*, v katero je zašla *demokrščanska levica*. Priobčil je tudi zanimivo poročilo o svoji raziskavi v italijanskih tovarnah, da bi ugotovili *delovne razmere in vlogo delavskega razreda* v sedanjem političnem in gospodarskem obdobju. Cinnanni Paolo piše o *negativnih posledicah emigracije italijanskih delavcev* v tujino. Ugotavlja, da je v Evropi 2 milijona in pol italijanskih delavcev, kar vpliva na narodno gospodarstvo. O *protislovjih v ameriški družbi in gospodarstvu* razglablja dopisnik iz New Yorka Safir Louis, znani ameriški publicist in sociolog. Pri tem analizira nepojmljivo blaginjo in hkrati bedo in brezposelnost. Objavljeno je tudi poročilo o IV. tednu marksistične misli v Franciji konec januarja letos, kjer so obravnavali teme *Zena in delo*, *Zena v družbenem življenju*, *Družina in ljubezen*, *Predstave in miti o ženi in perspektive*. Na vprašanja v intervjuju odgovarja Almiro Gabaldon, tragično preminuli član CK KP Venezuele in komandant

partizanskih formacij »Simon Bolivar«. Gabaldon govori o *objektivnih pogojih za oboroženo ostajo v Venezueli. O problematiki sodobne umetnosti* pa italijanski umetnostni kritik Dario Micacchi odgovarja na pismo Paola Riccija. Pismo je bilo objavljeno v šesti številki tednika Rinascita.

VOPROSY FILOSOFII

Revija filozofskega inštituta pri Akademiji znanosti ZSSR prinaša v letošnji prvi številki zapis profesorja A. F. Šiškina »*Človek kot najvišja vrednost*«. Svojo razpravo je avtor zasnoval kot kritiko knjige »*Temeljne vrednote zahodne civilizacije*« Shepada B. Clougha, vendar je hkrati kritika buržoazne ideologije, ki trdi, da socialistična družba vidi v človeku le sredstvo za doseg svojega cilja. O moralnih vprašanjih piše A. G. Horčev »*Morala kot predmet sociološke raziskave*«. Avtor, ki skuša vprašanje morale aplicirati na sovjetsko stvarnost, se sklicuje na klasike marksizma in teoretično obdeluje razne oblike morale. Ali je Morgan materialist ali ne? To je bilo osrednje vprašanje ameriških predstavnikov na VII. kongresu antropoloških in etnografskih ved. A. G. Zdravomyslov piše o kongresu v sestavi »*Metodološka vprašanja etnografije*«. Neotomisti v sodobni buržoazni filozofiji ali renesansa nove srednjeveške dobe. Ali ne predstavlja srednji vek pomračitev človekovega duha in s tem filozofije? Tomizem in moderna filozofija. Problematiko obravnava L. V. Skorčev v članku »*Neofomistična interpretacija zgodovine filozofije*«.

Objektivna vsebina indukcije in preverjanje. Avtor V. P. Branški hoče ob nekdanjih navzkrižjih med empiristi in racionalisti pokazati, kako se rešujejo *problemi indukcije in preverjanja s stališč dialektičnega materializma*. Članek I. P. Bliščenka »*Mednarodno pravo danes in boj dveh sistemov*« opisuje razmerje sil v mednarodnem pravu, sodelovanje socialističnih dežel, njihov vpliv na mednarodno pravo, sporazume in deklaracije kot jamstvo miru na svetu.

LES TEMPS MODERNES, št. 1 in 2/65

Pariški mesečnik, ki ga ureja Jean-Paul Sartra, objavlja v prvem letošnjem zvezku, na uvodnem mestu, pod naslovom »*Žaba in bomba*«, kritične pripombe v zvezi z *oborožitvijo Francije z jedrskim orožjem. O castrizmu v Latinski Ameriki*, piše Régis Debray. Sestavek je plod avtorjevega dolgega bivanja v Južni Ameriki, v direktnem stiku z revolucionarnimi borci ter poizkus prikazati, kako se revolucionarna praksa Castrovih borcev sklada s teorijo marksizma-leninizma. Jean Dru objavlja *razpravo o socialistični demokraciji*; prispevek je odlomek iz knjige istega avtorja »*Socialistična država*«, ki bo izšla v založbi Julliard. Max Loreau zaključuje svoj prikaz o slikarju Jeanu Dubuffetu, tvorcu nove smeri v slikarstvu »*l'Hourloupe*«.

V drugi številki prinaša študijo Daniela Widlöcherja *Kaj nam pove psihoanaliza otroške risbe*, članek Michela Panoffa *Tahiti in mit o neodvisnosti*.

Pisec analizira sedanjo polinezijsko družbo, za katero je značilno nasprotje dveh družbenih razredov (spricho nagle strukturalcije). Razreda imata divergentna stališča do francoskega varuštva.

Heinz Abosch razpravlja o *sklepu bonske vlade, da bi ukini zakon o preganjanju vojnih zločincev*, in ugotavlja, da je tak ukrep plod previdne in sistematične politike. Dodaja, da je bil pravni formalizem Zvezne republike Nemčije le ščit, za katerim so se skrivali številni vojni zločinci. Na koncu govori še René Saurel, *kako naj bi reformirali pomoč zasebnemu gledališču*.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT DER KARL MARX, št. 5/64

Ta številka znanstvenega časopisa Univerze Karl Marx v Leipzigu je v celoti posvečena *kulturnim-duhovnim problemom*, ki nastajajo *ob tehnični revoluciji in spremembah v ekonomiji in politiki socialistične dežele, konkretno Nemške*

demokratične republike. V predgovoru redakcija ugotavlja, da je bila večkrat v preteklosti upravičeno ponavljana trditev, da zaostajajo umetniška in literarno-zgodovinska raziskovanja, kar seveda vpliva na nadaljnji razvoj umetnosti in literature kot tudi na estetsko oblikovanje in vzgojo ljudi. Vedno znova se je zahtevalo, da te znanosti tudi aktivno posežejo v proces socialistične kulturne revolucije, da raziščejo njene zakonitosti in probleme socialističnega realizma. Ta številka naj bi po mnenju redakcije bila dokaz, da so določene znanstvene discipline na Univerzi Karl-Marx v Leipzigu pravilno razumele te zahteve in kritike. V reviji so obravnavani problemi tako široko teoretičnega značaja (umetnost in tehnika, odnos med svetovnim nazorom in umetniškim delom, odnos med socialističnim humanizmom in socialističnim realizmom idr.) kot tudi taki, ki zadevajo neposredno probleme v Nemški demokratični republiki ali v drugih deželah, ali pa analizirajo določena umetniška dela.

POPRAVEK

V letošiji 2. številki sta se v članku Tomaža Černeja »Prvič« vrinili dve napaki: na strani 270 se v 19 vrsti tekst pravilno glasi »...da ne gre sprejemati podzakonske predpise na osnovi zakonov...«; in na 271 strani v 25 vrsti »...enkrat odločno poskušali ugotoviti...«

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

COLAKOVIĆ Rodoljub: Ideološka borba in naša stvarnost. Izlaganje na VIII kongresu SKJ. — Odjek 1. II. 1965, br. 3

—: Kritika u ime nade u samoupravni socijalizam. (Ne) filozofski mozaik o samoupravljanju. — Samoupravljanje 15. I. 1965, br. 64

MAKSIMOVIC Ivan: Marksizam i politička ekonomija socializma. — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 387—397

MARKOVIĆ Mihailo: Smisao samoupravljanja. — Savremenik 1964, br. 12, str. 455—459

II. FILOZOFIJA

MILOSEVIĆ Nikola: Antropološki eseji. Beograd, Nolit 1964, 325 str. — 10690-7

PETROVIĆ Gajo: Od Lockeja do Ayera. Beograd, Kultura 1964. 211 + XVII str. — 4465, P

RADAKRISNAN Sarvepali: Indijska filozofija. I. knjiga. Uvodna študija Čedomila Veljačića, preveo Radmilo Vučić. Beograd, Nolit 1964. 528 str. — II/9896-1

SUZUKI D. — FROM E.: Zen budizam i psihoanaliza. Preveo Branko Vučićević. Beograd, Nolit 1964, 270 str. — 10690-8

JURAS Jure: Čovjek, vlast, vlastništvo. — Naše teme 1964, br. 10, str. 1673—1690

PAVICEVIĆ Vuko: O humanističkoj problematici u našim uslovima. — Savremenik 1964, br. 12, str. 459—469.

III. SOCIOLOGIJA

PROBLEMI urbanizacije u Jugoslaviji. Materijali sa godišnje skupštine Stalne konferencije gradova Jugoslavije, Ljubljana, 5—7. XI. 1964. godine. Beograd, Stalna konferencija gradova 1964. 304 str. — 9853

WIENER Norbert: Kibernetika i društvo. Ljudska upotreba ljudskih bića. Preveo Ljubomir Radanović. Beograd, Nolit 1964. 244 str. — 10690-9

CVJETICANIN VELJKO: Aktuelne sociološke teme. — Samoupravljanje 1964—1965 od br. 52 do 64.

DAJIĆ Putnik: Politika i sociologija. Razprava v Sovjetski zvezi. — Komunist 5. II. 1965, št. 6.

HUDOLETNJAK Boris: Istina i zajednica. (Uvodna razmatranja za veću studiju). — Naše teme 1964, br. 12, str. 2045—2056

JEROVSEK Janez: Materialne osnove kulturnega življenja na vasi. — Naši razgledi 6. II. 1965, št. 3.

—: Porodica u Jugoslaviji. Načela na kojima su regulisani osnovni odnosi u porodici. — Jugoslovenski pregled 1964, br. 11, str. 7—20

—: Urbanizam mimo socijalizma? Učestvovali: Zarko Domljan, Eugen Franković, Vjenceslav Richter i. dr. — Naše teme 1964, br. 11, str. 1765—1855

IV. PSIHOLOGIJA

KOLESARIĆ Vladimir: Preokupacije primenjene psihologije. (XV internacionalni kongres za primenjenu psihologiju). — Naše teme 1964, br. 10, str. 1660—1667

TEORIJA IN PRAKSA

- ROT Nikola: Psihološko istraživanje društvenog ponašanja. — Gledišta 1964, br. 8—9, str. 1105—1118
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO
- KATALOG. Deveti međunarodni sajam knjiga. 7—12 novembar 1964 godina. Beograd, (Tisk. Grafički zavod) 1964. 1200 str. — 10421-9
- MIHAILOVIĆ Ilija: Raspodjela dohotka i ličnih dohodaka u školama. Zagreb, Informator 1964. 48 str. — II/433, P
- PO SOLSKIH poteh Skandinavije in Anglije. Zbornik 1956, Ljubljana, Zavod za proučevanje šolsva LRS 1956. 185 str. — 4542, P
- SKUPNA seja glavnega odbora SZDL Slovenije in republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije. Komuna in šolstvo. Vida Tomšič: uvodni referat. Koreferati. Sklepi. Ljubljana, Komunist 1964. 111 str. — 4485, P
- SKERL France: Ljubljanske srednje šole v letih 1941—1945. Prispevek k zgodovini Ljubljane v letih fašistične in nacistične okupacije. Ljubljana, Borec 1964. 273 str. — 11023
- ZLEBNIK Leo: Obča zgodovina pedagoške. Tretja, izpopolnjena izdaja. Ljubljana, Državna založba 1964. 386 str. — 11017
- BAYCON Ljubo: Docela nasprotujoči si koncepti. Univerza pomeni celovit organizem, v katerem so zastopane vse tiste znanstvene discipline, ki so sestavni del nacionalne kulture. — Naši razgledi 23. I. 1965
- : Drugi kongres pedagogov Jugoslavije 18.—20. I. 1965 v Zagrebu. — Prosvetni delavec 2. II. 1965, št. 2
- : Idejnost — šta je to? Posle javne diskusije o idejnosti u nauci i univerzijskoj nastavi, naučni radnici obrazložili svoj stav »Borbi«: Radomir Lukić, Najdan Pašić i dr. Borba 17. I. 1965
- KMECL Matjaž: Preveč hkrati. (Visoko šolstvo majhnega naroda s prevelikimi očmi). Tribuna 20. I. 1965
- LUKIĆ Sveta: Politička kritika umjetnosti. — Odjek 15. I. 1965, br. 2
- MIHELIC Mira: Kulturna vloga književnika. Intervju. — Delo 31. I. 1965
- OBERLINTNER Roman: Razvoj znanstvene pedagoške misli. Po zagrebškem kongresu pedagogov Jugoslavije. — Delo 31. I. 1965
- PATERNU Boris: Na razpotju kriterijev. Nobena družba ne bi smela pristati na tolikšno notranjo nauravnovešenost različnih družbenih sfer in strok. (Visokošolstvo). — Naši razgledi 23. I. 1965, št. 2
- PETAK Antun: Zatvoreni krug reformirane škole. — Naše teme 1964, br. 10, str. 1602—1625
- POCAJT Marjan: Drugačni vidiki. Ob robu članka »Univerza včeraj, danes in jutri«. — Delo 15. 16. 17. I. 1965
- : Predlog za načrt kodeksa pedagoških delavcev. Članke napisali: Ivan Berce, Mima Zupančič, Leopold Suhadolčan in Ivo Zorman. — Sodobna pedagogika 1964, št. 9—10, str. 242—253
- : Preporuka organizacijama SSRN i sindikata o daljnjem razvoju obrazovanja odraslih u Sloveniji. Obrazovanje odraslih 1964, br. 11—12, str. 39—43
- RUS Vojan: O nekaterih aktualnih problemih kritike. — Komunist 22. I. 1965
- SAVICEVIC Desanka: Jedno neprihvatljivo tumačenje masovne kulture u socijalizmu. — Borba 24. I. 1965
- SUPEK Ivo: Kuda idemo? Razmišljanje o »masovnoj« umjetnosti, nauci, literaturi, teatru, publici, odgoju, civilizaciji i »dokolicici«. — Vjesnik 17. I. 1965
- SIMLESA Pero: Nove dimenzije pedagoške nauke. Posle drugog kongresa jugoslavenskih pedagoga. Vjesnik, Borba 24. I. 1965
- TUCAKOVIC Zorića: Aktivna pedagoška misel. Ob kongresu pedagogov Jugoslavije. — Komunist 29. I. 1965
- VILFAN Joža: Naša univerzitetna reforma v luči zgodovinske izkušnje. — Naši razgledi 6. II. 1965, št. 3
- WOJCIEHOWSKI Kazimir: Obrazovanje odraslih u Poljskoj. — Obrazovanje odraslih 1964, br. 11—12, str. 51—61

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela

- IVEKOVIC Mladen: Ratni zločini ne mogu zastarjeti. — Medunarodna politika 16. I. 1965, br. 355
- RADOVANOVIĆ Ljubomir: Kodifikacija načela koegzistencije. Forma kodifikacionog instrumenta. — Medunarodna politika 16. I. 1965, br. 355. i 1. II. 1965, br. 356

2. Družbeno politični sistem SFRJ:

- PIJADE Moša: Izabrani spisi. 1. in 2. knjiga. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964. — 4435, P
- : Aktuelni društveni i idejni aspekti samoupravljanja. Razgovoru prisustvovali pored redakcije i Ante Fiamengo i Ive Brkljačić. — Naše teme 1964, br. 12, str. 2013—2042
- BRECELJ Marjan: Republiški poslanec — v skupščini in izven nje. Intervju. — Delo 31. I. 1965
- GLOBEVNIK Josip: Delovna razmerja v sistemu samoupravljanja. — Naši razgledi 23. I. 1965
- KALE Boris: Objektivizirani odnosi medu proizvođačima. Kako se neke proturiječnosti u samoupravljanju manifestiraju na odnose medu ljudima. — Samoupravljanje 15. I. 1965, br. 64
- KAVČIĆ Stane: Po VIII. kongresu ZK Jugoslavije. O nekaterih aktualnih problemih. — Naši razgledi 6. II. 1965, št. 5, Delo 8. II. 1965
- KNEZEVIĆ J: Rukovođenje u nas, ne može se ni zamisliti iznad ili ispod principa samoupravljanja. — Izbor 1965, br. 2
- KOMATINA Milija: Upravljanje in vodenje. Ob novih statutih delovnih organizacij. — Komunist 5. II. 1965, št. 6
- LATIFIĆ Ibrahim i STANOJEVIĆ Aleksander: Statistika komune u jedinstvenom statističkom sistemu Jugoslavije. — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 422—432
- : Diskusija o prednactu osnovnog zakona o radnim odnosima. Veća odgovornost i veća samostalnost. — Rad 25. I. 1965, br. 4
- : Neenaki izhodišni pogoji. Razširjen VIII. plenum CK ZM Slovenije. — Mladina 30. I. 1965, št. 4

- NEORIČIĆ Milijan: Jačanje materialne baze — uslov daljega razvoja sistema samoupravljanja u komun. (Izlaganje na VIII kongresu SKJ). — Komuna 1964, br. 12, str. 6—8
- : Plenum Centralnog komiteta SK Hrvatske: Doslednja realizacija odluka VIII. kongresa. Referat Vladimira Bakarića. — Vjesnik, Borba 30. I. 1965
- : Novi predpisi o pokojninah. — Gospodarski vestnik 8. 12. 19. 22. 26. I. 1965
- : Osnutek temeljnega zakona o delovnih razmerjih. — Delavska enotnost 14. I. 1965 — Pogovori št. 2
- POLIC Zoran: Neki problemi u sprovođenju sistema samoupravljanja u organima uprave. — Savremena praksa 11. I. 1965, br. 1, Nova administracija 1964, br. 10, str. 559—562
- : Samoupravljanje je osnova i radnih odnosa. Sjednica predsjedništva Centralnog vijeća SSJ. — Rad 29. I. 1965
- : VII. plenum CK ZMS: Globlje proučiti ustreznost vloge in profila ZM. — Mladina 5. II. 1965, št. 5, (Zapiski 2)
- POPOVIĆ Jovan: Novi sistem penzijskog osiguranja. — Socijalna politika 1964, br. 11—12, str. 1213—1231
- SKENDŽIĆ Vaje: Sindikati — škola socijalizma. Riječ na sjednici Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije povodom dvadesetogodišnjice lista »Rad«. Titovo pismo »Raduc«. Rad, Vjesnik 23. I. 1965
- STANOVNIK Janez in KLEMEN Tone: Občine in družbeno planiranje. Misli ob anketi »Občana«. Občinska skupščina, njeni odborniki in sveti. Nekaj uvodnih misli. — Občan 9. 23. I. 1965, št. 1, 2
- STUPAN Mitja: Referat na konferenci ZK univerze. — Tribuna 20. I. 1965
- STUPAR Mihailo: Osnovni principi radnog prava SFRJ. U susret novom zakonu o radnim odnosima. — Nova administracija 1964, br. 10, str. 570—584
- SETINC Franc: Kako volim? Ljubljana, Komunist 1965. 62 str. — 11006
- TODOROVIC Mijalko: Odločnejše rešitve v smeri nadaljnega razvoja samoupravljanja. Iz govora na poli-

- tičnem aktivu občine »Vračar« Beograd. — Komunist 29. I. 1965
- TODOROVIC** Mijalko: Skupština posle Kongresa. Intervju sa »Ekonomskom politikom«. — Ekonomska politika 30. I. 1965, br. 670
- TOMSIĆ** Vida: Kdor ni pobornik resnično socialističnih družbenih odnosov in take prakse dela, ne bo mogel biti resnično dober poslanec in odbornik. Intervju. — Občan 25. I. 1965
- TONKOVIC** Stipe: Društveno-ekonomsko obrazovanje kao uslov za razvoj samoupravljanja. — Obrazovanje odraslih 1964, br. 11—12, str. 1—7
- VODOPIVEC** Vlado: Medsebojna delovna razmerja. Ob objavi osnutka temeljnega zakona o delovnih razmerjih. — Delavska enotnost 14. I. 1965 — Pogovori št. 2
- ZANINOVIC** Mate: Bez akata vlasti. Kako se provode ustavne odredbe o mjesnoj zajednici. — Vjesnik 22. 25. 24. I. 1965
- ZVAN** Antun: Osmi kongres Saveza komunista Jugoslavije. — Naše teme 1964, br. 12, str. 1929—1934
5. Politični sistemi in politične organizacije:
- : Anatomija jednog morala. Izveštaj predsjedniške komisije o ubistvu predsjednika Johna F. Kennedyja. Zagreb, Epoha 1964. 854 str. — 10894-3
- RADOVANOVIĆ** Ljubomir: Francija in de Gaulle. (Ljubljana, Komunist 1964. 71 str. — 4480, P
- BULAJIĆ** Milan: Džonsonovi pogledi 1965. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356, str. 10—12
- CARATAN** Branko: Neke osobitosti društveno-političkog razvoja Kube. — Naše teme 1964, br. 10, str. 1998—2012
- NIKOLIC**: Realnost Konga. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356, str. 16
4. Delavska in progresivna gibanja:
- PALIGORIĆ** Ljubomir: Odnosi među radničkim partijama i progresivnim pokretima u Latinskoj Americi. — Naše teme 1964, br. 11, str. 1856—1870
5. Međunarodni odnosi:
- ARSIĆ** Draganja: SEV ekonomska integracija socijalističkih zemalja. Beograd, Sedma sila 1965. 64 str. — 872, P
- KOLENDIĆ** Anton: Mali prljavi rat. Borba naroda Južnog Vijetnama. Beograd, Sedma sila 1965. 63 str. — 872, P
- NINCIC** Đura: Načela koeksistence in njihova kodifikacija. (Ljubljana, Komunist 1964). 55 str. — 4490, P
- SAHOVIĆ** Milan: Združeni narodi danes. (Ljubljana, Komunist 1964). 48 str. — 4490, P
- VUCINIĆ** Gašo: Međunarodna saradnja i veze Saveza komunista. Beograd, Sedma sila 1964. 45 str. — 4474, P
- ACIĆ** B.: Jedan od puteva za jačanje Ujedinjenih nacija. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356, str. 6—8
- : Devetnaesto zasjedanje Generalne skupštine UN. Govor Danila Lečića. — Borba, Vjesnik, Politika 20. I. 1965
- ĐERĐA** Josip: Nove odgovornosti nesvrstanih zemalja (UN). — Međunarodna politika 16. I. 1965, br. 355
- JANKOVIĆ** Branimir: Mir i međunarodna saradnja. Svetska konferencija za mir i međunarodnu saradnju u Nju Delhiju. — Međunarodna politika 16. I. 1965, br. 355
- JERKOVIĆ** Đorđe: Kontinuitet jedne politike. Zasedanje Varšavskog pakta u Varšavi. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356
- SEKULIĆ** Ljubiša: Sprovođenje ženevskih zaključaka. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356
- ĐERĐA** Josip: Dve krize — jedan izlaz. (Analiza problema Jugoistočne Azije). — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356
- ERVEN** L.: Ciklus protivrečnosti u nemačkom pitanju. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356, str. 11—14
- : Jugoslavija i Kipar. Politički i ekonomski odnosi. Jugoslavija i kiparski problem. — Jugoslovenski pregled 1964, br. 11, str. 96—99
- OPACIĆ** N.: Politika dobrog susedstva. Pozitivne tendencije u međubalkanskim odnosima. — Međunarodna politika 1. II. 1965, br. 356, sr. 3

- POPOVIĆ** Koča: Potrebno je soglasje, da bi atomske države opustile jedrsko oborožitev. Ekspoze na zasedanju zvezne skupščine. — Delo, Vjesnik, Borba, Politika 28. I. 1965
- SKRINJAR** Branko: Kitajska in Združeni narodi. — Komunist 5. II. 1965, št. 6
- VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO
- BERKOVIĆ** Eva: Ekonomski problemi ishrane u SFR Jugoslaviji. Beograd, Savez ekonomista Jugoslavije 1964, 212 str. — 5895-21.
- BOGOEV** Ksente: Lokalne finansije Jugoslavije. Beograd, Savez ekonomista Jugoslavije 1964. 376 str. — 5885-20
- DURIĆ** Ljubiša i **RAKONJAC** Boško: Lična potrošnja — činjenice i brojke. Beograd, Sedma sila 1964. 64 str. — 9011-4/98
- FRISČIĆ** Ivan: Društveni proizvod i njegove komponente. Beograd, Institut društvenih nauka 1964. 244 str. — 4358, P
- JEZERSEK** Janez: Komercijalna služba. Kako deluje komerciala. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1964. 126 str. — 4494, P
- MEICHSNER** Vjekoslav: Osnovi nauke o novcu. Skopje, Univerzitet 1958. 254 str. — 4543, P
- PERISIN** Ivo: Monetarno-kreditna politika. Zagreb, Informator 1964. 224 str. — 4357, P
- SIROTKOVIĆ** Jakov: Ekonomika Jugoslavije, u redakciji Jakova Sirotkovića. 1. d. Zagreb, Informator 1964. 251 str. — 4539, P
- ŠAHBEGOVIĆ** Agnesa: Osnovi ekonomike preduzeća sa kratkim osvrtom na osnove organizacije preduzeća. Drugo izdanje. Beograd, Savremena administracija 1964. 259 str. — II/9917
- TANKO** Zvonimir: Pomen temeljnih pojmov o produkcijskih odnosih. Ljubljana, Cankarjeva založba 1964. 362 str. — I/2295
- ADAMOVIĆ** Ljubiša: Svetska ekonomska konfencija i razbijanje »stareg poretka« u međunarodnim ekonomskim odnosima. — Ekonomist 1964. br. 2—3, str. 343—352
- ALBREHT** ROMAN: Osvrt na neka aktualna pitanja raspodjele ličnih dohodaka. — Socijalna politika 1964, br. 11—12, str. 1231—1247
- BAJT** Aleksander: Kratkoročni i dugoročni pristup investicijama. (Nekoliko primedaba na članak Cobeljića objavljen u »Ekonomistu« 2/1963). — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 355—369
- BALETIĆ** Zvonimir: Poljoprivreda u privredi. — Naše teme 1964, br. 12, str. 1952—1669
- BESTER** Mara: O planiranju socialnega razvoja. — Naši razgledi 23. I. 1965
- ČERNE** Franc: Naša ekonomska misel. Ob 15-letnici Ekonomske revije. — Naši razgledi 6. II. 1965, št. 3
- COBELJIĆ** Nikola: Kritični uzleti dr. Aleksandra Bajta. (Odgovor na Bajtovu kritiku). — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 369—387
- DŽEBA** Krešimir: Kojim putovima u svijet — bitna dilema naše privrede. — Naše teme 1964, br. 12, str. 1934—1951
- HORVAT** Branko: Ekonomska simbolika. — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 297—305
- IVANOVIĆ** Milun: Uloga i zadaci komune u sprovođenju rezolucije o razvoju poljoprivrede. — Nova administracija 1964, br. 10, str. 588—593
- JOVAŠEVIĆ** Vladan: Međunarodna konferencija o savremenim teorijama buržoaske ekonomije. — Ekonomist 1964, br. 2—5, str. 398—412
- MAKSIMOVIĆ** Ivan: Razmišljanja o nekim teoretskim i idejnim pitanjima robne proizvodnje povodom našeg privrednog sistema. — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 209—227
- MARKOVIĆ** Petar: Neka pitanja koncentracije i centralizacije u poljoprivredi Zapada. — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 327—342
- MEDENICA** Vuko: Neki aspekti politike cijena. 1. Zakon vrijednosti u socialističkoj robnoj proizvodnji. — Vjesnik 3. 4. 5. 6. II. 1965
- MILOSAVLJEVIĆ** Branislav i **MARKOVIĆ** Petar: Društveno-ekonomska kretanja na selu. — Ekonomist 1964, br. 2—3, str. 254—274
- NIKOLIĆ** Dančika: Konstrukcija inverznog ekonometrijskog modela sa neto

i bruto aspektima agregata proizvodnje. — Ekonomist 1964, br. 2-3, str. 275-296

— : Osnovni ciljevi plana: Daljnje usavršavanje privrednog sistema i stabilizacija privrednog kretanja. Debata u Saveznom i Privrednom veću Savezne skupštine. Obrazloženje plana Nikola Minčev. — Borba, Vjesnik, Delo 26. 27. I. 1965

— : Osnutek resolucije o nadaljnjem razvoju sistema stanovanjskega gospodarstva. Preiti je treba na ekonomske stanarine. — Delo, Borba, Vjesnik, Politika 14. I. 1965

POPOVIĆ Svetolik: Neki aktuelni problemi agrarne politike Jugoslavije. — Ekonomist 1964, br. 2-3, str. 227-253

POPOVIĆ Strašimir: Pitanja optimalnog odnosa između akumulacije i potrošnje. — Ekonomist 1964, br. 2-3, str. 306-310

— : Rezolucija Savezne skupštine o smernicama za izradu Društvenog plana Jugoslavije za period 1964-1970. — Jugoslovenski pregled 1964, br. 11, str. 21-26

RISTIĆ Milan: Ima li osnova za optimizam. Izgledi za međunarodnu trgovinsku saradnju u 1965. — Privredni pregled 23. I. 1965

SAMARDZIJA Miloš: Dohodna cijena kao historijski oblik robne vrijednosti. — Vjesnik 17. 18. 19. I. 1965

SIROTKOVIĆ Jakov: Značaj i uloga »Rezolucije o smjernicama za izradu društvenog plana Jugoslavije za period od 1964 do 1970 godine« u našem sistemu planiranja. — Nova administracija 1964, br. 10, str. 584-588

SREBRIC Borislav: Problem metoda privrednog razvoja nerazvijenih krajeva Jugoslavije. — Ekonomist 1964, br. 2-3, str. 311-326

STAJNER Rikard: Utjecaj organizacije proizvodnje na razlike u produktivnosti rada. — Naše teme 1964, br. 10, str. 1569-1582

TODOROVIĆ Mijalko: Privredi je neophodno ostaviti maksimum akumulacije. — Borba 24. I. 1965

— : Unapređenje produktivnosti rada u radnoj organizaciji: Izbor 1. II. 1965, br. 3, »Prilog«

VLASKALIC Tihomir: Ekonomski položaj proizvodnje u našem privrednom sistemu. — Vjesnik 16. I. 1965

IX. RELIGIJA in VERSKE ORGANIZACIJE

MILIVONCIĆ Ivica: Ateističke marginalije. — Naše teme 1964, br. 10, str. 1667-1673

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

BOSANAC Mirko: Udar na Jugoslaviju. Dvanaest dana aprilske rata 1941. godine. (Vreme i događaji i kolo, knjiga 4. Beograd, Sedma sila 1964. 192 str. — 4495, P

DOKUMENTI ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga 2. april 1942 — julij 1942. Ljubljana, Institut za zgodovino delavskega gibanja 1964. 471 str. — II/8802-2

VOSNJAK Bogumil: U borbi za ujedinjenu narodnu državu. Utisci i opažanja iz doba svetskog rata i stvaranja naše države. Ljubljana, Tisk, zadruga 1928. XII + 410 str. — 4411, P

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

CERRONI Umberto: Marx e il diritto moderno. Nuova biblioteca di cultura 44. (Roma) Riuniti (1962). 235 str. — 5548, P

MILLS C. Wright: The Marxists. (New York) A. Laurel (1962). 480 str. — 4489, P

II. FILOZOFIJA

HOSPERS J.: Human Conduct. An Introduction to the Problems of Ethics. New York, Harcourt 1961. 600 str. — II/9916

SCHAFT A.: Vvedenie v sematiku. Moskva, Izd. inostr. literatury 1965. 376 str. — 11025

SMOLJAN G. L.: Nekotorije filofske voprosy estestvoznania. Moskva, Izd. ANSSSR 1957. 416 str. — II/9909

SAROV A.: Osnovy marksistskoj filosofii. Učebnik. Moskva, Partizdat 1964. 679 str. — II/8500 a

SVARCMAN K. A.: Etiki bez morali. Kritika sovremennyh buržuaznyh etičeskijh teorij. Moskva, Mysl' 1964. 264 str. — 11026

III. SOCIOLOGIJA

COENEN Jacques: Opinions politiques en milieu ouvrier. Opinions et attitudes politiques d'ouvriers dans une commune de l'agglomération bruxelloise. Préface de René Evalenko. (Belgique) Institut E. Vandervelde 1961. 171 str. — Illustr. — 4329, P

DADYKIN R. P.: Formirovanie i razvitiie sovetskogo rabočego klassa (1917—1961 gg). Spornik. Moskva, Nauka 1964. 401 str. — II/9891

HALBWÄCHS M.: Esquisse d'une psychologie de classes social, Paris, M. Rivière 1964. — 2237-B2

LEFEBVRE H.: Critique de la vie quotidienne. Tome 2. Fondements d'une sociologie de la quotidienneté. Paris, L. Arche 1961. 357 str. — II/6463-2

LENZ O.: Die Soziale Wirklichkeit. Aus einer Untersuchung des Instituts für Demoskopie. Allensbacher Schriften (5. Allensbach, Verl. Demoskopie 1956. 59 str. — 6159-3 a

PERROUX François: Industrie et création collective. 1. Paris, P. U. F. 1964. 204 str. — 4482, P

RIESMAN D.: Culture and Social Character. New York, Free Press of Glencoe 1962. 466 str. — II/9918

SCOTT W. J.: Human Relations in Management. A Behavioral Science Approach, Philosophy, Analysis and Issues. Homewood, R. D. Irvin 1962. 442 str. — II/9874

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — UMETNOST — SOLSTVO

BENSON Ch. L.: Perspectives on the Economics of Education, Readings in School Finance and Business Management. Boston, H. Mifflin 1963. 477 str. — III/2359

FRANK G. M.: O suščnosti žizni. Moskva, izd. Nauka 1964. 350 str. — II/9898

MILONOV Z. K.: Istorija tehniki. Moskva, Izd. Socekgiz 1962. 772 str. — III/2372

MOLNAR R.: The Decline of the Intellectual. Cleveland, The Wared Publ. Co. 1961. 370 str. — II/1402-129

MORIN E.: L'esprit du temps., Essai sur la culture de masse. Paris, Ed. B. Grasset 1962. 280 str. — 11013-21

STOLBER V. V.: Istorija fizičeskoj kultury. Moskva, Izd. Fiz. i kul'tury 1962. 207 str. — II/9892

TRUD o komunističeskoj vospitanie. Riga, Akademija nauk latvijskoj SSR 1964. 143 str. — 4396, P

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

ACRIDIS Roy C.: Foreign Policy in World Politics. Second edition. Englewood Cliff, N. J. Prentice-Hall, Inc. 1964. 584 str. — 4368, P

DEUTSCH K. W.: The Nerves of Government. Models of Political Communication and Control. New York, The Free Press of Glencoe 1965. 316 str. — II/9905

HILL Norman L.: International Politics. New York, Harpere Row 1965. X + 458 str. — 4341, P

MEYNAUD Jean: Destin des Idéologies. Études de science politique 4. (Lausanne, 1961). 164 str. — 4408, P

MEYNAUD Jean: Planification et politique. Étude de science politique 6. (Lausanne 1965). 190 str. — 4410, P

MEYNAUD Jean: Les savants dans la vie international. Éléments pour un auto-portrait par Jean Meynaud et Brigitte Schroder. Études de science politiques 5. (Lausanne, 1962). 219 str. — 4409, P

TEORIJA gosudarstva i prava. Osnovy marksistsko-leninskogo učenija o gosudarstve i prave. Pod redakcij: P. C. Romaškina, M. S. Strogoviča, V. A. Tumanova. Moskva, izd. Akademii nauk SSR 1962. 535 str. — 4389, P

3. Politični sistemi in politične organizacije:

FRAENKEL Ernst: Das amerikanische Regierungssystem. Eine politologische Analyse. 2. durchgesehene Auflage, Köln und Opladen, Westdeutscher Verl, 1962. 399 str. — 4352, P

KNOTT James E. Jr.: Freedom of Association. A Study of the Role of

- International Non-Governmental Organization in the Development Process of Emerging Countries. Brussels, Union of Int. Associations 1962. 93 str. — 4464, P
- LANE R. E.: An Introduction to Political Analysis, Problems in American Government. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc. 1965. 385 str. — IV/1774
- OPPERMANN Thomas: Le problème algérien données historiques, juridiques, politiques, traduit de l'allemand par J. Lecref, préface d'Alfred Grosser. Paris, Fr. Maspero 1961. 315 str. — 4385, P
- SIDOROV A. I.: Verhovny organ KPSS. Moskva, Mysl' 1964. 152 str. — 4467, P
4. Delavska in progresivna gibanja:
- AVDULOV N. S.: Programma KPSS o rukovodjaščeji roli rabočego klasa v stroitel'stve kommunizma. Moskva, Izd. pol. lit. 1964. 39 str. — 4454, P
- REPERTOIRE international des sources pour l'étude de mouvements sociaux aux XIXe et XXe siècles Vol. II-III. La première Internationale, Paris, A. Colin 1961. 1965. — II/6554-2, 3
- WILLIAMS Francis: Fifty Years' March. The Rise of the Labour Party. Foreword by the C. R. Attlee. London, Odhams Press Limited. 384 str. — 4404, P
5. Mednarodni odnosi:
- ALEKSEEV A. M. IVANOVA L. P.: Sovremennyj etap ekonomičeskogo sorevnovanija dveh mirovyh sistem. Moskva, Ekonomika 1964. 156 str. — 4417, P
- LEDERER I. J.: Yugoslavia as the Paris Peace Conference. A Study in Frontiersmaking, New Haven, Yale Univ. Press 1965. 351 str. — II/9879
- VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO
- ABRAMS Ch.: Man's struggle for Shelter in an Urbanizing World, Cambridge, Massachusetts Inst. of Technology Press 1964. 307 str. — III/2358
- AUTOMATION and Technological Change. Englewood Cliffs N. J. Prentice-Hall inc. 1962. 192 str. — 4421, P
- BUGROV A. P. ČUBAROV G. S.: Otrasl'evye normy truda. Moskva, Ekonomika 1964. 248 str. — 4423, P
- KERÉVER A.: L'Inflation aujourd'hui Initiation économique 4. Paris, Ouvriers 1965. 197 str. — 10021-4
- MENDEL'SON L. A.: Teorija i istorija ekonomičeskijh krizisov i ciklov, Tom III. Moskva, Mysl' 1964. 526 str. — II/9886-3
- STRUMILIN S. G.: Izbrannye proizvedenije v pjati tomah. Tom 4. Očerki socialističeskoj ekonomiki SSSR. Moskva, ANSSSR-Akademija nauka 1964. 468 str. — III/2166-4
- SCALFARI E.: Économie et civilisation, Tom V. Le néo-capitalisme Italien. Paris, Ouvriers 1962. 107 str. — II/3716-5
- WALINSKY Louis J.: The Planing and Execution of economic development, A Nontechnical Guide for Policy Makers and Administrators. New York, McGraw-Hill Book Com. Inc. 1965. 260 str. Ilustr. — 4548, P
- VIII. SREDSTVA MNOZIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE
- ALBIG William: Modern Public Opinion. New York, McGraw-Hill Book Comp., Inc. 1956. XII + 518 str. — 4366, P
- KAYSER J.: Le quotidien Français. Paris, A. Colin 1965. 170 str. — III/55-122
- ZARUBEZNAJA pečat'. Sbornik statej pod redakciej J. N. Zasurskogo, Moskva, Universitet 1964. 313 str. — 4414, P
- IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE
- FALCONI Carlo: Vatikanski sobor i pričiny ego sozyva. Pervod s ital'janskogo J. A. Fridmana i J. A. Engel'gardta. Moskva, Progress 1964. 184 str. — 4460, P
- X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA
- STOJADINOVIĆ Milan: Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata. Buenos Aires (El Economista 1965) 771 str. Ilustr. — II/569, P

Iz vsebine naslednjih številk:

Adolf Bibič:

Nastanek, vsebina in perspektive politične znanosti

Janez Jerovšek:

Distribucija moči na nivoju občine

Marjan Rožič:

Sindikati v pogojih samoupravljanja

Janez Kocijančič:

Odpri problemi mladinske organizacije

Viktor Čop:

Materialni položaj šolstva

Tugomir Canjko:

Organizacija in ekonomska problematika gospodarjenja z gozdovi

Renata Mejak:

Pouk sociologije na reformirani gimnaziji

Dušan Puh:

Ustava in zakoni ne delujejo sami

Vladimir Klemenčič:

Regionalni procesi in kmetijstvo Slovenije

Janko Pleterski:

Problematika avstrijske orientacije

TUJI AVTORJI:

MIKLÓS ALMASI, rojen 1931. Estet. Diplomiral na univerzi Eötvös Loraánd, v Budimpešti, kjer je bil učenec Györgya Lukácsa. Delal je na inštitutu za gledališko umetnost. Nedavno je izdal knjigo o najpomembnejših smereh sodobne drame.
